

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

**ОДЕСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

[Електронний ресурс]

*Електронне
наукове фахове видання*

*Electronic
scientific professional edition*

Випуск 21 Issue

Одеса – 2017 – Odessa

УДК: 342.5.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України.
Протокол № 220/12-4 від 14 грудня 2017 року.

Теоретичні та прикладні питання державотворення : електрон. наук. фах.
вид. / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові
України. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. – Вип. 21. – 109 с.

© ОРІДУ НАДУ
при Президентові України, 2017.

Редакційна колегія:

Іжа М. М. – д.політ.н., професор, Заслужений працівник освіти України (головний редактор) (м. Одеса).

Попов С. А. – д.держ.упр., професор (заст. гол. ред.) (м. Одеса).

Овчаренко Ю. О. – к.психол.н., доцент (відпов. секр.) (м. Одеса).

Ахламов А. Г. – д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Одеса).

Аїрінеї Діну – Доктор, професор, (м. Ясси, Румунія).

Бакуменко В. Д. – д.держ.упр., професор, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Київ).

Балабаєва З. В. – д.філос.н., професор (м. Одеса).

Безверхнюк Т. М. – д.держ.упр., професор (м. Одеса).

Білорусов С. Г. – к.т.н., доцент, Заслужений працівник освіти України (м. Херсон).

Буркінський Б. В. – д.е.н., професор, академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Одеса).

Ващенко К. О. – д.політ. н., старший науковий співробітник, Заслужений економіст України.

Гриневецький С. Р. – народний депутат України 3-го, 6-го та 7-го скликань, член наглядової ради ОРІДУ НАДУ при Президентові України (м. Одеса).

Дзвінчук Д. І. – д.філос.н., професор (м. Івано-Франківськ).

Єржимовська Магдалена – доктор хабілітований, професор (м. Гданськ, Польща).

Жилинський М. Г. – к.і.н., доцент (м. Мінськ).

Кравченко Б. О. – доктор суспільних наук, професор, (м. Бішкек, Киргизька Республіка).

Кривцова В. М. – к.і.н., доцент, Заслужений працівник освіти України (м. Одеса).

Марущак В. П. – д.держ.упр., професор (м. Одеса).

Надолішній П. І. – д.держ.упр., професор, Заслужений працівник освіти України (м. Одеса).

Оніщук В. М. – д.соц.н., професор (м. Одеса).

Пашиніна Т. С. – к.і.н. (м. Вінниця).

Приходченко Л. Л. – д.держ.упр., професор (м. Одеса).

Радченко О. В. – д.держ.упр., професор (м. Слущьк, Польща).

Ровинський Ю. О. – д.ю.н. (м. Одеса).

Телешун С. О. – д.політ.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Київ).

Топчієв О. Г. – д.геогр.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Одеса).

Троцинський В. П. – д.і.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України (м. Київ).

Фридхельм Мейєр цу Натрун – доктор наук, професор (м. Росток, Німеччина).

Хольгер Франке – професор, доктор, керівник відділення Державне управління Інституту державного управління, поліції та права Землі Мекленбург (Передня Померанія).

Шоломко Дмитро – директор команди Google Україна.

Якубовський О. П. – к.і.н., професор, Заслужений працівник народної освіти України (м. Одеса).

Яцко Андрій – д.т.н., професор (м. Кошалін, Польща).

Editorial board:

Izha Mykola – Doctor of political sciences, Professor, Honoured Education worker of Ukraine (Editor in chief) (Odessa).

Popov Serhyi – Doctor of Public Administration, Professor, (Deputy editor in chief) (Odessa).

Ovcharenko Yuriy – PhD in Psychology Sciences, Associate Professor (executive secretary) (Odessa).

Akhlamov Anatoliy – Doctor of Economics, Professor, Honoured Worker of Science of Ukraine (Odessa).

Airiney Dinu – Dean of the Faculty of Economics and Business Administration, University Alexandru Ioan Cuza (Iasi, Romania), Dr., Professor.

Bakumenko Valeriy – Doctor of Public Administration, Honoured Worker of Science of Ukraine.

Balabayeva Zinaida – Doctor of Philosophy, Professor (Odessa).

Bezverkhniuk Tetiana – Doctor of Public Administration, Professor (Odessa).

Bilorusov Serhiy – PhD in technical sciences, Associate Professor, Honoured Education Worker of Ukraine (Kherson).

Burkinsky Borys – Doctor of Economics, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honoured Worker of Science of Ukraine (Odessa).

Vashchenko Kostyantyn – Doctor of political sciences, Executive editor of the editorial board, Honoured Economist of Ukraine (Kyiv).

Grynevetskiy Serhiy – People's deputy of Ukraine of the 3rd, 6th and 7th convocations, member of the supervisory board of ORIPA NAPA under the President of Ukraine (Odessa).

Dzvinchuk Dmytro – Doctor of Philosophy, Professor (Ivano-Frankivsk).

Yerzhymovs'ka Magdalena – Head of Corporate Finance Chair, Management Faculty, Gdansk University, Dr Habilitat, Professor (Gdansk, Poland).

Zhylynskiy Marat – Rector of the Academy of Management under the President of the Republic of Belarus, PhD in historical sciences., Associate Professor (Minsk).

Kravchenko Bohdan – General Director of the University of Central Asia, Doctor of Social Sciences, Professor (Bishkek, Kyrgyz Republic).

Kryvtsova Valentyna – PhD in historical sciences, Associate Professor, Honoured Education Worker of Ukraine (Odessa).

Marushchak Volodymyr – Doctor of Public Administration, Professor (Odessa).

Nadolishniy Petro – Doctor of Public Administration, Professor, Honoured Education Worker of Ukraine (Odessa).

Onishchuk Vitaliy – Doctor of Sociological sciences, Professor (Odessa).

Pashynina Tetiana – PhD in historical sciences (Vinnytsa).

Prykhodchenko Lyudmyla – Doctor of Public Administration, Professor (Odessa).

Radchenko Olexandr – Professor Extraordinary of Pomeranian Academy, Doctor of Public Administration, professor (Slutsk, Poland)

Rovynskiy Yuriy – Doctor of Law (Odessa).

Teleshun Serhiy – Doctor of political sciences., Professor, Honoured Worker of Science of Ukraine (Kyiv).

Topchiev Alexandr – Doctor of geography sciences, Professor, Honoured Worker of Science of Ukraine, (Odessa).

Troshynskiy Volodymyr – Doctor of History, Professor, Honoured Worker of Science of Ukraine (Kyiv).

Frydhelm Meyer zu Natrup – Doctor of Sciences, Professor (Rostock, Germany).

Holger Franke – Head of the Department of Public Administration, Fachhochschule für Öffentliche Verwaltung, Polizei und Rechtspflegedes Landes Mecklenburg-Vorpommern, Professor, Doctor.

Sholomko Dmytro – Google Director, Ukraine.

Jakubowski Oleksyi – PhD in historical sciences, Professor, Honoured Education Worker of Ukraine (Odessa).

Yatsko Andriy – Professor of Mathematics Chair, Technical University (Koshcalin, Poland), Doctor of technical sciences, Professor.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Бурик Зоряна.

ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ: СТАЛИЙ РОЗВИТОК,
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ,
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 10

Карпенко Олександр, Осьмак Антон.

ЦИФРОВА ТЕХНОЛОГІЯ «БЛОКЧЕЙН»
В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕВАГИ
ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ 20

Ростіанов Богдан.

ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ СТРАТЕГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ (КРИМСЬКА ВІЙНА 1853-1856 РОКІВ) 29

Фольгіна Тетяна.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ЄС
ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ 45

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Бричук Костянтин.

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ВПЛИВОМ
ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 53

Дуліна Оксана.

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ:
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ 60

Колісніченко Наталя, Яцун Євгенія.

ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО СУЧАСНОГО У ВИКЛАДАННІ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: МЕТОДИ КОМУНІКАЦІЇ 69

Левченко Олег.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ Й ОЦІНЮВАННЯ
ЕЛЕКТРОННОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ 76

Лемець Марія.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВА ЛЮДИНИ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ПОЛЬЩІ:
ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ 85

Савченко Наталія.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦИФРОВИХ
СТРАТЕГІЙ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ 94

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

Рогульський Олег.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 101

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Buryk Zoryana.

TRANSPARENCY OF MENTION CONDITION:
SUSTAINABLE DEVELOPMENT, STATE ADMINISTRATION,
STATE REGULATION, STATE REGULATION
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 10

Karpenko Oleksandr, Osmak Anton.

DIGITAL TECHNOLOGY «BLOCKCHAIN»
IN PUBLIC GOVERNANCE: ESSENCE, BENEFITS
AND RISKS OF APPLICATION 20

Rostiyanov Bogdan.

STUDYING THE HISTORICAL EXPERIENCE
OF STRATEGIC MANAGEMENT
(THE CRIMEAN WAR OF 1853-1856) 29

Folhina Tetiana.

STATE REGULATION OF ENERGY EFFICIENCY PROVISION
IN UKRAINE: EU EXPERIENCE AND WAYS
OF ITS USE IN UKRAINE 45

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Brychuk Konstantyn.

MASS CONSCIOUSNESS STEREOTYPES INFLUENCED
BY PUBLIC INFORMATION POLICY IN UKRAINE 53

Dulina Oksana.

THE INTERNAL CONTROL IN PUBLIC AUTHORITIES:
THE ESSENCE OF NOTION AND CONTENT 60

Kolisnichenko Natalia, Yatsun Yevgeniya.

FROM THE TRADITIONAL TO THE CONTEMPORARY
IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING:
THE METHODS OF COMMUNICATION

69

Levchenko Oleh.

INSTITUTIONAL FUNDAMENTALS OF MONITORING
AND EVALUATION OF CITIZEN'S
E-PARTICIPATION IN UKRAINE

76

Lemets Mariia.

INSITUTIONAL MECHANISM FOR THE IMPLEMENTATION
OF THE HUMAN RIGHT TO A FAIR TRIAL
IN POLAND: CONCLUSIONS FOR UKRAINE

85

Savchenko Nataliia.

EUROPEAN DIGITAL STRATEGIES
IMPLEMENTATION INSTRUMENT:
GREAT BRITAIN EXPERIENCE

94

CIVIL SERVICE

Rogulsky Oleg.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC SERVANTS
TRAINING SYSTEM IN UKRAINE:
HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

101

УДК: 35.01:330.357

Бурик Зоряна

*старший викладач кафедри регіонального управління
та місцевого самоврядування
ЛРІДУ НАДУ при Президентові України, к.держ.упр.*

**ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ: СТАЛІЙ РОЗВИТОК,
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ,
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

У науковій статті проаналізовано основні підходи до розуміння сталого розвитку. Розкрито зміст понять: «державне управління», «державне регулювання». Виявлено, що на рівні загальної науки управління, у державного регулювання, як і державного управління співпадають сфери застосування, проте управлінський вплив для досягнення мети та цілей спрямований дещо по-різному. На основі проведеного аналізу визначено сутність понять: «сталий розвиток», «державне регулювання сталого розвитку».

Ключові слова: держава, гармонізація, сталий розвиток, державне управління, державне регулювання, державне регулювання сталого розвитку.

Zoryana Buryk

*Senior Lecturer of the Department of Regional Administration and Local Self-Government
of the LRIPA NAPA under the President of Ukraine, PhD in Public Administration*

**TRANSPARENCY OF MENTION CONDITION: SUSTAINABLE
DEVELOPMENT, STATE ADMINISTRATION, STATE REGULATION, STATE
REGULATION
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Problem statement in general and its connection with important scientific or practical tasks. The formation of the concept of sustainable development formed various author's approaches and interpretations of its essence. In addition, the interpretation of the essence of state regulation for achieving sustainable development and its peculiarities, as compared with public administration, becomes of great importance.

The analysis of recent researches and publications. Questions of the interpretation of the essence of sustainable development were investigated by such scholars as: G. H. Brundtland, H. E. Daly, D. Meadows, D. L. Meadows, B. J. Richardson, as well as by national scientists: I. K. Bystriakova, O. H. Bilous, Ye. M. Borshchuk, B. V. Burkynskyi, L. V. Didkivska, V. M. Heeits, Z. V. Herasymchuk, I. A. Hrydzhuk and others. At the same time, the issue of public administration and regulation for provision of sustainable development has been investigated by scholars very fragmentarily.

Formulating of the aims of the article (problem description). The purpose of the scientific article is to elucidate the essence of concepts of sustainable development, state regulation of sustainable development.

Presentation of the main research material with the full substantiation of the scientific results obtained. The concept of sustainable development (from the English - *sustainable*

development) is quite controversial because combines two opposing conceptions: constancy (stability) and includes: "*sustain*", which means to support and "*able*" - the one with the ability) and development (the movement forward) (the term "*development*" clearly indicates development, evolution, growth, improvement, advancement). The term "sustainable development" appeared in 1987 in the report «Our Common Future» by G. H. Brundtland.

Sustainable development can be determined as a regulated process of harmonizing of productive forces, social, economic and environmental components, aimed at the use of conservation and phased restoration of the integrity of the natural environment, the creation of opportunities and the achievement of the appropriate quality of life of people.

State regulation in many scientific works is also defined as a function of public administration, which is determined by the fuzzy certainty of scientific views on the interconnection of these concepts. In order to understand the differences in approaches to the definition of these concepts, determine the scope and the mechanism of their actions, let's analyze each one, and also define the system of interconnections between them.

Having analyzed the above approaches, it should be considered that the perception of state regulation as one of the functions of management will accurately determine the content of the concept. Other explanations, in this case, will help elaborate such a function by defining the methods for implementing the latter. As a conclusion, on the whole, there are no contradictions regarding the above approaches when considering issues of public administration. And the formation of a variety of approaches is due to the fact that each author examines state regulation through the lens of his own work.

In the course of the study it has been found that the state regulation of sustainable development implies organized systematic actions to ensure the sustainable and balanced functioning of the economic, ecological and social subsystems, aimed at improving the quality and raising the standard of living of the population.

The basis of public administration and state regulation is the process of targeted state influence. It should be noted that in the context of this study, the term "*targeted state influence*" means organizing, regulating and controlling actions of the authorities.

The use of indirect methods of managerial influence prevails in state regulation, that is, those, that stimulate the development of the environment (encouraging, stimulating). However, the use of direct methods of influence (straightforward) (regulatory, administrative) is also necessary in state regulation, so state regulation is closely linked to public administration, and is impossible without state control.

State regulation as well as public administration is manifested through the process of targeted influence. These theses indicate that *the functional sphere of the influence of state regulation may include a controlling influence on objects that are not necessarily subordinated to the relevant executive body, when public administration is understood as an influence on subordinate (subordinate, jurisdictional) objects.*

Accordingly, *state regulation of sustainable development* may be a dynamic process of state influence on sustainable development processes, as well as stimulation of the flexible interaction between social and market actors, the nature of which is formed and determined by the social behavior of these entities in order to ensure sustainable development.

Accordingly, *state regulation of sustainable development*, should be defined as supporting, compensating and regulating activity of the state, realized on the basis of theoretical and methodological principles (doctrines, concepts, values, principles, guidelines, goals, aims) through a system of organized, purposeful, complex actions (measures) and mechanisms for their

achievement (means, methods, levers and instruments of influence) and aimed at creating favorable conditions and environment for ensuring balanced development of the economic-socio-ecological environment (economic growth, achieving social stability, raising the level of global competitiveness of the country in terms of ensuring environmental sustainability) through the stimulation of innovation processes, the rational use of available resources, the development of ecosystems, aimed at improving quality and raising the standard of living of the population.

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this direction. The obtained research results allow to define a rather clear system of interconnections between the concepts of "state regulation", "public administration", "state policy", "targeted influence" within the framework of the system approach (i.e., each concept is considered as a certain system having its components and structure). Research questions of state regulation components of sustainable development can be perspective issues in the context of further research.

Key words: state, harmonization, sustainable development, state administration, state regulation, state regulation of sustainable development.

Зоряна Бурик

*старший преподаватель кафедры регионального управления
и местного самоуправления ПРИГУ НАГУ при Президенте Украины, к.гос.упр.*

ТРАКТОВКА СУЩНОСТИ ПОНЯТИЙ: УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ, ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ, ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ, ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В научной статье проанализированы основные подходы к пониманию устойчивого развития. Раскрыто содержание понятий: «государственное управление», «государственное регулирование». Выявлено, что на уровне общей науки управления, у государственного регулирования, как и государственного управления совпадают сферы применения, однако управляющее воздействие для достижения целей направлено несколько по-разному. На основе проведенного анализа определена сущность понятий: «устойчивое развитие», «государственное регулирование устойчивого развития».

Ключевые слова: государство, гармонизация, устойчивое развитие, государственное управление, государственное регулирование, государственное регулирование устойчивого развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення концепції сталого розвитку сформувало різні авторські підходи та трактування щодо її сутності. Окрім того, важливого значення набуває трактування сутності державного регулювання для досягнення сталого розвитку та його особливостей, порівняно із державним управлінням. Це суттєво підвищує актуальність наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання трактування сутності сталого розвитку досліджували: Г. Х. Брундтланд (G. H. Brundtland), Г. Дейлі (H. E. Daly), Д. Медоус (D. Meadows), Д. Л. Медоус (D. L. Meadows), Дж. Річардсон (B. J. Richardson) та вітчизняні

науковці: І. К. Бистрякова, О. Г. Білорус, Є. М. Борщук, Б. В. Буркинський, Л. В. Дідківська, В. М. Геєць, З. В. Герасимчук, І. А. Гриджук та інші. У власне українській науці питання державного управління і регулювання досліджували теоретики: А. Є. Авер'янов, О. Ю. Амосов, О. Ф. Андрійко, В. І. Атаманчук, В. Д. Бакуменко, С. А. Бронікова, О. І. Васильєва, В. В. Голуб, Г. В. Дмитренко, І. О. Дробот, В. М. Князев, В. С. Куйбіда, М. І. Круглов, Р. Р. Ларіна, О. Ю. Лебединська, В. Я. Малиновський, С. О. Москаленко, Г. С. Одінцова, В. П. Пилипишин, І. В. Розпутенко, Р. М. Рудніцька, О. М. Стельмах, Ю. А. Тихомиров, Л. П. Юзьков та ін.. Разом з тим питання державного управління та регулювання задля забезпечення сталого розвитку досліджено науковцями дуже фрагментарно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукової статті є – з'ясувати сутність понять сталого розвитку, державного регулювання сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття сталого розвитку (від англ. *sustainable development*) є доволі суперечливим, оскільки об'єднує два протилежні розуміння: сталість (стійкість) і включає: «*sustain*», що означає підтримувати та «*able*» – той, що має здатність) і розвиток (рух уперед) (поняття «*development*» однозначно вказує на розвиток, еволюцію, зростання, покращення, вдосконалення).

Варто відзначити, що термін «сталий розвиток» з'явився у 1987 р. в доповіді «Наше спільне майбутнє» («Our Common Future») Г. Х. Брунтланд (G. H. Brundtland). Визначено, що основними напрямками забезпечення змін сталого розвитку є: формування перспектив, що стосуються населення, навколишнього середовища, вирішення проблем енергетики, промисловості, населених пунктів і міжнародних економічних відносин в аспекті навколишнього середовища і розвитку [20].

Г. Дейлі (H. Daly) тлумачить термін «сталий розвиток», як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес усієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих держав планети за науково обґрунтованими планами. Одночасно позитивно вирішується весь комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності, експлуатації та дискримінації як кожної окремої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими і статевими ознаками [7].

У сучасних умовах, після публікації в 1987 р. доповіді Комісії з економічного розвитку ООН «Наше спільне майбутнє», вчені та аналітики запропонували понад 70 різноманітних трактувань до визначення сутності «сталого розвитку». Спроби визначити зміст цього процесу науковим товариством сформували нові терміни сталого розвитку: зрівноважений, стійкий, збалансований, екорозвиток та ін. [20]. Деякі трактування сутності поняття наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1

Деякі трактування сутності поняття «сталий розвиток»

Автори	Зміст поняття
Агафонов Н.Т.	Поступальний рух країни (регіону) за обраної стратегічної траєкторії, що забезпечує досягнення об'єктивно прогресивної системи суспільних цілей [1]
Грефф З.(Graff S.)	Концепція, ідеологія, реакція світового співтовариства на кризові явища у біосфері, економіці, сфері міжнародних відносин [21]

Продовження таблиці й

Гутман Г. В.	Сталий розвиток – такий стан соціо-еколого-економічної системи, при якому існують необхідні умови і передумови для прогресивного руху вперед, для підтримки внутрішньої і зовнішньої рівноваги, для забезпечення поступового переходу економіки від простих явищ до складних, тим самим відбувається формування умов для її переходу в якісно новий стан [6]
Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV «Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів»	Сталий розвиток – це соціально-, економічно- і екологічно-збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини [16]
Стігліц Дж. (Stiglitz J.)	Сталий розвиток розглядається як «розвиток, який має дозволити людству уникнути можливого передчасного зникнення з обличчя Землі в результаті самознищення під впливом власних варварських дій стосовно оточуючої дійсності» [17]
Ускова Т.В.	Сталий розвиток – процес змін, в якому експлуатація ресурсів, напрямки капіталовкладень, орієнтація технологічного розвитку в гармонії із соціальним добробутом і екологічною рівновагою підвищують цінність теперішнього та майбутнього потенціалу [18]
Шургаліна І.М.	Сталий розвиток складної соціально-економічної системи (міста) можна розуміти як стабільне поліпшення якості життя населення в тих межах господарської ємності біосфери, перевищення яких призводить до руйнування природного механізму регуляції навколишнього середовища і її глобальної зміни [19]

Таким чином, можна зробити висновок про те, що сталий розвиток за своїм внутрішнім змістом передбачає перманентне відтворення стану динамічної рівноваги, з періодичною зміною його рівня, при якому відбувається постійне розв’язання суперечностей між внутрішніми компонентами системи, і зміна параметрів біосфери не виходить за межі катастрофічних трансформацій [4, с. 45].

Відповідно, сталий розвиток можемо визначити, як регульований процес гармонізації продуктивних сил, соціальних, економічних і екологічних складових, спрямованих на використання, збереження та поетапне відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей і досягнення відповідної якості життя людей.

Це обумовлено тим, що основною метою державного втручання задля забезпечення сталого соціально-економіко-екологічного розвитку є забезпечення безперервності процесу відтворення національного господарства, як єдиного цілого, досягнення збалансованості

економічної, соціальної та екологічної ефективності на макрорівні. Її реалізація здійснюється через свідоме визначення суспільних потреб, можливостей і шляхів їх задоволення [15, с. 67].

Задля того, щоб зрозуміти, як саме повинні бути організовані дії державного регулювання щодо сталого розвитку, необхідно детально дослідити термінологічний апарат.

У процесі аналізу виявлено, що на рівні загальної науки управління поняття *«регулювання»* та *«управління»* не є ідентичними. Державне управління загалом трактується через цілеспрямований вплив на об'єкти управління, із застосуванням відповідних методів, важелів та інструментів, що передбачають підпорядкування цих об'єктів управлінському впливу з боку суб'єкта управління [3, с. 288]. Державне регулювання також реалізується через цілеспрямований вплив, проте, *об'єктом впливу виступає середовище та процеси*.

Державне регулювання у багатьох наукових працях визначається і як функція державного управління, що визначається нечіткою визначеністю наукових поглядів щодо взаємозв'язку цих понять. Задля того, щоб зрозуміти відмінності в підходах до визначення даних понять, визначити сферу та сам механізм їх дії, проаналізуємо кожне, а також визначимо систему взаємозв'язків між ними.

Видатний німецький вчений М. Вебер (M. Weber) визначив державне управління як конкретний вид діяльності щодо здійснення державної влади, який має функціональну та компетенційну специфіку, що відрізняє її від інших видів та форм реалізації державної влади [13]. В енциклопедії «Britanika» державне управління охарактеризоване як діяльність, що включає здійснення політики та програм урядів. На думку видатного американського вченого П. Друкера (P. Drucker), управління є особливим видом діяльності, що перетворює неорганізований натовп на ефективну цілеспрямовану та продуктивну групу [10].

Перефразовуючи одного з найвідоміших представників науки управління А. Файоля (H. Fayol), можна сказати, що управляти державою – це вести її до цілей з максимально можливим використанням усіх наявних ресурсів [10, с. 432]. Підтвердження цієї думки також знаходимо у Г. Райта (H. Rait), яким управління трактується як організація і спрямування ресурсів з метою досягнення бажаного результату [11].

З'ясовуючи сутність, зміст та специфіку функціонування державного управління в умовах сталого розвитку, можна виокремити наступні особливості: зміни функцій держави (яка виконує захисну, оборонну, правову, економічну, політичну та арбітражну) у практиці регулювання соціальних процесів; трансформації самого підходу до державного управління на практиці, структура та функції якого ускладнюються, посилюється реформаційний потенціал, утверджуються нові принципи взаємодії між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства [14, с. 49].

Далі перейдемо до теоретичного аналізу наукових підходів до визначення поняття *«державне регулювання»*. Дане поняття розглядається у широкому та вузькому значеннях. Так, у широкому розумінні державне регулювання виявляється у встановленні державою загальних правил поведінки (діяльності) учасників суспільних відносин та їх корегування відповідно до умов, що змінюються [11].

Щодо державного регулювання у вузькому розумінні, то можна виділити декілька підходів до його тлумачення: як одна із функцій державного управління [2, с. 457]; як засіб керівного впливу на організаційно не підпорядковані виконавчому органу об'єкти, включаючи також інші виконавчі органи [12, с. 527]; як цілеспрямована діяльність уповноважених державних органів, їх посадових осіб та окремих недержавних утворень, що

полягає у здійсненні комплексних заходів, спрямованих на практичну реалізацію державної політики [5, с. 6].

Узагальнюючи точки зору щодо поняття «державне регулювання» та здійснюючи певну класифікацію найтипівіших підходів до розуміння цього явища, можна звести до того, що державне регулювання:

- система заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, здійснюваних державними структурами і громадськими організаціями;
- вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами;
- майже всі функції держави, пов'язані з економічною та економіко-соціальною діяльністю і покликані забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи;
- політика, яка через застосування державою спеціальних заходів впливає на поточні ринкові події;
- сфера діяльності держави для цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин;
- одна із форм державного впливу на економіку, яка ґрунтується на законодавстві, реалізується встановленням і застосуванням державними органами правил;
- одна із функцій державного управління [9, с. 55].

Провівши аналіз наведених підходів, слід вважати, що сприйняття державного регулювання як однієї із функцій управління дозволить точно визначити зміст розглянутого поняття. Інші пояснення, при цьому, допоможуть деталізувати таку функцію, визначивши методи впровадження останньої. Як висновок, в цілому, суперечностей з приводу наведених підходів при розгляді питань державного управління немає. А формування різноманітних підходів пояснюється тим, що кожен автор досліджує державне регулювання в площині власних напрацювань.

В процесі дослідження було виявлено, що державне регулювання сталого розвитку передбачає організовані системні дії щодо забезпечення сталого і збалансованого функціонування економічної, екологічної, соціальної підсистем, що мають на меті покращення якості та підвищення рівня життя населення. Так, отримані результати теоретичного аналізу наукових підходів до визначення поняття «державне регулювання» узагальнено на рис. 1.

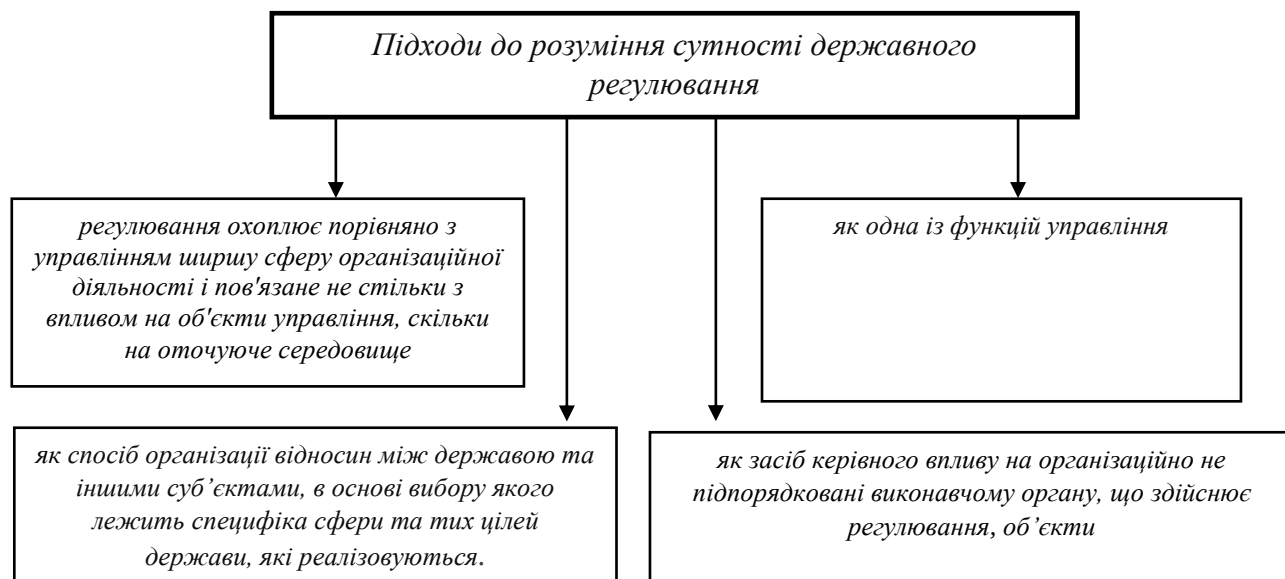

Рис 1. Наукові підходи до розуміння сутності державного регулювання

Отже, в основі державного управління та державного регулювання є процес цілеспрямованого державного впливу. Зазначимо, що в контексті даного дослідження під терміном «цілеспрямований державний вплив» розуміємо організуючі, регулюючі та контролюючі дії органів влади.

Державно-управлінський вплив трактується як дії органів державної влади та управління як суб'єктів державно-управлінських відносин щодо реалізації державного управління, прийняття та здійснення державно-управлінських рішень [8, с. 228].

Сферою впливу державного управління є вся сукупність державно-управлінських процесів, яка полягає в свідомій і цілеспрямованій послідовній діяльності, пов'язаній з реалізацією державно-владних повноважень суб'єктами державного управління, унаслідок чого відбувається зміна суспільних станів, подій і явищ [11].

Виокремлення *сфер впливу державного регулювання* сталою розвитку дозволило досить чітко розмежувати поняття «державне управління» та «державне регулювання». До сфер впливу державного регулювання сталою розвитку відносимо: структурну оптимізацію, контролінг, енергетичну і екологічну безпеку, баланс інтересів, стимулювання енергозбереження, інституційну оптимізацію, створення нормативно-правової бази, енергодипломатію, здійснення цінової і податкової політики, формування енергостратегії і її моніторинг.

І це в той час, коли *державне управління здійснює переважно адміністративно-розпорядний вплив, тобто заснований на регламентованих, точних розпорядженнях, наказах, постановах, інструктажах, рекомендаціях, нормуванні, створенні відповідних систем державних стандартів, уніфікації та ін. Тобто, державне управління означає цілеспрямований вплив саме на об'єкти державного управління, підконтрольні цьому впливу.*

У державному регулюванні переважає використання непрямих методів управлінського впливу, тобто таких, що стимулюють розвиток середовища (заохочувальні, стимулюючі). Проте, застосування прямих методів впливу (безпосередніх) (нормативно-правових, адміністративних) є також необхідним у державному регулюванні, тому державне регулювання тісно пов'язане із державним управлінням, і неможливе без державного управління.

Державне регулювання, як і державне управління, виявляється за допомогою процесу цілеспрямованого впливу. Наведені тези засвідчують те, що функціональна сфера впливу державного регулювання може включати керуючий вплив на об'єкти, не обов'язково підпорядковані відповідному органу виконавчої влади, коли державне управління розуміється як вплив на підлеглі (підконтрольні, підвідомчі) об'єкти.

Відповідно до цього, *державне регулювання сталою розвитку* може являти собою динамічний процес впливу держави на процеси сталою розвитку, а також – стимулювання гнучкої взаємодії соціальних та ринкових суб'єктів, характер якої складається й визначається соціальною поведінкою цих суб'єктів з метою забезпечення сталою розвитку.

Відповідно, *державне регулювання сталою розвитку* можемо визначити як підтримуючу, компенсаційну та регулюючу діяльність держави, що реалізується на основі теоретико-методологічних засад (доктрин, концепцій, цінностей, принципів, орієнтирів, мети, цілей) через систему організованих, цілеспрямованих, комплексних дій (заходів) та механізмів їх досягнення (засобів, методів, важелів та інструментів впливу) і спрямована на створення сприятливих умов та середовища впливу задля забезпечення збалансованого розвитку економіко-соціо-екологічного середовища (економічного зростання, досягнення соціальної стабільності, підвищення рівня глобальної конкурентоспроможності країни в

умовах забезпечення екологічної стабільності), через стимулювання інноваційних процесів, раціональне використання наявних ресурсів, розвитку екосистеми, що мають на меті покращення якості та підвищення рівня життя населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отримані результати дослідження дозволили визначити досить чітку систему взаємозв'язків між поняттями «державне регулювання», «державне управління», «державна політика», «цілеспрямований вплив» в рамках системного підходу (тобто, кожне поняття розглядається як певна система, що має свої компоненти та структуру). Перспективними у контексті подальших досліджень можуть стати питання дослідження складових державного регулювання сталого розвитку.

Література.

1. Агафонов Н. Т. Основные положения концепции перехода Российской Федерации на модель устойчивого развития / Н. Т. Агафонов, Р. А. Исляев. – С. – Пб.: Петрополис, 1996. – 10 с.
2. Алехин А. П. Административное право Российской Федерации: Учебник / А. П. Алехин, А. А. Крамолицкий, Ю. М. Козлов. – М.: Зерцало, 1997. – 672 с.
3. Антонов В. Г. Корпоративное управление: Учебное пособие / под ред. В. Г. Антонова // В. Г. Антонов, В. В. Крылов, А. Ю. Кузьмичев и др. – М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРАМ. – 2006. – 288 с.
4. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління: Навч. посібник. / П. І Надолішній, В. Д Бакуменко // К.: Міленіум, – 2003. – 130 с.
5. Вознесеньська О. А. Механізм державного регулювання в галузі аудіовізуальних засобів масової інформації / О. А. Вознесеньська // Часопис Академії адвокатури України – 2010. – №7. – С. 1–6.
6. Гутман Г. В. Управление региональной экономикой / Г. В. Гутман. – М., – 2001. – 176 с.
7. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку: [пер. з англ.] / Г. Дейлі. – К.: Інтелсфера, – 2002. – 312 с.
8. Державне управління: Словник–довідник / За заг. ред. Князева В. М., Бакуменка В. Д. – К.: УАДУ. – 2002. – 228 с.
9. Добровольская В. Государственное регулирование предпринимательской деятельности: понятие и обоснование / В. Добровольская // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №8. – С. 54–58
10. Друкер П. Энциклопедия менеджмента / П. Друкер. – М. : Изд. дом "Вильямс", – 2006. – 432 с.
11. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.– ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011 – 649 с.
12. Козлов Ю. М. Административное право : учеб. для студ. вузов / Козлов Ю. М., Овсянко Д. М., Попов Л. Л. ; под ред. Л. Л. Попова. – М. : Юрист, 2002. – 697 с.
13. Мельник А. Ф. Енциклопедичний словник з державного управління / Укл.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред.. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.

14. Надоша О. Державне управління в умовах переходу до сталого розвитку: аналіз сучасних дослідницьких підходів / О. Надоша // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 4. – С. 48–55.
15. Опанасенко В.Ф. Державне регулювання економіки України в програмному аспекті [Текст] : дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Опанасенко Володимир Федорович ; Харківський держ. ун-т. - Х., 1998. – 192 с.
16. Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів» / Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359–XIV : Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>.
17. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Дж. Е. Стігліц; пер. з англ. А. Олійника, Р. Скільського. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
18. Ускова Т.М. Теория и методология управления устойчивым социально-экономическим развитием региона : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук: 08.00.05 / Т.М. Ускова; Институт социально-экономического развития территорий РАН. – Вологда. – 2010. – 37 с.
19. Шурғалина И. Н. Реформирование российской экономики. Опыт анализа в свете теории катастроф [Текст] / И. Н. Шурғалина. – М.: Российская политическая энциклопедия, 1997. – 221 с.
20. Our Common Future. Lecture of the International Commission on Environment and Development (1987) [Electron. resource]. – Mode access: http://www.channelingreality.com/Documents/Brundtland_Searchable.pdf.
21. Transparency International по Индексу непрозрачности 2010 (<http://transparency.org.ru/CENTER/DOC/OpacityIndex2001.doc>).

УДК 35.07:[004:338]

Карпенко Олександр*завідувач кафедри інформаційної політики
та цифрових технологій НАДУ при Президентові України,
д.держ.упр.***Осьмак Антон***аспірант кафедри інформаційної політики
та цифрових технологій НАДУ при Президентові України*

ЦИФРОВА ТЕХНОЛОГІЯ «БЛОКЧЕЙН» В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті визначено сутність та досліджено теоретичні засади застосування цифрової технології «блокчейн» в державному управлінні. Проаналізовано інструментарій функціонування та принципи формування базових блокчейн-систем. Визначено технологічні переваги цифрової технології «блокчейн»: мережева децентралізація; розподіленість зберігання інформації; «гранична» захищеність інформації від фальсифікації; відкритість, криптозахищеність та контрольованість історії транзакцій). Уточнено типологізацію блокчейнів за суб'єктами адміністрування (інклюзивний та ексклюзивний) та режимом доступу до даних, операцій та транзакцій (публічний та закритий). Удосконалено класифікацію організації блокчейн-систем за чотирма типовими шаблонами: «інклюзивний-публічний», «інклюзивний-закритий», «ексклюзивний-публічний», «ексклюзивний-закритий». Розглянуто основні ризики застосування блокчейн-систем органами публічної влади, а також визначено пріоритетні сфери їх застосування в галузі державного управління (сервісна діяльність, забезпечення виборчого процесу та судочинства, управління правами власності, здійснення міграційного контролю, верифікація товарів і продуктів харчування; верифікація дорогоцінних металів, реєстрація даних щодо проходження кваліфікаційних випробувань; реєстрація медичних даних, ідентифікація користувачів управлінських послуг).

Ключові слова: цифрове врядування, цифрові технології, блокчейн, блокчейн-системи, державне управління.

Oleksandr Karpenko*Head of Information Policy and Digital Technologies Faculty, NAPA under the President of
Ukraine, Doctor of Science in Public Administration***Anton Osmak***PhD student of Information Policy and Digital Technologies Department,
NAPA under the President of Ukraine*

DIGITAL TECHNOLOGY «BLOCKCHAIN» IN PUBLIC GOVERNANCE: ESSENCE, BENEFITS AND RISKS OF APPLICATION

In recent years the abrupt development of society digitalization, based on the introduction of technologies for optimizing management processes, which are becoming a powerful mechanism for

the functioning of the digital governance environment, is observed. One of the determinative tools for the widespread digital control implementation is digital technology "blockchain", the introduction of which already has some positive effects, and in the future will determine the basic technological resource for the development of the public governance entire field. In order to take appropriate governmental decisions regarding the implementation of the "blockchain" technology in the framework of the Ukrainian digitalization project's implementation, it is necessary to carry out, at the appropriate scientific level, an analysis of the basics and principles of the functioning of blockchain-systems in public administration, identifying the relevant advantages and disadvantages, and assessing and forecasting risks regarding their further implementation.

The purpose of the paper is to scientifically substantiate the feasibility, to analyze the advantages and to forecast possible risks of using the "blockchain" digital technology in various public administration areas of Ukraine.

As a result of the research, the main technological aspects of the construction, the principles of functioning and formation of blockchain-systems were analyzed. The technological advantages of using the "blockchain" digital technology are determined, namely: network decentralization; distribution of information storage; "marginal" information security from falsification; openness, cryptographic security and transaction history control). The typology of blockade assignments by the subjects of administration (inclusive and exclusive) and the mode of access to data, operations and transactions (public and private) have been specified. The classification of the blockchain-systems organization is improved on four typical patterns: "inclusive-public", "inclusive-closed", "exclusive-public", "exclusive-closed". It is substantiated that for informational-communicative (digital) systems of state authorities exclusive-public or exclusive-closed block caches are priority, since such templates involve processing of transactions within one organization with a certain number of nodes (computers, servers, etc.) and confirmation of authenticity of each participant of the transaction (in the presence of digital keys).

The main risks of blockchain systems using by public authorities (reliability of data entry, authenticity of access control, identification of consumers, database synchronization, reliability of interfaces, control over system administrators), as well as priority areas of their application in public administration (service activities, provision of electoral process and legal proceedings, management of property rights, implementation of migration control, verification of goods and food products, verification of precious metals, registration of data on passing qualifying tests, registration of medical data, identification of users of administrative services).

Implementation by the public authorities of blockchain-systems is impossible without reengineering of the administrative decisions-making process, the active development of digitalization as public governance, and society as a whole. In the future, in the event of meeting the above-mentioned requirements and solving the problems studied, within the next two years, a single digital public governance system based on the "blockchain" technology may be created in Ukraine.

Further scientific research should be directed to studying the world experience in the mechanisms of digital technology implementation in public administration and local self-government, in particular the use of information technologies in the public authorities of the blockchain technology in order to accelerate the transition of Ukraine to a new evolutionary level of social-power relations - the widespread digital governance.

Key words: digital governance, digital technologies, blockchain, blockchain-system, public administration.

Карпенко Александр*заведуючий кафедрою інформаційної політики
и цифрових технологій НАГУ при Президенті України,
д.гос.упр.***Антон Осьмак,***аспірант кафедри інформаційної політики
и цифрових технологій НАГУ при Президенті України*

ЦИФРОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ «БЛОКЧЕЙН» В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ: СУЩНОСТЬ, ПРЕИМУЩЕСТВА И РИСКИ ПРИМЕНЕНИЯ

В статье определена сущность и исследованы теоретические основы применения цифровой технологии «блокчейн» в государственном управлении. Проанализированы инструментарий функционирования и принципы формирования базовых блокчейн-систем. Определены технологические преимущества применения цифровой технологии «блокчейн»: сетевая децентрализация, распределенность хранения информации, «предельная» защищенность информации от фальсификации, открытость, криптографическая защита и контроль истории транзакций. Уточнена типологизация блокчейнов относительно субъектов администрирования (инклюзивный и эксклюзивный) и режима доступа к данным, операциям и транзакциям (публичный и закрытый). Усовершенствована классификация организации блокчейн-систем по четырем типовым шаблонам: «инклюзивный-публичный», «инклюзивный-закрытый», «эксклюзивный-публичный», «эксклюзивный-закрытый». Рассмотрены основные риски использования блокчейн-систем органами публичной власти, а также определены приоритетные сферы их применения в отрасли государственного управления (сервисная деятельность, обеспечение избирательного процесса и судопроизводства, управления правами собственности, осуществление миграционного контроля, верификация товаров и продуктов питания, верификация драгоценных металлов, регистрация данных о прохождении квалификационных испытаний, регистрация медицинских данных, идентификация пользователей управленческих услуг).

Ключевые слова: цифровое управление, цифровые технологии, блокчейн, блокчейн-системы, государственное управление.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років у світі відбувається стрибкоподібний розвиток цифровізації суспільства на основі впровадження технологій оптимізації управлінських процесів, які стають потужним механізмом функціонування середовища цифрового врядування. Одним з визначальних інструментів реалізації повсюдного цифрового управління є цифрова технологія «блокчейн», впровадження якої вже сьогодні має певні позитивні наслідки, а у майбутньому визначатиме базовий технологічний ресурс розвитку всієї галузі публічного врядування. Для ухвалення належних державно-управлінських рішень щодо впровадження технології «блокчейн» в рамках реалізації проектів цифровізації України слід на належному науковому рівні здійснити аналіз принципів та засад функціонування блокчейн-систем у сфері державного управління, визначивши відповідні переваги та недоліки, а також оцінити та спрогнозувати ризики стосовно їх подальшого впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифрових трансформацій галузі публічного врядування в США та країнах ЄС стала об'єктом досліджень багатьох зарубіжних вчених, так, на нашу думку, слід згадати про ґрунтовний науковий доробок С. Бремена та Д. Крейса [1], Л. ДеНардіс [2], П. Данлеві, Х. Маргетс, С. Бастоу та Дж. Тінклер [3], А. Вільямса та Х. Хей [4], а також К. Шваба [5], які досліджували тематику створення та практичного впровадження концепції «Ера цифрового врядування» (Digital Era Governance, DEG), натомість, дослідження Д. Алабі [6], А. Варшнея [7], Р. Ечеварія [8], та Н. Жабо [9] стосувалися саме технологічного аспекту реалізації цифрових трансформацій. Авторами у попередніх дослідженнях [10] вже розглядались як імперативи реалізації цифрового врядування в Україні так і трактування базових дефініцій його понятійно-категоріального апарату, **натомість невирішеною частиною загальної проблеми дослідження** залишається визначення та належне наукове обґрунтування технологічного інструментарію реалізації цифрових трансформацій публічного врядування в Україні.

Мета статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні доцільності, аналізі переваг та прогнозуванні можливих ризиків застосування цифрової технології «блокчейн» в різних сферах галузі державного управління України.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості побудови цифрової технології «блокчейн» (далі – блокчейн), сутність якої полягає в обліку та обміні правами власності на цифрові активи (структуровані дані) у вигляді розподіленого реєстру однорангової мережі («Distributed Ledger»). Блокчейн – (від англ. *blockchain*, дослівно перекладається як «ланцюг блоків») це спосіб зберігання даних або цифровий реєстр транзакцій, угод, контрактів та будь-яких даних, які потребують використання окремих незалежних записів. За допомогою блокчейну можна зберігати дані, наприклад, про видані кредити, набуття майнових прав, порушення правил дорожнього руху, реєстрації шлюбів тощо. Головною відмінністю блокчейна від класичних реєстрів є одночасне збереження даних в декількох місцях, які розподілені серед певної кількості вузлів (комп'ютерів) без прив'язки до конкретної локації. Будь-який користувач цієї мережі може мати доступ до актуальної версії реєстру. По суті – блокчейн є публічною базою всіх транзакцій (завершених цифрових операцій), які коли-небудь відбулися в системі. Цифрові записи об'єднуються у «блоки», які потім криптографічно та хронологічно поєднуються в цифровий «ланцюг» за допомогою відповідних математичних алгоритмів. Кожний існуючий «блок» пов'язаний з попереднім та містить у собі певний набір цифрових записів, натомість, нові «блоки» завжди додаються в кінець ланцюга операцій (транзакцій).

Хешування (від. англ. *hashing*) є процесом шифрування для побудови унікальних ідентифікаторів вхідних наборів даних довільної довжини шляхом їх трансформації у вихідний ряд фіксованої довжини, що виконується одночасно великою кількістю вузлів (комп'ютерів) однорангової мережі. Якщо в результаті шифрування (хешування) вони одержують однаковий результат, то новому блоку даних присвоюється унікальна цифрова сигнатура (від лат. *signatura* – визначення) або цифровий підпис (визначений ряд символів). Крім того, якщо транзакція має попередньо пов'язані стани або записи, то в структурі блоку фіксується хеш-зв'язок з цими записами. Після оновлення реєстру, яке відбувається на всіх вузлах мережі одночасно, відбувається фіксація (утворення) нового блоку, який у подальшому неможливо буде видалити або змінити, що унеможливорює підробку його вмісту. Після утворення в системі (реєстрі) нового блоку, він залишається незмінним, а в подальшому, до нього можливо лише додавати нові, пов'язані з ним блоки.

Розподілена блокчейн-архітектура унеможливорює втручання в структуру реєстру, оскільки для цього необхідно одночасно мати доступ до копій існуючої бази даних на всіх вузлах мережі. Блокчейн дозволяє максимально захистити інформацію, яка міститься в базі даних в наслідок незворотності процесу хешування (шифрування та створення взаємозв'язків), оскільки при спробі внесення змін в оригінальний документ або транзакцію – формується інший цифровий підпис (сигнатура), що сигналізує про втручання в структуру даних.

Визначимо технологічні переваги застосування цифрової технології блокчейн:

- *мережева децентралізація* – базується на рівності прав всіх учасників однорангової мережі за принципом «p2p» (від англ. peer-to-peer, «рівний до рівного»), а взаємодія відбувається без посередників, що спрощує процедуру обміну даних та суттєво зменшує вартість кожної операції або транзакції;
- *розподіленість зберігання інформації* (відсутність єдиного центру уразливості) – сприяє підвищенню рівня захисту від зовнішнього втручання, кібератак та надійності обладнання (суттєво зменшує імовірність відмов);
- *відкритість транзакцій* – сприяє публічності кожної операції (інформація про всі операції відкрита для учасників), що сприяє прозорості та зручності аудиту.
- *криптозахищеність транзакцій* – для кожної операції використовується цифровий підпис (всі операції верифікуються);
- *контроль історії транзакцій* – всі операції та транзакції поєднані у вигляді послідовного ланцюга, при чому унеможливорюється подвійне списання (дублювання транзакцій) та фіксується історія здійснення всіх транзакцій.

Окрім зазначеного, важливою перевагою використання цифрової технології блокчейн у державному управлінні є «гранична» захищеність інформації від фальсифікації, тобто дані про громадян, нерухомість, компанії, сертифікати, дипломи, права на власність тощо, після занесення в державний блокчейн-реєстр неможливо змінити. Позитивним наслідком запровадження «граничної» надійності є можливість застосовувати дані реєстрів в якості повноцінних юридичних документів, оскільки запис у блокчейн-реєстрі стає більш значущим та криптографічно захищеним аніж будь-який паперовий документ з підписом та печаткою, а завдяки цифровим мережевим технологіям – стає більш доступним та відкритим для ознайомлення та використання. Натомість, до основних недоліків використання технології блокчейн слід віднести: низьку продуктивність взаємодії (кожен вузол мережі верифікує кожну транзакцію) та відсутність механізму відновлення ключів цифрового підпису, оскільки, у разі втраті або компрометації ключа для його власника стає недоступною вся інформація, а також ресурсна функціональність мережі, що призводить до безповоротної втрати даних або навіть прав власності.

На сьогодні існує дві моделі типологізації блокчейнів: *за суб'єктами адміністрування* (інклюзивний та ексклюзивний) та *за режимом доступу* до даних, операцій та транзакцій (публічний та закритий), які в наслідок комбінування створюють чотири типові шаблони організації його функціонування («інклюзивний-публічний», «інклюзивний-закритий», «ексклюзивний-публічний», «ексклюзивний-закритий»). Однак, спочатку проаналізуємо та уточнимо назви та змістовне наповнення існуючих складових типологізації блокчейну, які були запропоновані у попередніх дослідженнях Д. Алабі та А. Варшнем [6–7], а саме:

- *інклюзивний блокчейн* (від англ. permissionless blockchain, бездозвільний блокчейн)
- обробка (зокрема, створення блоків) транзакцій здійснюється будь-якими користувачами (не існує обмежень щодо персоналій оброблювачів транзакцій);

– *ексклюзивний блокчейн* (від англ. permissioned blockchain, дозвільний блокчейн, корпоративний блокчейн) – обробка транзакцій здійснюється певними (окремо визначеними) суб'єктами-користувачами;

– *публічний блокчейн* (англ. public blockchain) – читання даних (у тому числі зашифрованих) та проведення транзакцій (відсилення даних для формування блоків блокчейн-систем) не обмежується;

– *закритий блокчейн* (від англ. private blockchain) – доступ як до даних, так і до проведення транзакцій обмежується певним середовищем організацій.

На основі аналізу особливості формування блокчейн-систем, які були визначені у дослідженні П. Кравченка [11], нами запропоновано удосконалити класифікацію їх організації за чотирма типовими шаблонами:

1. Інклюзивний-публічний (відкритий) блокчейн – блокчейн-система, яка функціонує за принципами умовної «суспільної угоди», коли кожний має право створювати вузол й приймати участь у загальному консенсусі всіх учасників (рівень довіри низький, хоча при цьому відкрито вміст всіх транзакцій).

2. Інклюзивний-закритий (приватний) блокчейн – блокчейн-система, яка функціонує шляхом підтвердження дозволів закритих транзакцій без достовірного підтвердження особистостей учасників консенсусу (взаємодії). Недоліком такої системи є низький рівень довіри до транзакцій, оскільки при цьому, відсутній контроль вмісту транзакцій й відповідальності за введення та підтвердження хибних даних. Така структура притаманна повністю анонімним блокчейн-системам, які не контролюють державні органи.

3. Ексклюзивний-публічний (відкритий) блокчейн – блокчейн-система, яка функціонує як реєстр відкритих даних з визначеними методами підтвердження транзакцій та встановленими дозволами учасників. Така система має високий рівень довіри та контролю транзакцій, може використовуватись у сфері державного управління та місцевого самоврядування. Прикладами використання можуть бути будь-які транзакції, які відбуваються в режимі контрольованої системи (наприклад державний майновий аукціон, набуття майнових прав або видача дозволів тощо).

4. Ексклюзивний-закритий (приватний) блокчейн – блокчейн-система, яка функціонує на основі взаємодії «валідаторів» (суб'єктів або сервісів перевірки відповідності), які мають певну ліцензію/дозвіл на підтвердження закритих транзакцій. Такі блокчейн-системи застосовуються у банківській сфері при здійсненні цифрових платежів тощо.

Зазначимо, що для державних цифрових систем пріоритетними є ексклюзивний-публічний або ексклюзивний-закритий блокчейн, оскільки такі шаблони передбачають обробку транзакцій в межах однієї організації з визначеною кількістю вузлів (комп'ютерів, серверів та ін.) та підтвердженням достовірності кожного учасника транзакції (за наявності цифрових ключів).

В результаті підвищується рівень контролю за цифровою системою та забезпечується прозорість та гнучкість структури управління, що зменшує кількість помилок та убезпечує її від ризиків впливу «людського фактору». Однак, незважаючи на ряд переваг ексклюзивних блокчейнів для захисту даних та транзакцій необхідно використовувати засоби безпеки, які аналогічні інструментам захисту систем управління базами даних, оскільки навіть за допомогою обчислення складних хеш-тегів неможливо на 100 % гарантувати безпеку блокчейн-системи.

Зазначимо, що використання блокчейну в якості базової технології цифрового врядування в частині функціонування державних реєстрів можливо тільки за умови виконання ряду вимог і вирішення деяких проблем, пов'язаних із існуванням певних ризиків [12–13], зокрема наступних.

1. *Достовірність введення даних.* Ефективна робота блокчейн-системи насамперед залежить від точності заповнення реєстрів. Однак, блокчейну гарантує незмінність даних, а не їх істинність. Таким чином, для використання технології блокчейну у державних інформаційно-комунікаційних системах потрібен ефективний організаційно-правовий механізм достовірного внесення даних до реєстрів.

2. *Достовірність управління доступом.* Для забезпечення достовірності даних і повного контролю за їх зміною блокчейн-система має містити механізм достовірного управління правами доступу як до системи в цілому, так і до окремих записів.

3. *Ідентифікація споживачів.* Для реалізації механізму управління правами доступу, а також для взаємодії громадян з блокчейн-платформою необхідно створити надійну та багатофакторну системи ідентифікації користувачів, бажано на основі біометрики особистих параметрів.

4. *Синхронізація баз даних.* Для реалізації ефективної роботи блокчейн-системи необхідно запровадити синхронізацію функціонування всіх реєстрів, яка досягається за допомогою механізму «консенсусу», що забезпечує абсолютну тотожність баз даних всіх підтверджуючих вузлів. Тобто, необхідна абсолютна гарантія того, що виконання певної операції в будь-який момент часу на будь-якому з вузлів продукує однаковий результат.

5. *Достовірність інтерфейсів.* Для забезпечення достовірності відображення інформації необхідно запобігти не тільки незаконній модифікації записів в базі даних, але й унеможливити спотворення користувацького інтерфейсу (наприклад фальсифікацію інтерфейсу сенсорного екрану шляхом підміни фреймів). Для цього необхідно задіяти механізм "валідації" інтерфейсів, які повинні бути невід'ємною частиною блокчейн-системи.

6. *Контроль за адміністраторами системи.* Адміністрування серверів блокчейн-систем знаходиться під контролем системних адміністраторів, які знаходяться у сфері ризику «людського фактору» (корупційна складова). Тому функцію виконання зовнішнього контролю за цілісністю державного реєстру необхідно покласти на різних користувачів мережі. В такому разі, при спробі адміністратора змінити розташовані на сервері данні, не можливо буде сфальсифікувати поширення інформації на всіх вузлах мережі в процесі зміни контрольної суми ланцюга операцій, завдяки чому формується цілісність реєстру. Однак, для того, щоб виключити можливість підробити відповідь сервера на хибні запити та спотворення інформації, ця відповідь має бути захищеною цифровим підписом сервера.

Аналізуючи досвід різних країн світу щодо застосування блокчейну при створенні цифрових платформ (систем) у різних сферах галузі державного управління, слід відзначити такі пріоритетні напрями [14–15]: сервісна діяльність органів публічної влади; забезпечення виборчого процесу та судочинства; управління правами власності; здійснення міграційного контролю; верифікація товарів і продуктів харчування; верифікація дорогоцінних металів і каміння; реєстрація даних щодо проходження кваліфікаційних випробувань; реєстрація медичних даних; ідентифікація користувачів управлінських послуг (цифрових карт і ключів для одержання інтерактивного доступу до сервісів органів публічної влади) тощо.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було проаналізовано основні технологічні аспекти побудови, принципи функціонування та формування блокчейн-систем.

Визначено технологічні переваги застосування цифрової технології «блокчейн», а саме: мережева децентралізація; розподіленість зберігання інформації; «гранична» захищеність інформації від фальсифікації; відкритість, криптозахищеність та контрольованість історії транзакцій). Уточнено типологізацію блокчейнів за суб'єктами адміністрування (інклюзивний та ексклюзивний) та режимом доступу до даних, операцій та транзакцій (публічний та закритий). Удосконалено класифікацію організації блокчейн-систем за чотирма типовими шаблонами: «інклюзивний-публічний», «інклюзивний-закритий», «ексклюзивний-публічний», «ексклюзивний-закритий». Обґрунтовано, що для інформаційно-комунікативних (цифрових) систем органів державної влади пріоритетними є ексклюзивний-публічний або ексклюзивний-закритий блокчейн, оскільки такі шаблони, передбачають обробку транзакцій в межах однієї організації з визначеною кількістю вузлів (комп'ютерів, серверів та ін.) та підтвердженням достовірності кожного учасника транзакції (за наявності цифрових ключів).

Встановлено основні ризики застосування блокчейн-систем органами публічної влади (забезпечення достовірності введення даних, достовірності управління доступом, ідентифікація споживачів, синхронізація баз даних, достовірність інтерфейсів, контроль за адміністраторами системи), а також визначено пріоритетні сфери їх застосування в галузі державного управління (сервісна діяльність, забезпечення виборчого процесу та судочинства, управління правами власності, здійснення міграційного контролю, верифікація товарів і продуктів харчування; верифікація дорогоцінних металів, реєстрація даних щодо проходження кваліфікаційних випробувань; реєстрація медичних даних, ідентифікація користувачів управлінських послуг).

Слід відзначити, що впровадження органами публічної влади блокчейн-систем неможливе без здійснення реінжинірингу процесу прийняття управлінських рішень, активного розвитку цифровізації як публічного врядування, так і суспільства в цілому. У майбутньому, в разі виконання зазначених у статті вимог та вирішення досліджених проблем упродовж наступних двох років в Україні можливе створення єдиної цифрової системи публічного врядування на базі технології «блокчейн».

Подальші наукові розвідки варто спрямувати на вивчення світового досвіду щодо механізмів впровадження цифрових технологій у сфері державного управління та місцевого самоврядування, зокрема використання в інформаційно-комунікаційних системах органів публічної влади блокчейн-технології з метою прискорення переходу України на новий еволюційний рівень суспільно-владних відносин – повсюдне цифрове врядування.

Література.

1. Brennen Scott. Digitalization and Digitization [Electronic resource] / Scott Brennen, Daniel Kreiss. – Mode of access: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/>. – Title from the screen.
2. DeNardis Laura. The global war for Internet governance / Laura DeNardis. – Yale University Press, 2014.
3. Dunleavy Patrick, Margetts Helen, Bastow Simon & Tinkler Jane, Digital Era Governance: IT Corporations, The State and E-Government. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 302 p.

4. Schwab K. The fourth industrial revolution / Klaus Schwab. – Cologny/Geneva Switzerland: World Economic Forum, 2016. – 172 p.
5. Williams A. Digital-era policy making / A. Williams, H. Hay // Governance in the Digital Economy. – 2000. – 27 p.
6. Allaby D. The Trust Trade-Off: Permissioned vs Permissionless Blockchains / Devon Allaby. – Mode of access: <https://www.fjordnet.com/conversations/the-trust-trade-off-permissioned-vs-permissionless-blockchains>. – Title from the screen.
7. Varshney A. Types of Blockchain Public, Private and Permissioned. / Ayush Varshney. – Mode of access: <https://www.linkedin.com/pulse/types-blockchain-public-private-permissioned-ayush-varshney>. – Title from the screen.
8. Echevarria R. The second coming of blockchain / Rick Echevarria. – Mode of access: <https://software.intel.com/en-us/blogs/2017/02/14/the-second-coming-of-blockchain>. – Title from the screen.
9. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. / Nick Szabo. – Mode of access: http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html. – Title from the screen.
10. Карпенко О. Цифрове врядування: імперативи реалізації в Україні / Олександр Карпенко // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць ОРІДУ. – 2017. – Вип. 3(71). – С. 57-61.
11. Kravchenko P. Ok, I need a blockchain, but which one? / Pavel Kravchenko. – Mode of access: <https://medium.com/@pavelkravchenko/ok-i-need-a-blockchain-but-which-one-ca75c1e2100>. – Title from the screen.
12. Болдачев А. Блокчейн против бюрократии: электронное государство на основе технологии распределенного реестра. / Александр Болдачев, Олег Стреленко. – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/tehnologii/343785-blokcheyn-protiv-byurokratii-kakim-dolzno-byt-elektronnogo-gosudarstvo-na-osnove>. – Назва з екрана.
13. Стреленко О. e-Government будущего / Олег Стреленко. Режим доступа: <https://habrahabr.ru/post/325996>. – Назва з екрана.
14. Максим Авдеев. Блокчейн-технологии в госуправлении. Мировой опыт – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/tehnologii/343203-blokcheyn-tehnologii-v-gosupravlenii-mirovoyu-opyt>. – Назва з екрана.
15. Тапскотт Д. Технология блокчейн: то, что движет финансовой революцией / Д. Тапскотт, А. Тапскотт. – М.: Эксмо, 2017. – 448 с.

УДК 94(47).073.5”1853/56”

Ростіанов Богдан*кафедри філософських та соціально-політичних наук
ОРІДУ НАДУ при Президентіві України,
к.філол.н., доцент***ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
(КРИМСЬКА ВІЙНА 1853-1856 РОКІВ)**

Актуальність пропонованої статті вимальовується з того, що питання миру і війни є актуальними завжди; чи варто зайвий раз говорити, що в міжнародній і вітчизняній політиці немає і не може бути нічого більш важливого, ніж розв'язання цих проблем миру і війни в дусі саме мирного співіснування. Але здобути мир неможливо, якщо не порвати «рішучо й безповоротно» зі способом мислення і дій, котрий століттями будувався на прийнятності, допустимості воєн і збройних конфліктів (згадаємо хоча б «війну всіх проти всіх» за Томасом Гоббсом). Сьогодні є гостра необхідність в новому підході до широкого кола проблем, котрі давно поставлені життям на порядок денний і без обговорення яких важко знайти нові рішення, - тим більше якщо не враховувати історичний досвід, який має величезну цінність, - а цінність історичного досвіду, на жаль, мало ким усвідомлюється і шанується належним чином. Тим паче, що історичне пізнання таких грандіозних явищ, як війни, ніколи не може вважатися завершеним. Особливого значення набуває тематика стратегії розв'язання воєнних конфліктів. Роздуми над минулим не припиняться ніколи. Історія воєнних конфліктів не може не прочитуватися заново кожного разу, коли сучасність, що постійно змінюється, вимагає для свого пояснення чи виправдання – саме звертатися до минулого. Метою статті є опрацювання історичного досвіду стратегічного управління під час Кримської війни XIX століття. Відповідно формулюємо завдання статті: дати власний аналіз історичних подій, міжнародної політичної обстановки, передумов Кримської війни; прослідкувати особливості стратегічного управління в ході воєнних дій; визначити специфіку державно-управлінської діяльності видатних управлінців того часу; коротко проаналізувати управлінські дії керівників держав і урядових кіл тих країн, які були задіяні в конфлікті; зупинитися на аналізі ходу війни й стратегічного (й тактичного) управління, запропонованому Л.М. Толстим; з'ясувати причини поразки царської держави; поглянути на події війни в контексті визвольних рухів народних мас; визначити місце України і українців у тих подіях; підкреслити роль міст Одеси й Миколаєва в стратегічній обстановці Кримської війни; звернути увагу на такі чинники стратегічного управління, як військово-морське суднобудування і фортифікація.

Ключові слова: історичний досвід, держава, державне управління, стратегічне управління, стратегічне значення, воєнні дії, зовнішня політика, загарбницька війна, військово-морська база, військово-морський флот, бойова обстановка, військове мистецтво, послідовність воєнних дій, фортифікаційні споруди, глибокоешелонована система оборони.

Bogdan Rostiyanov*Associate Professor the Humanitarian and Social-Political Sciences Department,
ORIPA NAPA under the President of Ukraine, PhD in Philology*

STUDYING THE HISTORICAL EXPERIENCE OF STRATEGIC MANAGEMENT (THE CRIMEAN WAR OF 1853-1856)

The urgency of the proposed article emerges from the fact that issues of peace and war are always topical; is it necessary to say once again that in international and domestic politics there is and can not be anything more important than resolving these problems of peace and war in the spirit of just peaceful existence. But peace can not be achieved unless one tears "decisively and irretrievably" with a way of thinking and acting that has been built for centuries on the acceptability, admissibility of wars and armed conflicts (remember, at least, the "war of all against all" according to Thomas Hobbes). Today there is an urgent need for a new approach to a wide range of problems that have long been posed by life on the agenda and without discussion it is difficult to find new solutions - especially if we do not take into account historical experience of the greatest value - and the value of historical experience, unfortunately, few people are aware of and respected properly. Moreover, the historical knowledge of such grandiose phenomena as wars can never be considered complete. The themes of the strategy for resolving military conflicts are of particular importance. Meditations on the past will never cease. The history of military conflicts can not be read over again whenever modernity, which is constantly changing, requires for its explanation or justification - it is the appeal to the past. The purpose of the article is the processing of historical experience of strategic management during the Crimean War of the XIX century. Accordingly, we formulate the tasks of the article: to give our own analysis of historical events, the international political situation, the prerequisites of the Crimean War; to trace the features of strategic management in the course of military operations; to determine the specifics of state-managerial activity of outstanding managers of that time; briefly analyze the managerial actions of the leaders of states and government circles of those countries that were involved in the conflict; to focus on the analysis of the course of the war and strategic (and tactical) control, proposed by LN. Tolstoy; to find out the reasons for the defeat of the tsarist state; to look at the events of war in the context of the liberation movements of the masses; determine the place of Ukraine and Ukrainians in those events; to emphasize the role of the cities of Odessa and Nikolaev in the strategic situation of the Crimean War; pay attention to such factors of strategic management as naval shipbuilding and fortification.

As you know, the strategy is the art of preparing and conducting war and major military operations. The science of warfare is a higher military science that covers the theory and practice of preparing for war, its planning and conduct, and investigates the laws of war. Strategy is a way to achieve victory in the war with the goal setting, the general plan and the systematic introduction of counteraction measures against the enemy, taking into account the constant change of combat space. The strategy includes the art of combining preparation for war and sequential troop operations to achieve the goal of war; the strategy solves the issues associated with the use of the enemy as the Armed Forces and all the resources of the country to win. It is known that the Crimean War (or Eastern War) in domestic history is called the war between the Russian Empire and the coalition of countries (Britain, France, Turkey and Sardinia), caused by the collision of their interests in the Black Sea basin, the Caucasus and the Balkans. Clogged in the grip of serfdom, our then country lost its war.

The fact is that in the middle of the nineteenth century. In international politics, the issue of possession of the Black Sea Straits belonging to Turkey was particularly acute. Britain, relying on its rapidly developing capitalist industry, and the exploitation of numerous colonies, led a wide trade, pretending to dominate the world on all maritime routes.

After conquering Turkey's influence on the backward and weak Turkey, it pursued the goal of gaining a dominant position in the Black Sea and the Middle East, as well as withdraw from the Russian Empire Ukraine, the Crimea, the Caucasus, the Baltic. Tsarist Russia, which needed a free exit from the Black Sea, tried to finally defeat Turkey, seize Constantinople and seize the straits. The tsarist government, hoping to quickly deal with Turkey, also sought foreign political success to strengthen its internal situation.

France was very keen on gaining strong positions in the Middle East markets, Austria was afraid of Russia's strengthening on the Danube in the event of its victory over Turkey. Thus, a number of Western European countries spoke against the Russian Empire. Today it is clear (and even then it was clear to the intelligent people) that this war is an aggressive on both sides that it caused a clash of interests of the Russian tsarist and European powers.

In the Crimean War, due to backwardness, bureaucracy, unpreparedness to the current conduct of hostilities and the inadequacy of the military leadership, the army of the tsarist Russian Empire - despite the heroism of soldiers and officers - suffered heavy defeats; the strategic situation has clearly shown the rottenness of the existing management system.

At the same time, the war has caused a significant deterioration of the situation of the masses of the entire country - and the deterioration of the people's masses has led to an aggravation of class contradictions and the intensification of the class struggle, first of all, peasant movements. Disadvantages of strategic management during the Crimean War clearly demonstrated the urgent need for urgent reforms of the entire system of public administration of the Russian Empire.

Key words: historical experience, the state, public administration, strategic management, military operations, foreign policy, wars of conquest, naval base, navy, combat situation, military art, the sequence of military operations, fortifications, defense-protected defense system.

Ростиянов Богдан

*кафедры философских и социально-политических наук
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины,
к.филол.н., доцент*

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО ОПЫТА СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ (КРЫМСКАЯ ВОЙНА 1853-1856 ГОДОВ)

Актуальность предлагаемой статьи вырисовывается из того, что вопросы мира и войны являются актуальными всегда; нужно лишний раз говорить, что в международной и отечественной политике нет и не может быть ничего более важного, чем разрешение этих проблем мира и войны в духе именно мирного существования. Но достичь мира невозможно, если не порвать «решительно и безвозвратно» со способом мышления и действий, который столетиями строился на приемлемости, допустимости войн и вооруженных конфликтов (вспомним хотя бы «войну всех против всех» по Томасу Гоббсу). Сегодня есть острая необходимость в новом подходе к широкому кругу проблем, которые давно поставлены жизнью на повестку дня и без обсуждения которых тяжело найти новые решения, - тем более если не учитывать исторический опыт, имеющий величайшую ценность, - а ценность

исторического опыта, к сожалению, мало кем осознается и уважается надлежащим образом. Тем паче, что историческое познание таких грандиозных явлений, как войны, никогда не может считаться завершенным. Особенное значение приобретает тематика стратегии разрешения военных конфликтов. Раздумья над прошлым не прекратятся никогда. История военных конфликтов не может не прочитываться заново всякий раз, когда современность, которая постоянно изменяется, требует для своего объяснения или оправдания – именно обращения к прошлому. Целью статьи является обработка исторического опыта стратегического управления во время Крымской войны XIX столетия. Соответственно формулируем задания статьи: дать собственный анализ исторических событий, международной политической обстановки, предпосылок Крымской войны; проследить особенности стратегического управления в ходе военных действий; определить специфику государственно-управленческой деятельности выдающихся управленцев того времени; коротко проанализировать управленческие действия руководителей государств и правительственных кругов тех стран, которые были задействованы в конфликте; остановиться на анализе хода войны и стратегического (и тактического) управления, предложенном Л.Н. Толстым; выяснить причины поражения царской державы; взглянуть на события войны в контексте освободительных движений народных масс; определить место Украины и украинцев в тех событиях; подчеркнуть роль городов Одессы и Николаева в стратегической обстановке Крымской войны; обратить внимание на такие факторы стратегического управления, как военно-морское судостроение и фортификация.

Ключевые слова: исторический опыт, государство, государственное управление, стратегическое управление, военные действия, внешняя политика, захватническая война, военно-морская база, военно-морской флот, боевая обстановка, военное искусство, последовательность военных действий, фортификационные сооружения, глубокоэшелонированная система обороны.

Актуальність нашої статті вимальовується з того, що питання миру і війни є актуальними завжди; чи варто зайвий раз говорити, що в міжнародній і вітчизняній політиці немає і не може бути нічого більш важливого, ніж розв'язання цих проблем миру і війни в дусі саме мирного співіснування. Але здобути мир неможливо, якщо не порвати «рішучо й безповоротно» зі способом мислення і дій, котрий століттями будувався на прийнятності, допустимості воєн і збройних конфліктів (згадаємо хоча б «війну всіх проти всіх» за Томасом Гоббсом). Сьогодні є гостра необхідність в новому підході до широкого кола проблем, котрі давно поставлені життям на порядок денний і без обговорення яких важко знайти нові рішення, – тим більше якщо не враховувати історичний досвід, який має величезну цінність, – а цінність історичного досвіду, на жаль, мало ким усвідомлюється і шанується належним чином. Тем паче, що історичне пізнання таких грандіозних явищ, як війни, ніколи не може вважатися завершеним... Особливого значення набуває тематика стратегії розв'язання воєнних конфліктів. Роздуми над минулим не припиняться ніколи. Історія воєнних конфліктів не може не прочитуватися заново кожного разу, коли сучасність, що постійно змінюється, вимагає для свого пояснення чи виправдання – саме звертатися до минулого.

Метою нашої статті є опрацювання історичного досвіду стратегічного управління під час Кримської війни XIX століття. Відповідно формулюємо **завдання статті**:

- 1) дати власний аналіз історичних подій, міжнародної політичної обстановки, передумов Кримської війни;
- 2) прослідкувати особливості стратегічного управління в ході воєнних дій;
- 3) визначити специфіку державно-управлінської діяльності видатних управлінців того часу;
- 4) коротко проаналізувати управлінські дії керівників держав і урядових кіл тих країн, які були задіяні в конфлікті;
- 5) зупинитися на аналізі ходу війни й стратегічного (й тактичного) управління, запропонованому Л.М. Толстим;
- 6) з'ясувати причини поразки царської держави;
- 7) поглянути на події війни в контексті визвольних рухів народних мас;
- 8) визначити місце України і українців у тих подіях;
- 9) підкреслити роль міст Одеси й Миколаєва в стратегічній обстановці Кримської війни;
- 10) звернути увагу на такі чинники стратегічного управління, як військово-морське суднобудування і фортифікація.

До тих питань, що безпосередньо цікавлять нас, зверталися науковці Ю. Бадах, М. В. Юненко, А. Гаккель, В. Доценко, М. Ковалевський, Д. Проектор [1; 2; 4; 5; 6; 7; 10]. В широкому розумінні проблемами змісту поняття «воєнний конфлікт» і стратегічного управління в ході воєнних конфліктів займалися вчені: В. П. Базов, О.С. Герасимов, І.С. Доброхід, О.Г. Кібальник, І.І. Котляров, В. В. Кузнецов, В.О. Кузнецов, М.І. Панов, В. П. Попович, В. М. Русинова, О. В. Сауніна, С. І. Селецький, С. В. Смутьський, О. М. Трикоз, М. І. Хавронюк, М. С. Черноудова, В. М. Ярін та інші. Лідуючі позиції в дослідженні миротворчої діяльності займають в основному зарубіжні дослідники; серії робіт з даної проблеми публікуються міжнародними центрами дослідження міжнародних відносин і проблем миру, таких як Міжнародна академія миру, Інститут ООН з дослідження проблем роззброювання й міжнародних відносин тощо. Серед українських науковців, які зробили значний внесок у дослідження різних питань досягнення миру, слід віднести А. В. Войціховського, О. Гогошу, А. Легу, В. Лисака та багатьох інших, але чимало питань залишаються й на сьогодні відкритими – і потребують додаткового дослідження та вивчення.

Як відомо, стратегія – це мистецтво підготовки і ведення війни та великих військових операцій. Наука про ведення війни – вища військова наука, котра охоплює питання теорії і практики підготовки до війни, її планування і ведення, досліджує закономірності війни. Стратегія – це спосіб досягнення перемоги у війні за допомогою цілепокладання, загального плану і систематичного впровадження заходів протидії супротивникові з урахуванням постійної зміни бойового простору. Стратегія включає мистецтво комбінувати підготовку до війни й послідовні операції військ для досягнення мети війни; стратегія вирішує питання, пов'язані з використанням для перемоги над ворогом як Збройних Сил, так і всіх ресурсів країни.

Відомо, що Кримською війною (або Східною війною) у вітчизняній історії називається війна між Російською імперією й коаліцією країн (Великобританія, Франція, Туреччина і Сардинія), викликана зіткненням їхніх інтересів у басейні Чорного моря, на Кавказі й Балканах. Затиснута в лещатах кріпосництва наша тодішня країна програла війну.

Справа в тому, що в середині XIX ст. в міжнародній політиці особливо гостро постало питання про володіння проливами Чорного моря, які належали Туреччині. Англія, спираючись на свою капіталістичну промисловість, що швидко розвивалася, й експлуатацію

численних колоній, вела широку торгівлю, претендуючи на світове панування на всіх морських шляхах. Підкоривши своєму впливові відсталу й слабку тоді Туреччину, вона переслідувала мету набути панівного становища на Чорному морі й на Близькому Сході, а також відторгнути від Російської імперії Україну, Крим, Кавказ, Прибалтику. Царська ж Росія, котрій потрібен був вільний вихід з Чорного моря, спробувала остаточно розгромити Туреччину, захопити Константинополь й оволодіти протоками. Царський уряд, розраховуючи швидко розправитися з Туреччиною, також прагнув зовнішньополітичними успіхами зміцнити своє внутрішнє становище. Франція дуже хотіла завоювати міцні позиції на близькосхідних ринках, Австрія боялася посилення Росії на Дунаї в разі її перемоги над Туреччиною. Таким чином, проти Російської імперії виступив ряд західноєвропейських країн. Сьогодні зрозуміло (та й тоді було зрозуміло розумним людям), що ця війна - загарбницька з обох сторін, що її породило зіткнення інтересів російського царату і європейських держав.

1853 року почалася віна Росії з Туреччиною. 18 листопада 1853 р. російський флот під командуванням видатного флотоводця віце-адмірала П.С. Нахімова повністю розгромив у Синопській бухті турецький флот. Англія і Франція, заради здійснення своїх агресивних планів і щоби завадити розгрому Туреччини, 1854 р. почали воєнні дії проти Російської імперії.

На початку квітня англо-французькі кораблі підійшли до Одеси. Місто було оголошено в облоговому стані. Вранці 1 квітня дев'ять ворожих кораблів відкрили вогонь по одеських берегових укріпленнях, а також обстріляли передмістя Одеси й торговельні судна, які знаходилися в гавані. Наші артилеристи, виявивши неабияку мужність, пошкодили два французьких фрегати й потопили артилерійським вогнем англійський фрегат «Тигр» (знята з якого гармата й досі стоїть на Приморському бульварі в Одесі). Англо-французька ескадра пішла в море. Тепер головні воєнні дії розгорнулися в Криму.

8 березня 1854 р. царська армія зазнала поразки на річці Альмі й відступила. Англо-французькі війська підійшли до Севастополя, котрий був головною (разом з Миколаєвом) військово-морською базою нашої держави на Чорному морі, й узяли його в облогу. Спроба царського командування розбити союзників у бою під Інкерманом 24 жовтня 1854 р. виявилася невдалою; царська армія з її застарілою системою військового навчання, застарілою тактикою й застарілим озброєнням – прогнала й цю битву. Однак оборона Севастополя продовжувалась. Наші солдати й матроси, керовані адміралом В. А. Корніловим, а після його загибелі – віце-адміралом П. С. Нахімовим, героїчно боронили місто. В надзвичайно важких умовах вони виявили мужність і відвагу під час оскаженілих бомбардувань міста, і в безперервних боях з ворогом, який набагато перевищував севастопольський гарнізон в живій силі. Дружини солдатів і матросів під зливою куль і снарядів надавали допомогу захисникам міста: носили їм воду, перев'язували поранених, підносили ядра до гармат. Неприятельська армія була зупинена й не могла просуватися далі. 11 місяців продовжувалася надзвичайна в історії війн оборона Севастополя, і тільки наприкінці серпня 1855 р. його руїни були залишені нашими військами.

Під час оборони Севастополя винятковий героїзм виявили матроси Федір Кішка й Федір Заїка. Як відомо, активним учасником оборони Севастополя був М. І. Пирогов, котрий вмів організувати у бойовій обстановці успішне лікування поранених військових, застосовувавши нові методи польової хірургії.

Яскраві образи героїчних захисників Севастополя реалістично змалював Л. М. Толстой, який сам брав безпосередню участь в найзапекліших боях. На війні Толстой і став письменником... Шостого вересня 1854 року Л. М. Толстой – офіцер вже з досвідом війни на Кавказі, отримав чергове військове звання поручика, а сьомого листопада прибув до обложеного Севастополя, де, за його словами, боротьба йшла «не за місто, а за батьківщину». За участь в Севастопольській обороні в липні 1855 р. Толстого було нагороджено орденом св. Анни з написом «За отличие, оказанное при бомбардировке Севастополя». Л. М. Толстой також бажав узяти активну участь в боротьбі думок свого часу, сприяти вдосконалюванню військового мистецтва й покращенню порядків в армії. З цією метою ним був задуманий журнал під назвою «Военный листок». Думки Толстого про необхідність такого видання поділяло чимало офіцерів у Дунайській і Кримській арміях. План журналу підтримав і командувач Кримської армії М. Д. Горчаков. Військовий міністр В. А. Долгоруков подав із цього приводу доповідну записку імператору Миколі I. Але цар відхилив цю пропозицію, й журнал не вийшов з друку. Тоді в Л. М. Толстого виникає цілісний задум «Севастопольських оповідань». Поручик Толстой розташував їх у хронологічному порядку: «Севастополь в грудні» (1854), «Севастополь в травні» (1855), «Севастополь в серпні 1855 року». За зовнішніми жанровими ознаками це були воєнні журналістські нариси, «листи з натури», як називав твори такого роду В. Г. Белінський. Севастопольські пейзажі, типи захисників міста, послідовність воєнних подій – все було достовірно, як хроніка, створена очевидцем. Але молодий Толстой вже був більшою мірою художником, ніж журналістом. Він надав своїм замальовкам особливої узагальненості, так що його оповідь вийшла за рамки жанру нарису. Толстой назвав Кримську війну «Севастопольською епопеєю» – і його оповідання за своїм внутрішнім змістом являють собою нібито фрагменти величезної сучасної – і в той же час історичної – епопеї. Це був перший досвід Л.М. Толстого в епічному жанрі, в якому він згодом не мав суперників у світовій літературі. Його «Севастопольські оповідання» були прологом до майбутньої «Війни і миру».

Ліричне, піднесене почуття глибоко проникає в оповідання Толстого. «Чудо как хорош Севастополь!» – пише він. В «Севастопольських оповіданнях» Толстой майже нічого не пише про себе. На перший план виходять солдати, матроси, офіцери, вся севастопольська людність, з дітьми, жінками, нехитрим скарбом. В одному зі своїх листів до Ясної Поляни з Севастополя Толстой пише: «Дух в войсках выше всякого описания. Во времена древней Греции не было столько геройства... Рота моряков чуть не взбунтовалась за то, что их хотели сменить с батареи, на которой они простояли 30 дней под бомбами... Женщины носят воду на бастионы для солдат. Многие убиты и ранены. Священники с крестами ходят на бастионы и под огнем читают молитвы. В одной бригаде... было 160 человек, которые раненые не вышли из фронта. Чудное время» [12, с. 6]. Є в севастопольській трилогії Толстого ще один великий герой, котрий міг стати поруч із самим Севастополем і народом. Толстой пише: «Вы увидите войну не в правильном, красивом и блестящем строе, с музыкой и барабанным боем, с развевающимися знаменами и гарцующими генералами, а увидите войну в настоящем ее выражении – в крови, в страданиях, в смерти» [12, с. 7]. Толстой малює Севастополь і в цілому, і в подробицях: а бачить письменник вражаюче багато; ці подробиці – натуралістичні й жорстокі. Толстой зазначає: «Герой же моей повести, которого я люблю всеми силами души, которого старался воспроизвести во всей красоте его и который всегда был, есть и будет прекрасен, - правда» [12, с. 9]. І поручик Л. М. Толстой мав повне право саме так висловитися; він ніколи й ніде не відхилився від суворої правдивої

оповіді – і при цьому не став співцем війни. «Добро, которое я могу сделать своими сочинениями», - ось що надихало його. Війну він побачив так, як її до нього ніхто ще не бачив. Слава Л. М. Толстого зростала з його творами, і швидко принесла йому загальнонаціональне, а потім і світове визнання. «Я сел у дерева, прислонился спиной к стволу, - писав уже в XX столітті Ернест Хемінгуей, – и открыл «Севастопольские рассказы» Толстого. В них есть прекрасное описание боя, когда французы идут на штурм бастиона, и я задумался о Толстом и о том огромном преимуществе, которое дает писателю военный опыт. Это одна из самых важных тем, и притом такая, о которой труднее всего писать правдиво, и писатели, не выдавшие войны, всегда завидуют ветеранам...» [Див. 12, с. 15].

Однак, незважаючи на героїзм наших солдатів, матросів, офіцерів, царат програв війну. Вона розкрила й переконливо показала всю гнилість і безсилля кріпосницької Росії. В березні 1856 р. був підписаний Паризький мирний договір, по якому Росія повертала Туреччині місто Карс, а союзники віддавали всі зайняті ними місцевості, в тому числі й Севастополь. Чорне море оголошувалося нейтральним, що позбавляло Росію права тримати на ньому військовий флот. Південна частина Бессарабії відходила до Молдавії, поставленої під верховну владу турецького султана. Мир вже було укладено після смерті Миколи I, коли у 1855 році зійшов на престол його син Олександр II.

Україна стала в Кримській війні найближчим тилом. З України надходила до Севастополя велика кількість боєприпасів (зокрема з Луганського заводу, де виготовлялися ядра для гармат); з України на війну пішла значна кількість рекрутів і ополченців; для перевезення військових вантажів і провіанту було взято багато коней і волів, а також мобілізовано велику кількість погоничів. Чумаки постачали фураж для армії. В Києві та Черкасах було наведено понтонні військові мости через Дніпро.

Відзначимо, що з початком Кримської війни місто Миколаїв як місто розташування командування Чорноморського флоту й вузловий населений пункт на шляху до Криму і Молдавії - переповнилося військами. Миколаївці були зобов'язані згідно із законодавством надавати квартири й годувати війська, розквартировані в місті. В Миколаєві були організовані лазарети загальною місткістю 15 тисяч ліжок. З вересня 1854 року, коли почалася героїчна оборона Севастополя, в ній взяли участь не тільки кораблі, побудовані в Миколаєві, а й моряки Миколаївського флотського екіпажу. В три етапи в Севастопольській бухті був затоплений весь Чорноморський флот (повністю побудований в Миколаєві), щоби не дати можливості паровим кораблям союзників прорватися в бухту й захопити Севастополь десантом з моря. До Севастополя миколаївські адміралтейські поселяни возили обозами боєприпаси, провіант – а до Миколаєва привозили поранених. У зв'язку із затопленням всього бойового Чорноморського флоту й здачею Севастополя, 26 вересня 1855 року вийшов імператорський указ про перейменування Чорноморського флоту в Чорноморську флотилію й про ліквідацію посади головного командира флоту й севастопольського військового губернатора – замість неї введено посаду завідуючого Морською частиною в Миколаєві й Миколаївського військового губернатора; ним став активний учасник оборони Севастополя віце-адмірал М.Ф. Метлін. Після падіння Севастополя на черзі для удару союзників стояв Миколаїв – як головний центр флоту. 12 жовтня 1855 р. Н. Ф. Метліну імператорським указом були надані права колишнього головного командира Чорноморського флоту і портів. Миколаїв фактично залишився єдиним центром військового суднобудування на Чорному морі, тому стратегічне значення його було надзвичайно великим – і це прекрасно знало військове керівництво коаліції союзників. Крім суднобудування, в Миколаєві знаходилося воєнне управління Чорноморським флотом і вся

його господарсько-адміністративна частина, величезні артилерійські склади; в місті зосередилося більше 40 тисяч військ; через Миколаїв проходили стратегічні дороги, що зв'язували Одесу й Крим з Центральною частиною країни. Після падіння Севастополя Олександр II писав головнокомандувачу армією в Криму князю М. Д. Горчакову: «Из всего Южного побережья, занимаемого войсками Южной армии, по моему мнению, Николаев может преимущественно привлечь союзников, которые, сделав высадку, могли бы уничтожить все заведения Черноморского флота и нанести тем окончательный удар могуществу нашему на Черном море. Поэтому на сохранение Николаева должно быть обращено все наше внимание» [7, с. 101]. За планом генерала Тотлебена із урахуванням досвіду оборони Севастополя навколо Миколаєва в надкороткий термін було зведено лінію люнетів і батарей, котрі надійно захистили місто з суші. При кожній фортифікаційній споруді побудовано склади боєприпасів й казарми-бліндажі для особового складу. Щоби не допустити прориву кораблів союзників по Бузькому лиману, уздовж нього було споруджено глибокоешелоновану систему оборони, що складалася із земляних редутів і батарей.

Зупинимось також на важливому питанні про визвольні рухи народних мас у ці роки. Погіршення становища народних мас в умовах застарілої кріпосницької системи привело до загострення класових суперечностей і посилення класової боротьби, передусім селянських рухів. Протягом 50-х рр. незадоволення селянства на Україні дуже швидко наростало – і кількість селянських виступів збільшувалася. Особливо сильними зробилися селянські рухи, викликані погіршенням становища народних мас у період Кримської війни. Одним з найбільш масових селянських виступів цього часу став виступ 1855 року, котрий охопив величезну територію – від Чорного моря аж до Нижньої Волги, від України аж до Уралу і поширився на 16 губерній (як власне українських, так і «великоруських»: Воронежську, Саратовську, Самарську, Казанську, Київську, Чернігівську та ін.). Власне на Україні найширші й найгостріші селянські виступи в 1855 році сталися в Київській губернії, тому вони й дістали назву «Київської козаччини». Безпосереднім приводом до них послужило опублікування царського маніфесту від 29 січня 1855 року про створення рухомого державного ополчення. Маніфест закликав людей усіх станів формувати ополчення й вирушати на війну. Цей маніфест читали священики у церквах своїм парафіянам. У багатьох селах Київщини, де були ще свіжими згадки про запорозьке козацтво, стали швидко поширюватися чутки, що «цар-батюшка» у своєму справжньому указі, який навмисно приховують поміщики й попи, закликав усіх селян записуватися «в козаки». Після запису «в козаки» вони, мовляв, будуть звільнені від кріпацтва, одержать поміщицькі землі й майно, стануть вільними хліборобами. Селяни примушували попів або інших письменних людей складати списки «вільних козаків», а, записавшись у ці списки, уже вважали себе вільними, переставали відбувати панщину, виконувати розпорядження поміщиків й урядовців, створювали власні виборні органи самоврядування – «сільські громади», котрі чинили суд, порядкували в селах, починали відбирати в поміщиків землі й майно. Розпочавшись у лютому місяці 1855 року у Васильківському повіті, рух «у вільні козаки» в березні – квітні охопив 8 з 12 повітів Київської губернії – Київський, Таращанський, Васильківський, Звенигородський, Черкаський, Уманський, Сквирський, Канівський (усього понад 500 сіл!). Непослух селян поміщикам набув масового характеру, і панство змушене було просто втікати з багатьох сільських маєтків. На придушення «козаччини» тільки до Київської губернії царський уряд направив 16 ескадронів кавалерії, дві роти саперів, два батальйони піхоти. В деяких селах селяни вступали у відкриті сутички з військами. Найбільш запеклі такі сутички, з численними жертвами, сталися між селянами й військовими підрозділами та

поліцією у селах Васильківського і Сквирського повітів, місті Корсуні й містечку Таганчі Канівського повіту. Ватажками «Київської козаччини» були селяни Василь Бзенко, Іван і Микола Бернадські, Михайло Гайденко, Пархом Мадленко, Петро Швайка; у повстанні брали участь й деякі різночинці, що взяли на себе насамперед роль агітаторів. «Київська козаччина» стала одним з найгостріших проявів класової боротьби напередодні реформи 1861 року [11, с. 221].

Зрозуміло – Кримська війна мала декілька передумов. Імператор Микола I, котрий царствував три десятиліття, заслужив репутацію тирана свого народу й приборкувача інших. Буквально перед Кримською війною – на прохання Австрії – придушив повстання в Угорщині. «Деспот Зимового палацу» міркував про те, як домовитися з Англією – головним союзником Туреччини – про розподіл сфер впливу в Чорноморському регіоні. 9 січня 1853 року Микола I приймає британського посла Гамільтона. «Водворитися Англії в Константинополі я не дозволю – але і сам не водворюся там власником. Як охоронець – інша справа» [5, с. 332]. Молдавія, Валахія, Сербія, Болгарія – окремі держави, але під російським протекторатом. Єгипет, Крит – відходять Англії. Посол глибоко вражений відвертістю царя; Британія на такий переділ ніколи не погодиться. Микола I вважає, що вони з Англією мають співробітничати при зіткненні цивілізацій – зі спільною метою, як би ми сьогодні сказали – «боротьби з міжнародним тероризмом». З Францією в Миколи I спірне питання – кому контролювати «святі місця» в Ієрусалимі? Це теж турецька територія. Цар відправляє до Туреччини генерал-адмірала князя Меншикова. Англійці обіцяють туркам за них заступитися – росіяни цього не розуміють і погрожують Туреччині війною. Князь Меншиков поводить на переговорах зухвало, демонструючи неповагу до турків – в першу чергу до султана. Турки на поступки не йдуть. Розірвавши дипломатичні відносини з Туреччиною, Меншиков залишає Стамбул, а через 10 днів російська армія отримує наказ окупувати найближчі до Росії християнські володіння Туреччини – придунайські князівства Молдавію і Валахію. Крім Дунайського, Росія відкриває проти Туреччини Кавказький фронт. Війська перекидаються по Чорному морю. Адмірал Нахімов, передислокувавши морем піхотну дивізію, відправляється шукати турецький флот; і знаходить його – турецький флот переховується від шторму в порту Синоп. Так – майже випадково – відбувається єдина морська битва тієї війни; в Синопській битві турки зазнали втрат у 100 разів (!!!) більших, ніж наші. (До речі, до 70 % моряків Чорноморського флоту в той час були українці). Турки настільки перелякалися, що одразу запросили допомоги в англійців. В нашій країні святкували перемогу: Чорне море вперше в історії стало повністю нашим! Синопський же бій став останньою в світовій історії битвою дерев'яних вітрильних флотів. Але Нахімов розумів: турків розгромили – а що далі? А далі – буквально через місяць – в Чорне море увійшла англо-французька парова ескадра.

Микола I не думав і не очікував, що його наказ окупувати Молдавію і Валахію призведе до таких наслідків, до серйозного конфлікту з Англією і Францією. Англія не могла погодитися на зміну розстановки сил у Європі на користь Російської імперії; для Англії – володарки морів – Туреччина є буферною державою, котра стримує експансію Росії; Англія не може допустити, щоб Росія захопила Туреччину й вийшла у Середземне море. Микола I заставив Англію воювати – хоч та уникала цього сорок років; головнокомандувач англійської армії – лорд Роґлан – був ще ветераном битви при Ватерлоо (де втратив праву руку) – і з тих пір участі в бойових діях не брав. «Стараннями» государя-імператора Миколи Павловича «подружилися» проти Росії Англія і Франція, котрі століттями ворогували. Французький імператор Наполеон III обмінюється листами з Миколою I; Наполеон III

висуває ультиматум: ви виводите свої війська з дунайських князівств – ми виводимо нашу ескадру з Чорного моря; не виводите – ми блокуємо ваші чорноморські порти, в першу чергу Севастополь. Микола I не приймає ультиматум і відповідає Наполеону III по-французьки: «Росія в 1854 році така ж сама, якою була в 1812» [4, с. 111]. Листування двох монархів тут же було опубліковано в паризьких газетах. Через місяць Росія розриває з Англією і Францією дипломатичні відносини – а ті оголосили їй війну; англійська і французька влада виставили Миколу I агресором перед усім світом (європейські газети відкрито про це писали) – заради виправдання своїх власних агресивних дій. Проти Російської імперії об'єдналися чотири європейські держави, підтримувані ще й Австрією і Пруссією – Російська ж імперія не мала жодного союзника. В нашій тодішній країні не могли й уявити, що Англія і Франція зважаться на ведення бойових дій так далеко від своїх територій (з Англії – Франції тільки добиратися до Чорного моря не менше місяця!) – а висока технічна оснащеність дозволила французам і англійцям з легкістю на це зважитися.

Союзна ескадра (300 кораблів!!!) підійшла до Севастополя (севастопольці добре бачили ворожі кораблі в морі) й ще чотири дні курсувала вздовж кримських берегів – обирала місце для висадки: щоб і не дуже далеко, і не дуже близько від Севастополя. Висадилися біля Євпаторії. Ніякі російські війська і ніяка російська влада не зустрічає десант союзників... Їх зустрічають кримські татари – й пропонують купити скот й овочі-фрукти. На смузі в шість кілометрів висаджуються кілька десятків тисяч ворожих військ. А головнокомандувач Меншиков був певен, що союзники просто не наслідяться на висадку. Союзники зайняли Євпаторію, як говориться, без жодного пострілу. Лише через тиждень наші війська зустрілися з противником – на півшляху між Євпаторією й Севастополем, на річці Альма. Французькі війська захопили тактичну ініціативу й почали наступ. Російське командування робить помилку за помилкою. Поразка під Альмою була першою поразкою російської армії за сорок років – з часів наполеонівських війн. Головнокомандувач князь Меншиков вважає, що Севастополь все одно не врятуєш – і відводить війська від Севастополя; а також віддає наказ затопити всі кораблі Чорноморського флоту в Севастопольській бухті – щоб у неї не міг увійти ворожий флот. Думки уславлених адміралів розділилися: адмірал Корнілов виступив категорично проти затоплення – він вважав за потрібне атакувати противника; адмірал Нахімов вважав затоплення єдиним виходом. Моряків наказ про «корабельне самогубство» обурило до ярості. Корнілов, хоч і не згодний з наказом, пише звернення до моряків, яке починає звертанням: «Товариші!» – й пояснює необхідність скоритися необхідності. Три адмірала – Нахімов, Корнілов, Істомін – на чолі своїх команд зійшли на берег. Моряки виявилися зовсім іншими «вояками», ніж солдати миколаївської імперії («кріпаки в шинелях») – на кораблях «кріпацтва» не існувало: море вимагає спритності, високого рівня знань і технічних навичок, тобто – певного рівня свободи особистості. Плюс іще морська взаємна довіра начальників і підлеглих – без якої на морі не можна, адже щодня доводиться разом ризикувати. А ще Севастополю пощастило з військовим інженером – підполковником Е. Тотлебенем, котрий керував швидким зведенням укріплень у зовсім не готовому до оборони місті.

Облаштовуючи табір навколо Севастополя, вороги дали нашим можливість виграти час – вони цілий місяць не починали штурму – а місто тим часом швидко до штурму готувалося.

Французька армія мала хороший досвід заморських воєн – вже 20 років воювала в Алжирі, – й систему забезпечення військ перенесла на Крим. Французи для своєї бази обрали Комишову бухту під Севастополем, англійці – сусідню, Балаклавську. Англійці – досвідчені

колонізатори, й місце для себе обирають зі знанням справи – бухту з вузьким горлом, з усіх боків захищену скелями. У французів було всього вдосталь – в англійців гірше, мали місце проблеми з обмундируванням. По сьогоднішній день у світі нагадують про себе тодішні нововведення англійців: рукав-«реглан» (названий на честь головнокомандувача), шапка-«балаклава» (в'язаний капюшон з розрізами), плащ-«кардіган» (за прізвищем англійського командира кавалерійської бригади).

І от – наші першими атакують противника. Взявши турецькі редуты, що були розташовані попереду англійських укріплень – повертають турецькі гармати проти англійців. Лорд Роглан віддає наказ бригаді легкої кавалерії атакувати росіян – і бригада (600 вершників) майже вся гине в цій атаці; лорд Роглан, котрий сам вів у атаку англійців, залишається живим і неушкодженим.

З материкової частини до росіян прибувають підкріплення, але ситуація не змінюється – Севастополь залишається у блокаді. Військова кампанія для союзників стала затягуватися через запеклий спротив захисників Севастополя.

Тут треба згадати, що цар Микола I почав правити після придушення повстання декабристів – і міцну владу розумів як централізовану й поліцейську. Він створив (вперше в історії держави) Адміністрацію глави держави – «Собственную Его Императорского Величества канцелярию». Микола I був глибоко переконаний, що найкращий управлінець – це генерал. В обложеному ж Севастополі влада, здавалося б, «вишколена царем», – самоусунулася від управління й покинула місто напризволяще. Тоді ті люди, які не хотіли залишати місто – самоорганізувалися в критичних умовах. Імперська вертикаль і горизонталь влади виявилася недієздатною в критичних, кризових умовах. Обложений Севастополь на чолі з адміралом Нахімовим в таких умовах живе й бореться як військова республіка. Севастополь фактично тримався всупереч державній владі – й завдяки громадянському суспільству – хоч Микола I й не міг тоді цього розуміти і поняття «громадянське суспільство» не знав. Про події в Севастополі цар судив за донесеннями головнокомандувача Меншикова, котрий перебував не в Севастополі, а з армією, яка пішла з Севастополя – й до оборони Севастополя ніякого відношення не мав. Лише один раз Микола I відправив до Нахімова свого флігель-ад'ютанта – передати «поцелуй и поклон». Щоправда, цар направляє до Севастополя двох своїх синів - великих князів Миколу й Михайла – але від них там не було ніякого толку (ні військового, ні воєнного), і Нахімов поставився до перебування цих двох полковників у Севастополі доволі іронічно.

В країнах-союзниках труднощі Кримської кампанії викликають зміну ставлення до війни. Для Франції, наприклад, війна виявилася надто кровопролитною – й французьке суспільство було до цього не готове. Але влада доводила французам, що вони нібито відновлюють свої європейські масштаби. В англійському суспільстві після відомостей про ускладнення на війні до армії перестають записуватися (англійська армія в період Кримської війни – професійна), громадянський ентузіазм спадає дуже сильно. В англійському парламенті теж велися дебати з приводу невідповідності війни. Парламент обговорює створення депутатської комісії, яка має зайнятися розслідуванням причин негараздів на війні; парламент висловлює вотум недовіри уряду – й вже через день уряд йде у відставку. За півроку на війну посиляється чотири депутатських комісії – за їхніми рекомендаціями покращується постачання армії, скорочуються небойові втрати (від хвороб тощо) – але кровопролиття в боях менше не стає.

Новою спробою запобігти штурму Севастополя став напад наших військ на позиції англійців поблизу населеного пункту Інкерман. Наступ розвивався дуже успішно, англійцям

не зарадила навіть допомога французьких військ - але головнокомандувач Меншиков не вводить в дію резерви, а в рішучий момент наші війська одержують несподіваний і незрозумілий наказ відійти назад.

Після Інкерманського бою облога з Севастополя не була знята, але штурм – відкладено.

Цікаво, що Кримська війна стала першою війною в історії, зафіксованою за допомогою фотографії. Винайдена Нісефором Ньепсом в 1826 році фотографія в ті часи була важкою, трудомісткою і марудною справою. Перші два англійські фотографи, котрі приїхали до Криму, загинули. Третьому пощастило – Роджеру Фентону, секретареві Королівського фотографічного товариства; він зробив для історії 360 кримських фотографій. Свої фотографії Фентон показує особисто англійській королеві Вікторії й французькому імператору Наполеону III. Цей комплекс фотографій створював у Європі громадську думку про війну; фотографії почали друкувати у вигляді листівок та видавати в альбомах. Наших вітчизняних фотографів у Криму не було, зображення кримських воєнних сюжетів демонстрував популярний в нашій державі ілюстрований журнал «Русский военный листок» – у вигляді малюнків з натури. Наша періодична преса прикрашає воєнну дійсність, англійська військова журналістика, навпаки, критично аналізує події, чим викликає гнів королеви. Знову згадаємо, що про Кримську війну пише з місця подій 28-річний поручик Лев Толстой – командир артилерійської батареї в Севастополі, створює цикл нарисів «Севастопольские рассказы»; як ми вже писали вище – Л. Толстой доклав чимало зусиль для реалізації ідеї про спеціальне фронтове періодичне видання (таку собі «багатотиражку»), яке б публікувало свіжі матеріали про воєнні події – та все марно, влада не дозволила. Всі матеріали про війну мали спочатку друкуватися в газеті «Русский инвалид» («інвалідами» тоді називали ветеранів) – підцензурній, яка була монополістом воєнної теми в пресі. Толстой і його товариші боролися проти брехні у пресі – і ось, нарешті, дозвіл друкувати воєнні матеріали отримав знаний петербурзький передовий журнал «Современник» – де й були надруковані «Севастопольские рассказы» Толстого. Толстому вдалося оперативно відгукнутися «на злобу дня».

В бою на Федюхінських висотах, в якому брав участь Толстой (серпень 1855 року), загинуло 8 тисяч наших – в основному такі великі втрати пояснювалися навмілим командуванням і помилковими наказами командирів і начальників. Толстой пише сатиричний вірш «Как четвертого числа нас нелегкая несла...» – де в народному, фольклорному стилі («солдатські куплети») висміює бездарність та ідіотизм генералів Вревського, Горчакова, Ліпранді, фон Сакена. «Собирались на советы все большие эполеты...»; в цих же куплетах – рядочки, які згадуються посьогодні: «Гладко было на бумаге, да забыли про овраги...» [13, с. 59].

У розпал Кримської війни відбувається саміт союзників: Наполеон III прибуває в Англію на запрошення королеви Вікторії. Взаєморозуміння цих монархів було, можна сказати, повним, адже промисловий переворот і його результати в Англії – слугували для Франції прикладом. Британія і Франція вважали, що саме вони рухають вперед весь європейський прогрес. Наполеон III заявив про свій намір особисто прибути до Криму й висадитися з десантом біля Алушти. Союзники ухвалюють рішення: бойові дії активізувати – але Наполеону III до Криму не їхати. Великі держави враховують лише інтереси одна одної – й вже не роблять вигляд, що заступаються за Туреччину. Турецькі втрати під час Кримської війни навіть не рахували – а вони явно стали найчисленнішими (в армії Османської імперії воювали, до речі, й албанці, й тунісці, й єгиптяни; Командувач – Амір-

паша – був за національністю взагалі хорватом, який прийняв іслам). Воювало ще й Сардинське королівство – Наполеон III обіцяв йому приєднати інші території роздробленої Італії. В Криму загинули дві з половиною тисячі італійців.

Щоб допомагати солдатам, в Крим з Британії ідуть жінки – сестри милосердя.

Головний вітчизняний цивілізаційний прорив у Кримську війну – Микола Іванович Пирогов створює в Севастополі сучасну військово-польову хірургію. Пирогов особисто прооперував 5 тисяч поранених.

Кримська війна породила сильну корупцію, особливо пов'язану з питанням про обмундирування. «Корупційні схеми» діяли на всіх щаблях влади. Корпію – тодішній аналог вати – через посередників продавали противнику, цим особливо обурювався Пирогов.

Кримська війна тривала, не закінчувалася – і наші війська так і не здобули жодної перемоги. Настає зима, вдарили морози. Микола I погрожує союзникам: «Мені допоможуть генерали «Січень» і «Лютий». Не менше воєнних невдач царя вбивав міжнародний провал. Ще вчора Микола I вважав себе найсильнішим монархом у Європі – а сьогодні Європа принижує його. Австрія – це вразило Миколу I – яка мала бути вдячною за допомогу в придушенні угорського повстання, спочатку грала «і нашим, і вашим» – виступаючи посередницею в переговорах, а після нашої поразки під Інкерманом перейшла на сторону ворога. Австрія стала останньою помилкою дипломатії Миколи I. «Император австрийский не перестает поворачивать нож в моем сердце», – з гіркотою констатував цар [7, с. 205]. За всі помилки й прорахунки вітчизняної державної влади довелося відповісти самому цареві. І він відповів своїм життям. Кримська катастрофа мучила царя нестерпно. Визнати себе переможеним він не хотів. «Государь искал смерти», – стали говорити в народі після того, як він несподівано швидко пішов з життя. Цар, одягнений в легке обмундирування і вже із застудою – іще сильніше застудився під час смотру маршевих батальйонів у Кінногвардійському манежі в Петербурзі в лютому 1855 року, коли мороз зашкалив за мінус 25. Ходили чутки, що під час хвороби государ, вже майже одужавши – прийняв отруту. 4 березня він помер. Смерті російського імператора («тирана в ботфортах») раділи в Лондоні емігранти – росіяни й поляки. Вислів про допомогу генералів «Січня» і «Лютого» союзники не забули. Англійський сатиричний журнал «Панч», знущаючись, надрукував карикатуру на померлого Миколу I, з таким підписом: «Генерал «Лютий» виявився зрадником». Новий імператор Олександр II почав одразу діяти в напрямку досягнення перемир'я й потім миру.

І ще скажемо про важливу річ. Троє видатних адміралів нашого флоту колись починали службу разом – в славетного флотоводця адмірала Лазарева. Тепер вони так само разом її завершують. В перший день оборони Севастополя загинув адмірал Корнілов, потім ядром відірвало голову адміралу Істоміну. Адмірал Нахімов, розуміючи, що Севастополь приречений, не хоче бачити поразки – й випробовує долю, відкрито стоїть на головному укріпленні – Малаховому кургані. «Остереглись бы, Павел Степанович! Нынче пули густо летят!», – говорить йому один із матросів. «Не всякая пуля – в лоб, братец», – відповідає йому адмірал – і падає від прямого попадання в голову ворожої кулі... Загибель Нахімова стала смертельною раною Севастополя. Коли відбувається похорон Нахімова – мовчать гармати союзників. Після дня жалоби канонада поновлюється – а останні три тижні бомбардування Севастополя ведеться практично безперервно. Наприклад, відомо, що лише за один день – 24 серпня 1855 року – союзники випустили по Севастополю 80 тисяч снарядів!

Під кінець війни англійці – вже на других ролях. Основна сила союзників – французи. Французи розуміють ключове значення Малахова кургана – панівної севастопольської

висоти. Якщо захопити Малахов курган – оборона решти території міста стане неможливою. Після невдалого штурму Малахова кургана в червні 1855 року французи змінюють тактику – повільно насуваються на курган всією своєю військовою міццю, все ближче й ближче «підсуваючи» нові й нові траншеї до кургана. 24 серпня вони – в 40-ка метрах від наших позицій, 25 серпня – в 25-ти метрах, 27 серпня – штурм! Союзники – на порозі перемоги. Французька преса формує громадську думку в напрямку виправдання війни.

Після втрати Малахова кургана наші війська, розуміючи приреченість подальшої оборони, підривають вибухівкою решту укріплень. Понтонною переправою дістаються іншого, північного, берега бухти. Вибухи й пожежі тривають в Севастополі до ранку, потім ще цілу добу Севастополь стоїть порожній, а потім до нього входять союзники.

Наші війська стоять на протилежному березі. Бойових дій не ведеться. Становище свого роду «стабільне». Іще не коронований імператор – Олександр – вирушає в першу монаршу поїздку й прибуває до Криму. В північній частині Севастополя він одразу відвідує могили загиблих захисників.

Цілий рік тривала унікальна всеєвропейська війна за одне місто. В європейській пресі ця війна порівнювалася з Троянською. Але з падінням такої «Трої» ця «Троянська» війна - не закінчена. У європейської коаліції більше немає сил воювати. Територіальні захоплення переможців – мізерні. Війська союзників стоять і не рухаються. Так чи інакше – завдання війни виконано: Російську імперію не пустили в Середземномор'я.

Олександр II розпоряджається про випуск медалі «За захист Севастополя». Хоч Севастополь і не захистили – але захищали.

Конгрес для підписання мирного договору скликали в Парижі. Наполеон III торжествує: Франція знову визначає, якою бути Європі. Наполеон III Російську імперію «поставив на місце», а надмірне посилення Англії йому не потрібне – тому він клопочеться про мир. Європі треба дати нову рівновагу – в цьому й полягав зміст Паризького конгресу. За спиною Англії французи вступають в змову з російським послом Олексієм Орловим, дуже спритним дипломатом. Справи вирішувалися не стільки на засіданнях конгресу – скільки за обідами, за післяобідньою кавою, на прогулянках. Обстановка показала, що в Англії і Франції в мирний час різні інтереси. Орлову вдалося під час переговорів продемонструвати, що його держава – не така вже й переможена. «Де ж тут переможена держава?» - запитувала європейська преса, описуючи конгрес. Ситуація зводилася до обміну Севастополя на турецьку фортецю Карс, захоплену росіянами на Кавказькому фронті; заборонялося мати військовий флот на Чорному морі (але наш Чорноморський флот – той, що був, годився тільки на затоплення). Втрата права мати флот на Чорному морі для нашої тодішньої держави насправді не була великою втратою. Наслідки французького політичного тріумфу виявилися швидкоплинними. Через 16 років рухнула французька імперія.

Переходячи до висновків, зазначимо, що в Кримській війні через відсталість, забюрократизованість, непідготовленість до сучасного ведення бойових дій та бездарність військового керівництва, армія царської Російської імперії – незважаючи на героїзм солдатів і офіцерів, зазнала тяжких поразок; стратегічна ситуація наочно показала гнилість наявної управлінської системи. Водночас війна зумовила значне погіршення становища народних мас усієї країни – а погіршення становища народних мас призвело до загострення класових суперечностей і посилення класової боротьби, передусім селянських рухів. Недоліки стратегічного управління під час Кримської війни яскраво продемонстрували нагальну необхідність термінових реформ усієї системи державного управління Російської імперії.

Література.

1. Бадах Ю. Г. Локальні війни і збройні конфлікти та оцінка їх результатів / Ю. Г. Бадах // Вісник КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Історія. Вип. 76. – 2014. – С. 118–121.
2. Бадах Ю. Г. Причини виникнення та класифікація воєнних конфліктів / Ю. Г. Бадах // Воєнна історія. – 2013. – № 3–4. – С. 83–85.
3. Види збройних конфліктів. Учасники збройних конфліктів. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/378/5/>.
4. Вьюненко Н. П. Военно-морской флот: история, перспективы, развитие. – М. : Политиздат, 1988. – 352 с.
5. Гаккель А. М. История военно-морского искусства. – Л. : Лениздат, 1980. – 488 с.
6. Доценко В. А. Флот в локальных конфликтах XX и XX веков. – СПб: Петербург, 2001. – 256 с.
7. Ковалевский Н. Ф. Всемирная военная история: Хронологический обзор. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 496 с.
8. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гаврань, О. І. Гуржій та ін.; за ред. В. А. Смолія. – К.: Альтернативи, 1997. – 424 с.
9. Кормич Л. І., Багацький В. В. Історія України від найдавніших часів і до 2000 року. – Харків: Одісей, 2000. – 480 с.
10. Проэктор Д. М. Мировые войны и судьбы человечества. – М. : Мысль, 1986. – 318 с.
11. Рибалка І. К. Історія Української РСР: Дорадянський період. – К. : Вища шк., 1978. – 590 с.
12. Толстой Л. Н. Севастопольские рассказы. – Л. : Худож.лит., 1976. – 190 с.
13. Храпченко М. Б. Лев Толстой как художник. – М.: Наука, 1969. – 690 с.

УДК 351.824.11(4ЕС+477)

Фольгіна Тетяна
*аспірант ОРІДУ НАДУ
при Президентові України*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ЄС ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

У статті визначено поняття енергоефективності, розглянуто процес формування нормативно-правової бази задля реалізації державної політики енергоефективності. Розглянуто історію формування стандартів у ЄС та процес адаптації законодавства України до Директив ЄС, приведення національних стандартів України до відповідних стандартів ЄС. Розглянуто механізм державного регулювання енергоефективності як інструмент реалізації державної політики в сфері енергоефективності.

Ключові слова: енергоефективність, управління енергоефективністю, державне регулювання енергоефективності, механізм державного регулювання енергоефективністю.

Tetiana Folhina
*PhD student of ORIPA NAPA
under the President of Ukraine*

STATE REGULATION OF ENERGY EFFICIENCY PROVISION IN UKRAINE: EU EXPERIENCE AND WAYS OF ITS USE IN UKRAINE

Ukraine is today the most energy-intensive country in Europe. The low efficiency of fuel and energy resources using in the technological processes of predominantly energy-intensive industries, electricity and the structure of the economy stipulates to maintain a high level of energy intensity of GDP in Ukraine. The energy intensity of GDP in Ukraine is 2 times higher than the world average and is 2.9 times higher than in the EU.

Therefore, one of the important factors of economic growth in Ukraine is the development of energy saving and energy efficiency. The main directions of activity in this area are aimed at the formation of a regulatory framework and the development of targeted programs in the field of energy saving. Adaptation of the domestic regulatory framework and national standards is ongoing in line with the requirements of the European Union legislation. A large number of normative legal acts of various levels (over 250 acts) have been developed, and a number of measures have been approved by the relevant state acts, including taking into account the experience of European countries.

It is in the Strategy for Sustainable Development “Ukraine 2020”, which is approved by the Decree of the President of Ukraine dated January 12, 2015, No. 5/2015, a list of programs and reforms that require priority implementation have been determined. The main objectives of the state policy in the field of energy independence according to the provisions of the Sustainable Development Strategy “Ukraine-2020” are to reduce the energy intensity of GDP by 20% by the end of 2020 by starting the use of energy efficient technologies and equipment, in particular through mechanisms for attracting energy service companies, implementation of projects using alternative

sources of energy, providing 100% of obligatory commercial accounting for energy consumption (energy and fuel), etc.

The Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 “Safety, Energy Efficiency, Competitiveness” approved by the CMU Order No. 605-r of August 18, 2017 is a document outlining strategic guidelines for the development of the fuel and energy complex of Ukraine for the period up to 2035. The document proposes transformational mechanisms for the period up to 2020 and defines strategic guidelines for development until 2035. As a result of the implementation of the Strategy, it is planned to achieve a reduction in the energy intensity of GDP by more than two times by 2035.

In terms of implementing key provisions of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand (with amendments), which was ratified by the Law of Ukraine of 16.09.2014 p. №1678 -VII, one of the priorities along with the implementation of the legislation and the EU Directives is also to bring the national standards of Ukraine to the relevant EU standards and the implementation of international standards on energy efficiency and energy management. For the applicant countries for accession to the EU there is a requirement for the implementation at the national level of at least 80% of the standards in force in the EU. Accordingly, it is necessary to accelerate the pace of harmonization of the national regulatory framework with the EU standards.

According to the legislation, the main principles of state policy in the energy saving sphere are: creation of conditions for interest in energy saving; implementation of state regulation on the basis of the application of economic, regulatory and technical measures of management; priority of energy saving requirements; scientific substantiation of standardization and normalization of fuel and energy resources use; creation of energy-saving structure of material production; obligatory state examination on energy saving; popularization of energy saving advantages and others.

The experience of European countries shows that the implementation of energy efficiency policy requires changes at the level of management decisions by setting up a regulatory framework, implementing relevant international standards and effective mechanisms for implementing state policy. The achievement of a significant effect on energy saving is possible providing that implementation of not only technical solutions, but also the application of a more advanced energy saving management mechanism.

Key words: energy efficiency, energy efficiency management, state regulation of energy efficiency, state regulation mechanism of energy efficiency

Фольгина Татьяна
аспирант ОРИГУ НАГУ
при Президенте Украины

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ В УКРАИНЕ: ОПЫТ ЕС И ПУТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье определено понятие энергоэффективности, рассмотрен процесс формирования нормативно-правовой базы для реализации государственной политики энергоэффективности. Рассмотрена история формирования стандартов ЕС и процесс адаптации законодательства Украины к Директивам ЕС, приведение национальных стандартов Украины к соответствующим стандартам ЕС. Рассмотрен механизм

государственного регулирования энергоэффективности как инструмент реализации государственной политики в сфере энергоэффективности.

Ключевые слова: энергоэффективность, управление энергоэффективностью, государственное регулирование энергоэффективности, механизм государственного регулирования энергоэффективностью.

Постановка проблеми: Україна сьогодні є найбільш енергомісткою країною у Європі. Низька ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів у технологічних процесах переважно енергомістких галузей, електроенергетики та у структурі економіки обумовлює збереження високого рівня енергомісткості ВВП в Україні. Енергомісткість ВВП в Україні є у два рази вищою від середньосвітового рівня та у 2,9 рази вищою, ніж у ЄС.

Тому основні напрями діяльності у зазначеній сфері направлені на формування нормативної бази та розробленню цільових програм у сфері енергоощадності. Наразі триває адаптація вітчизняної нормативно-правової бази та національних стандартів до вимог законодавства Європейського Союзу. Для країн-претендентів на вступ до ЄС діє вимога щодо необхідності впровадження на національному рівні не менше 80 % стандартів, чинних у ЄС. Прийняті стандарти повинні бути ідентичними із європейськими. Відповідно до цього, необхідно прискорити темпи гармонізації національної нормативної бази країни зі стандартами ЄС [1]. Оскільки максимально чітке та деталізоване законодавче та нормативно-правове забезпечення становить підґрунтя для створення механізмів державного регулювання підвищенням ефективності використання енергетичних ресурсів.

Враховуючи високий рівень енергомісткості економіки країни, енергоефективність стала найважливішим ресурсом і гарантом формування необхідного потенціалу для подальшого розвитку держави і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Питання щодо державної політики енергозбереження, енергоменеджменту як ефективного засобу підвищення енергоефективності, у своїх працях розглядали Л. Браке, В. Геєць, В. Григоровський, Ю. Дзядикевич, Г. Дзяна, В. Джеджула, С. Єрмілов, Н. Йепсен, М. Ковалко, М. Кулик, В. Лір, Т.Морт, А. Праховник, Т. Сердюк, М. Стоббе, А. Шидловський, О. Цапко-Піддубна, Ю. Ященко та ін. Проте, подальших досліджень потребують питання теоретичного обґрунтування композиції та складових державного регулювання енергоефективності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів шляхом унормування національної нормативної бази країни зі стандартами ЄС та запровадження відповідних дієвих механізмів реалізації державної політики в сфері енергоефективності.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих факторів економічного зростання України є розвиток енергозбереження та енергоефективності. Основні напрями діяльності у зазначеній сфері спрямовані на формування нормативної бази та розроблення цільових програм у сфері енергоощадності.

Енергоефективність можна визначати як стан системи, за якого досягнення цілей та виконання функцій системи забезпечується при мінімальних витратах енергії. Або як зменшення витрат всіх видів енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції чи надання послуги без погіршення (або з покращенням) споживчих властивостей та рівня якості цієї продукції чи послуги. Більш вдалим визначенням може бути таке: енергоефективність – це позитивне відношення результатів використання енергетичних

ресурсів (наприклад, доданої вартості продукції чи послуг, створеної саме за рахунок енергетичних ресурсів, вартості благ, створених цими ресурсами та ін.) до обсягу їх споживання для отримання вказаних результатів.

У цьому контексті зміна (зменшення чи збільшення) енергоефективності має розглядатися як мета або результат управління енергоефективністю. Зменшення витрат всіх видів енергетичних ресурсів є не стільки метою управління енергоефективністю, скільки засобом досягнення мети.

Управління енергоефективністю доцільно розуміти як комплекс дій, спрямованих на оптимізацію використання енергетичних ресурсів, що передбачає найкращу комбінацію цих ресурсів (з урахуванням їх обсягу, питомих витрат, вартості, інноваційності та ін.) для досягнення максимального ефекту від їх використання.

Державне регулювання енергоефективності, як процес формування умов для оптимального використання енергетичних ресурсів, має створити умови для діяльності органів державної влади щодо вироблення державної політики енергоефективності, визначення та результативного застосування механізмів її реалізації [2; 3].

Найважливішими інструментами реалізації державної політики у сфері енергоощадності та підвищення енергоефективності в країнах з розвинутою економікою є нормативно-правова база та система стандартів, а також цінова і податкова політика, спрямована на економічне стимулювання енергоощадності, підвищення енергоефективності [3].

Активна робота національних організацій зі стандартизації більшості зарубіжних країн протягом останніх кількох десятиріч років, створення та впровадження у зв'язку з цим ряду національних стандартів у сфері енергетичної ефективності є тому підтвердженням.

Впровадження національних стандартів у галузі енергоощадності та підвищення енергоефективності стало пріоритетним у багатьох країнах світу. Сьогодні в Україні широко розвивається міжнародна співпраця зі стандартизації у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів [1].

Серед європейських країн першопрохідцем у структуруванні енергетичного менеджменту можна вважати Данію, де написано в 2001 році перший національний стандарт. Незабаром за прикладом Данії пішли інші європейські держави: у 2003 році вийшов шведський стандарт, у 2005 – ірландський, у 2007 році – іспанський.

У результаті того, що національні стандарти себе зарекомендували, в 2006 році була організована спеціалізована робоча група Європейського комітету зі стандартизації (CEN). За підтримки Європейської комісії, яка розглядала стандартизацію системи енергетичного менеджменту як важливий крок в напрямі підвищення енергоефективності європейського простору, в короткий термін під головуванням Швеції був узгоджений європейський стандарт EN 16001 (2009 рік). Приклад успіху вищезазначених країн викликав зростання інтересу до енергоменеджменту та розробці подібних національних стандартів в інших країнах світу. Таким чином, процес стандартизації енергоменеджменту вийшов на глобальний рівень. Підтвердження тому – випуск у 2011 році міжнародного стандарту ISO 50001: 2011. За 6 місяців після публікації міжнародний стандарт ISO 50001:2011 отримав національний статус в 16 європейських країнах (у тому числі Великобританії, Нідерландах, Данії, Іспанії, Франції, Ірландії, Австрії, Польщі, Литві, Словенії, Швеції, Швейцарії), у країнах Азії (Сінгапурі, Японії, Індії, Кореї), а також у Канаді та Бразилії [1].

Мета стандарту – надати організаціям керівництво з оптимізації процесу споживання енергоресурсів і системного управління цим процесом. Побудова ефективної системи енергоменеджменту є, крім іншого, найсильнішим інструментом для зниження витрат.

Досвід європейських країн свідчить – впровадження політики енергоефективності вимагає змін на рівні управлінських рішень шляхом впровадження систем енергетичного менеджменту відповідно до стандарту ISO 50001 «Системи енергетичного менеджменту – вимоги та настанови щодо застосування» [4].

Державна політика підвищення енергоефективності повинна охоплювати всі сфери національної економіки – від регіональної до загальнонаціональної економіки країни – та узгоджувати адміністративні, законодавчі, фінансові заходи щодо стимулювання економіки.

Реалізація політики енергоефективності досягається за рахунок зниження енергоємності промислової продукції, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та енергозбереження. Досягнення значущого ефекту від енергозбереження можливе за умови реалізації не тільки технічних рішень, але і застосування більш досконалого механізму управління енергозбереженням [5].

Україна з 01.02.2011 р. набула статусу Договірної Сторони в Енергетичному Співтоваристві. Законом України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про Енергетичне Співтовариство» від 15.12.2010 р. № 2787-VI закріплено зобов'язання України щодо імплементації основних актів енергетичного законодавства Європейського Союзу. Відповідно до цього у сфері енергоефективності Україна має імплементувати в національне законодавство такі Директиви ЄС: Директиву 2006/32/ЄС Про ефективність кінцевого використання енергії та енергетичні послуги; Директиву 2012/27/ЄС Про енергоефективність; Директиву 2010/31/ЄС щодо енергетичної ефективності будівель; Директиву 2010/30/ЄС щодо маркування енергетичної продукції. При цьому слід відмітити, що відповідно до рішення Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства Директивою 2012/27/ЄС Про енергоефективність до 2020 року передбачено довести рівень енергоефективності до 20 % із щорічним зниженням загального обсягу енергоспоживання. Директивою також передбачено реконструкцію будівель, енергоаудит, підвищення ефективності систем опалення та кондиціонування повітря, розроблення механізмів фінансування у сфері енергетичної ефективності.

В умовах реалізації основних положень Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку (із змінами), яку ратифіковано Законом України від 16.09.2014 р. №1678-VII, одним із пріоритетів нарівні з імплементацією законодавства та Директив ЄС є також приведення національних стандартів України до відповідних стандартів ЄС та впровадження міжнародних стандартів з енергоефективності та енергоменеджменту.

Для країн – претендентів на вступ до ЄС діє вимога щодо необхідності впровадження на національному рівні не менше 80% стандартів, чинних у ЄС. Відповідно до цього необхідно прискорити темпи гармонізації національної нормативної бази країни зі стандартами ЄС.

В Україні введено в дію з 01.01. 2015 р. як національний Міжнародний стандарт з енергоменеджменту ISO 50001:2011, IDT – ДСТУ ISO 50001:2014 Енергозбереження. Системи енергетичного менеджменту. Вимоги та настанови щодо застосування – «Energy management systems – Requirements with guidance for use» (наказ Мінекономрозвитку від 16.09.2014 р. № 1111). Положення стандарту відповідають чинному законодавству України та установлюють вимоги щодо розроблення, впровадження, підтримання в робочому стані та

поліпшення системи енергетичного менеджменту, що дозволяє реалізувати систематизований підхід до підвищення рівня ефективності використання енергетичних ресурсів. Стандарт запроваджено для всіх організацій незалежно від їх галузевої належності.

В Україні діють національні стандарти, які регламентують діяльність у сфері енергетичного менеджменту, енергоаудиту, енергозбереження та енергоефективного освітлення.

Державна влада в Україні приділяє особливу увагу формуванню нормативної бази та розробленню цільових програм у сфері енергоощадності. На сьогодні розроблено велику кількість нормативно-правових актів різного рівня (понад 250 актів), відповідними державними актами затверджено ряд заходів, у тому числі і з урахуванням досвіду європейських країн [1].

Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Основними цілями державної політики у сфері енергонезалежності згідно положень Стратегії є зниження енергомісткості ВВП на 20 % до кінця 2020 р. шляхом переходу до використання енергоефективних технологій та обладнання, зокрема через механізми залучення енергосервісних компаній, реалізації проектів з використанням альтернативних джерел енергії, забезпечення 100 % обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива) тощо [6].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. №1228-р схвалено Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року та затверджено План заходів з реалізації Національного плану дій з енергоефективності на період до 2020 року, що є одним з основних зобов'язань у рамках імплементації Директив ЄС щодо енергетичної ефективності кінцевого використання енергії та енергетичних послуг [7].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України 18.08.2017 р. № 605-р схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», де окреслено стратегічні орієнтири розвитку паливно-енергетичного комплексу країни на період до 2035 року. Документ пропонує механізми трансформаційного характеру на період до 2020 року та визначає стратегічні орієнтири розвитку до 2035 року. За результатами реалізації завдань Стратегії планується досягнути зниження енергоємності ВВП більш ніж у два рази до 2035 року [8].

Оскільки ми розглядаємо державне регулювання енергоефективності як процес формування умов для оптимального використання енергетичних ресурсів, зазначимо, що законодавче та нормативно-правове забезпечення чітко регламентує діяльність органів державної влади. Саме законодавче та нормативно-правове забезпечення становить підґрунтя для створення механізмів державного регулювання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів.

На думку О. І. Цапко-Піддубної, механізми реалізації політики енергоефективності – це певний вид політичних дій чи ринкових інтервенцій, що зумовлюють зменшення енергоспоживання та заохочують виробництво енергоефективних товарів та послуг [9, с. 300]. Основними механізмами реалізації політики енергоефективності вчені виділяють: регулятивні норми, нормативно-правові акти, інформаційні, економічні, адміністративно-контрольні механізми, державний контроль та нагляд та ін. [5; 9].

Механізм державного регулювання енергоефективності доцільно визначити як упорядковане та послідовне використання органами державної влади комплексу способів, методів, важелів та інструментів впливу на основі визначених принципів державного регулювання для досягнення цілей державної політики у сфері енергоефективності. Або як

спосіб подолання протиріч оптимізації використання енергетичних ресурсів, який базується на поєднанні суб'єктів впливу, мети і завдань, принципів, методів, засобів, технології (послідовності та порядку застосування інструментів) впливу і об'єкту впливу.

Заходи державного регулювання є достатньо чисельними і мають постійні резерви вдосконалення. Комплекс заходів представлено в програмах енергозбереження та енергоефективності, при чому для більшості з них визначено виконавців, джерела фінансування і терміни реалізації. Проте, слід відзначити, що оптимізація використання та поєднання цих засобів в довгостроковій перспективі є проблемним питанням [9].

Висновки. З метою подальшого підвищення ефективності економіки України, зниження рівня її залежності від імпортованого палива необхідно пришвидшити адаптації вітчизняної нормативно-правової бази та національних стандартів до вимог законодавства ЄС, створювати та розвивати системи енергоменеджменту в усіх підприємствах, установах та організаціях, створити Загальнонаціональну систему моніторингу показників енергоефективності та енергетичного балансу, що стане запорукою зменшення споживання первинних енергоресурсів.

Досвід європейських країн свідчить, що впровадження політики енергоефективності вимагає змін на рівні управлінських рішень шляхом впровадження систем енергетичного менеджменту відповідно до стандарту ISO 50001 «Системи енергетичного менеджменту – вимоги та настанови щодо застосовування».

Державна політика підвищення енергоефективності повинна охоплювати всі сфери національної економіки – від регіональної до загальнонаціональної економіки країни та узгоджувати адміністративні, законодавчі, фінансові заходи щодо стимулювання економіки. Досягнення значущого ефекту від енергозбереження можливе за умови реалізації не тільки технічних рішень, але і застосування більш досконалого механізму управління енергозбереженням.

Література.

1. Законодавче та нормативно-правове стимулювання підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів у провідних зарубіжних країнах: Міністерство енергетики та вугільної промисловості України «НЕК «Укренерго» 2016. / [Електронне видання] – Режим доступу: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/1.Zakonodavche-stymulyuvannya-energoefektyvnosti.pdf>.
2. Дрожжін Д. Ю. Механізми державного регулювання енергоефективності в Україні. Державне будівництво: електрон. наук. фахове вид. Харків: ХРІДУ НАДУ, 2012. № 2 (12). / [Електронне видання] – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/06.pdf>.
3. Збірник основних нормативно-правових актів у галузі ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів. Луганськ, 2011. – 184 с.
4. Хохлявін С. А., Хоробрых С. В., Воробьев А. А., Складов Д. В. ISO 50001. Глобальный стандарт в области энергоменеджмент. Київ: ЭнергоАудит, 2010. № 2 (14). – С. 36–38.
5. Єрмілов С. Ф., Яценко Ю. П., Григоровський В. В. та ін. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2009 році. – Київ: НАЕР, 2009. – 58 с.

6. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. / [Електронне видання] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

7. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. №1228-р. / [Електронне видання] – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc.

8. Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. / [Електронне видання] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>.

9. Цапко-Піддубна О. І. Аналіз механізмів реалізації політики енергоефективності. Науковий вісн. НЛТУ України. 2009. – Вип. 19.11. – С. 300–311.

УДК 323:[316.6.6:304.001.4](477)

Бричук Костянтин*головний редактор газети «Печерськ», м. Київ, к.держ.упр.*

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості формування стереотипів масової свідомості в процесі реалізації державної інформаційної політики на прикладі здійснення інформаційних кампаній з популяризації євроінтеграційних процесів в Україні. Обґрунтовано необхідність посилення просвітницької складової у процесі інформування громадськості щодо ролі, сутності та значення європейських цінностей для українського суспільства. Рекомендовано уникати поширення стереотипів масової свідомості у напрямку сприйняття ЄС не як «партнера», а як «благодійника», що у подальшому може призвести до соціальної світоглядної кризи серед більшості громадян України.

Ключові слова: стереотипи масової свідомості; державна інформаційна політика; інформування громадськості; європейська інтеграція.

Konstantyn Brychuk*Chief Editor of the «Pechersk» newspaper, Kyiv, PhD in Public Administration*

MASS CONSCIOUSNESS STEREOTYPES INFLUENCED BY PUBLIC INFORMATION POLICY IN UKRAINE

At the present stage of society development the considerable attention is paid to the problems of the informational influence of the state on the society's mass consciousness. Public information policy of Ukraine as a set of main directions and ways of the state's activity in obtaining, using, disseminating and storing information is realized with the help of the appropriate strategy. Stereotyping of mass consciousness is a side-effect, an inevitable phenomenon of the implementation of such policy. The European integration paradigm, as a strategic benchmark for Ukraine's international politics, is actively implemented, including through the state's information policy. As a result, anti-European 2000-2004 stereotypes are evolutionarily replaced by pro-European ones. However, the problems of this process require a for detailed analysis.

The newest process of evolutionary pro-European stereotypes formation of the mass consciousness of Ukrainian society, which is both a result of public information policy and natural socio-psychological perception of contemporary international politics, is considered. Unlike gender or national stereotypes of mass consciousness, this socio-psychological phenomenon is not connected with the generalization of personal superficial experience, but is formed as a result of the implementation of the strategy of information and communication relations between state authorities and the public.

The peculiarities of formation of Ukrainian society's European oriented mass consciousness stereotypes influenced by public information policy are considered in the article. The aim of this article is to analyze concept and the directions of mass consciousness stereotypes of Ukrainian society influenced by public information policy in the context of informing the public about

European integration strategy implementation. Informing the public about European integration processes is implemented as a strategic direction of public information policy. It causes extrapolation of pro-european mass consciousness stereotypes of Ukrainian society. Such public administration's information and communication activities are expedient. If public administration's informing strategy was absent, conflict-oriented stereotypes would form in mass social consciousness chaotically that increases the level of social aggression. That is why stable fixation of positive image of state's European integration policy becomes the priority of public information policy. However, it is desirable to avoid extrapolation of mass consciousness stereotypes to perceive European Union as a benefactor instead of just a partner. That leads to social ideological crisis in future. So, extrapolation of specific knowledge about constitutional and legal arrangements, analysis of economic, political and social mechanisms of public administration in EU should be used as a basic of European integration public informing in Ukraine. Therefore, author concludes that enlightening component of informing about European direction of foreign policy is needed to be enhanced.

Key words: mass consciousness stereotypes; public information policy; informing; European integration.

Бричук Константин

главный редактор газеты «Печерск», г. Киев, к.гос.унр.

СТЕРЕОТИПИЗАЦИЯ МАССОВОГО СОЗНАНИЯ ПОД ВЛИЯНИЕМ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются особенности формирования стереотипов массового сознания в процессе реализации государственной информационной политики на примере осуществления информационных кампаний по популяризации евроинтеграционных процессов в Украине. Обоснована необходимость усиления просветительской составляющей в процессе информирования общественности относительно роли, сущности и значения европейских ценностей для украинского общества. Рекомендовано избегать распространения стереотипов массового сознания в направлении восприятия ЕС не как «партнера», а как «благотворителя», что в будущем может стать причиной социального мировоззренческого кризиса среди большинства граждан Украины.

Ключевые слова: стереотипы массового сознания; государственная информационная политика; информирование общественности; европейская интеграция.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства значна увага приділяється проблематиці інформаційного впливу держави на масову свідомість суспільства. Державна інформаційна політика України як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації [1] реалізується за допомогою відповідної стратегії. Стереотипізація масової свідомості є побічним, невідворотним явищем реалізації такої політики. Парадигма євроінтеграції, як стратегічний орієнтир міжнародної політики України, активно реалізується у тому числі за допомогою інформаційної політики держави. У результаті цього, антиєвропейські стереотипи 2000-2004 рр. еволюційно замінюються на проєвропейські. Проте проблематика цього процесу потребує детального аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціальних науках поняття стереотипу, вперше застосував у своїй з праці У. Ліппман, яке у подальшому було удосконалено Г. Олпортом. Наразі теорія стереотипізації у світовій соціальній та політичній науці розвинуто досить ґрунтовно. В Україні дослідження цього явища має соціальний (К. Борщ, Т. Єрмолаєва, Т. Марценюк, Ю. Маслова, О. Першина, Л. Усанова), мовний (О. Лазарович, Є. Карпіловська, В. Шеремета,) та національний (О. Корнієнко, О. Кузьменко, М. Ларченко, М. Прокопенко, В. Чубарко, О. Шиприкевич) напрямки та розкриває особливості стереотипів як технології впливу на масову свідомість. Явище стереотипізації як наслідок державної інформаційної політики розкривають, зокрема, такі українські та зарубіжні дослідники, як Н. Андрійчук [3], О. Блинова [4], О. Ромах [8], А. Худолій [9] та інші. Проте, дані дослідження стосуються лише особливостей використання стереотипів масової свідомості як частини пропаганди певних ідей, носіями яких є представники поточної державної влади.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У даному дослідженні ми розглядаємо новітній процес еволюційного формування проєвропейських стереотипів масової свідомості українського суспільства, що є як результатом державної інформаційної політики, так і природним соціально-психологічним сприйняттям сучасної міжнародної політики. На відміну від гендерних чи національних стереотипів масової свідомості, дане соціально-психологічне явище пов'язано не з узагальненням особистого поверхового досвіду, а формується у результаті реалізації стратегії інформаційно-комунікативних відносин органів державної влади з громадськістю.

Мета статті – аналіз сутності та напрямів стереотипізації масової свідомості українського суспільства під впливом державної інформаційної політики у контексті інформування громадськості про реалізацію стратегії європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Традиційно явище стереотипізації у науковій думці розглядалось як негативне через підвищення рівня упередженості у громадській думці та утворення соціально-комунікативних бар'єрів у дискурсивному процесі громадянського суспільства. Однак, останнім часом ця тенденція трансформується. На думку О. Блинової, стереотипи не можна сприймати як результат обмеженості та упередженості; навпаки, вони характеризують нормальні процеси переробки інформації [4, с. 70]. Тобто, економія часу, яка закладена у масовій свідомості, тяжіє до утворення стереотипів незалежно від державної інформаційної політики, хоча у випадку пасивності останньої стереотипи можуть утворюватись хаотично, що підвищує рівень конфліктогенності у суспільстві. Це підтверджується і думкою провідного спеціаліста з інформаційно-комунікативної діяльності в Україні Г. Почепцова, який зазначає, що телебачення залишається головним транслятором агресивності у суспільстві, каналом емоційного зараження. Такі феномени української політичної дійсності, як перебудова чи обидва майдани, були результатом втілення емоцій, які вийшли за межі та стали некерованими. Оскільки емоції привертають глядачів значніше, ніж інформація, люди готові битися за свій інформаційний світ [12]. Саме тому роль державної інформаційної політики у цьому напрямку зводиться до медіативної ролі між ЗМІ та громадськістю з метою зниження рівня конфліктогенності у масовій свідомості українського суспільства та зміщення акцентів сприйняття явищ міжнародної політики, зокрема, європейської інтеграції України, з емоційно забарвлених на раціонально-дискурсивні.

Проте, беззаперечним є те, що цілеспрямована стереотипізація масової свідомості, як частина пропагандистських процесів, є явищем негативним та характерним для закритих

суспільств. Так, стереотип виступає стандартизованим, схематичним, спрощеним, зазвичай емоційно забарвленим образом соціального об'єкта. Як акцентує О. Ромах, стереотипізація, тобто психологічна дія за допомогою створення ілюзорних стереотипів, є одним з головних методів пропаганди [8, с. 56]. Н. Єфтені додає, що для посилення догматизації, уніфікації мислення суспільству нав'язують систему стереотипів, міфів, іміджу [5, с. 240]. Така догматизація мислення відкриває широкі можливості для маніпулювання масовою свідомістю та дозволяє спрямувати її у вигідний для влади бік.

Що стосується євроінтеграційних процесів, то ставлення громадськості до даної стратегії стрімко змінювалось протягом останніх 15 років. До «помаранчевої революції» 2004 року лише біля чверті населення України ставилось ідей входження України до ЄС схвально [11]. Така статистика є зрозумілою, виходячи з агресивної проросійської та «антиєвропейської» пропаганди напередодні президентських виборів 2004 року. Після ж приходу до влади «проєвропейських» політичних сил ситуація почала стрімко змінюватись. Державні програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004-2007 та 2008-2011 роки визначали певні напрямки впливу на масову суспільну свідомість. Зокрема, за мету Програми 2008-2011 року було визначено подальше підвищення рівня поінформованості громадськості з питань європейської інтеграції України для створення стабільної «проєвропейської» більшості в українському суспільстві [2].

Тобто, пріоритетом державної інформаційної політики є закріплення певного позитивного образу поточної зовнішньої політики держави. І така політика, судячи з динаміки «проєвропейських» поглядів українців за останні роки, є досить успішною (рис.1).

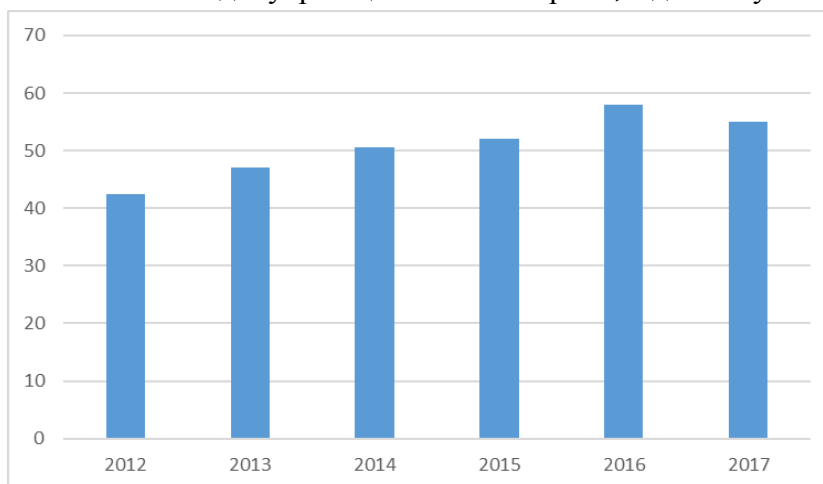

Рис 1. Динаміка підтримки населенням стратегії євроінтеграції України, 2012-2017 рр*

*розроблено автором за даними [14]

З 2015 року рівень підтримки ідеї приєднання до ЄС перевищив 50% показник громадської підтримки. Звісно, дане явище також зумовлюється перманентним погіршенням відносин з Російською Федерацією, проте успішність державної інформаційної політики у даному напрямку також є очевидною. Частково така стратегія щодо популяризації образу ЄС у масовій свідомості українського суспільства є виправданою. У 2007 році О. Андрійчук виділив три стереотипи (міфи) щодо Європи, притаманні масовій українській свідомості, такі як демонізація ЄС, ідолізація цього державного утворення та його прагматизація [3, с. 213]. Якщо ще 20 років тому домінуючим у масовій свідомості українського суспільства був перший стереотип сприйняття євроінтеграційних процесів, то зараз, під впливом

інформаційних процесів ЗМІ, він активно витісняється другим. Сприйняття ЄС як «благодійника» теж не є раціональним психологічним продуктом суспільної свідомості.

І. Любашенко щодо цього підкреслює, що євроінтеграція у свідомості українців пов'язана не з процесами демократизації та підтримки прав людини, а з можливостями покращити свій добробут [15, с. 714]. О. Бондаренко також додає, що українці в більшості не асоціюють себе з європейськими традиціями та поглядами, але при обранні інтеграційного напрямку більшість обирає вступ до ЄС [10, с. 10]. Отже, сприйняття євроінтеграційних процесів як напрямку державотворчих процесів України здебільшого ґрунтується на стереотипах, а не на конкретних знаннях про державно-правовий устрій, економічні, політичні та соціальні основи ЄС.

Відомий «Ефект перезавантаження групової динаміки», що полягає в раптовому привнесенні ініціатором впливу в життя групи, має фактору новизни, що змушує учасників пристосовуватися до нової ситуації, оскільки старі стереотипні шаблони та моделі поведінки не спрацьовують [7, с. 77], теж має місце у даному процесі. Євроінтеграційні процеси, запровадження безвізового режиму, інтенсифікація взаємин з ЄС є відповідними позитивними зовнішньополітичними новаціями останніх років, що закладає нові патерни соціального мислення.

Аналітична довідка національного Інституту стратегічних досліджень рекомендувала органам державної влади України у якості популяризації ідеї європейської інтеграції використовувати інтегровані комунікації для зниження інформаційного шуму, уникати пропаганди та організовувати освітні PR-кампанії з даного напрямку, застосовуючи технології брендингу. Зокрема, у документі зазначається, що технологія «брендингу» в умовах інформаційно-комунікативного забезпечення дозволяє сформувати в населення лояльність до процесу приєднання країни до Євросоюзу, допомагає відчутти переваги, обумовлені членством в ЄС, крім безпосередньої економічної вигоди, а також сприяє формуванню групи постійних прихильників, які асоціюють з євробудівництвом свій стиль життя [13]. Проте, така якісна інформаційна технологія все ж таки має певний стереотипогенний потенціал, тому використовувати її слід обережно. На думку Н. Лігачової, подання соціального об'єкта у спрощеному схематизованому вигляді призводить до того, що стереотипне уявлення з часом фіксується у свідомості і практично не піддається перевірці досвідом [6]. Тому вплив на масову свідомість українського суспільства у даному напрямку має бути більш обережний, заснований на прагматизмі та всебічному розумінні механізмів функціонування державного управління ЄС та потенційного місця нашої держави у цьому утворенні. Без апробації моделі самодостатньої держави в економічному та правовому сенсі існує загроза суспільного розчарування, коли стереотипізований образ Європейського Союзу як безвідмовного благодійника може не відповісти реальному стану справ. Ситуація ускладнюється ще й тим, що позаблоковість країни (оскільки, поки що, Україна не є членом НАТО) фактично залишає нашу державу наодинці з проблемами захисту національного інформаційного простору [16, с. 308]. Цей фактор також необхідно враховувати у процесі впровадження інформаційної політики держави щодо інформування суспільства з проблематики міжнародних відносин.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Інформування громадськості щодо євроінтеграційних процесів реалізується у якості стратегічного напрямку інформаційної політики держави. Це призводить до поширення проєвропейських стереотипів масової свідомості українського суспільства. Така

інформаційно-комунікативна діяльність органів державної влади є виправданою, адже у випадку відсутності стратегії інформування стереотипи-конфліктогени мають тенденцію до хаотичного формування у масовій суспільній свідомості, що підвищує рівень агресивності у суспільстві. Тому пріоритетом державної інформаційної політики у даному напрямку є усталене закріплення позитивного образу євроінтеграційної політики держави. Проте, бажано уникати поширення стереотипів масової свідомості у напрямку сприйняття ЄС не як «партнера», а як «благодійника», що у подальшому може призвести до соціальної світоглядної кризи. В основі інформування громадськості щодо політики євроінтеграції має бути покладено поширення конкретних знань про державно-правовий устрій та аналіз економічних, політичних та соціальних механізмів державного управління у Європейському Союзі.

Література.

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. №2657-ХІІ // ВВР. - №48. – ст. 650.
2. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 рр» від 02.07.2008 р. № 594.
3. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність / О.Андрійчук. – К.: Смолоскип, 2007. – 378 с.
4. Блинова О. Є. Роль етнічних стереотипів у міжкультурному оцінюванні студентської молоді / О. Є. Блинова. / Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип.23. – С. 68–78.
5. Єфтені Н. М. Політичне маніпулювання: особливості застосування / Н. М. Єфтені // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 56. – С. 234–241.
6. Лігачова Н. Л. Телебачення спецоперацій. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних програмах українського телебачення: моніторинг, методи визначення та засоби протидії. Рекомендації щодо принципів відкритої редакційної політики телеканалів / Н. Л. Лігачова, С. М. Черненко, І. Ф. Іванов. – К. : Телекритика, 2003. – 266 с.
7. Петрик В. М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева. – К. : НАСБУ, 2011. – 248 с.
8. Ромах О. В. Стереотипи та страхогенеруючі міфи на сторінках український суспільно-політичних журналів / О.В. Ромах // Наукові записки Інституту журналістики. – 2015. – Т. 59. – С. 55–66.
9. Худолій А. О. Політичні стереотипи у геостратегії США: [монографія] / А. О. Худолій. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – 148 с.
10. Бондаренко О. Аналіз привабливості євроінтеграції України через призму громадської думки / О.Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2009/1/Bondaren.pdf>.
11. Думки і погляди населення України: квітень – травень 2004 р. // Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2008.dif.org.ua/ua/archive/#2004>.

12. Почепцов Г. Информационный поединок, или как человек в галстук побеждает человека в тапочках / Г. Почепцов // Зеркало недели. – 2017. – Вып. 49–50. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zn.ua/socium/informacionnyy-poedinok-ili-kak-chelovek-v-galstuke-pobezhdaet-cheloveka-v-tapochkah-270585_.html.

13. Технології інформування населення з питань європейської інтеграції: Аналітична записка // Національний Інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/219/>.

14. Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/>.

15. Lyubashenko I. Perception of European Integration in Ukraine / I. Lyubashenko. // Bulletin PISM. – 2012. – № 42(375). – P. 714–715.

16. Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні : дис... д-ра наук з держ. упр.: спеціальність 25.00.02 «Механізми державного управління» / Карпенко Олександр Валентинович; Нац. Акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2016. – 466 с.

УДК 35.078.2

Дуліна Оксана

*доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету, к.ю.н.***ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ:
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ**

У статті обґрунтовано теоретичні засади та визначено змістовні характеристики поняття «внутрішній контроль» в органах публічної влади. Проаналізовано поняття «внутрішній контроль» у контексті розумінні сутності складових елементів та необхідності запровадження в умовах децентралізації влади та реформування публічного управління. Окреслено проблеми й питання подальших наукових досліджень.

Ключові слова: органи публічної влади, внутрішній контроль, система внутрішнього контролю, державно-управлінські рішення, реформування публічного управління, децентралізація влади.

Oksana Dulina

*Associate Professor of economic theory and economics of enterprise Department, Odessa
state agricultural University, PhD in Legal Sciences***THE INTERNAL CONTROL IN PUBLIC AUTHORITIES:
THE ESSENCE OF NOTION AND CONTENT**

In the article it is grounded the need of the essential and meaningful characteristics definition of the concept «the internal control» in public authorities. In terms of theory and practice the unity in approaches to the definitions allows approaching to understanding of the goal, objects, subjects, functions, tasks of the internal control on the same starting positions. Also the necessity is conditioned by the need of the internal control system in public authorities building according to the model, which is recognized in EU countries, because it is one of the important features of the country readiness to associate membership.

Recent research and publications analysis convincingly demonstrated the wide enough research of the problem but it showed the difference in approaches to essential and meaningful features of the «internal control» concept, differences in the terminology definition.

It is established that internal control is the most important component of the administration process, one of the factors, that allows defining the economy, efficiency and effectiveness of public authorities during provided resources using in the process of its activities.

It is the internal control that ensures the feedback, which indicates not only the public-administrative decision progress and implementation status, but also how their performance affects on the populations life. Administration and control are connected and complementary, because any administrative activity is aimed at achieving the formulated goals (ideally those that meet the objective needs of the society development), and the control is aimed at obtaining such results of activity that would meet predetermined goals.

It is determined that operating internal control system transforms on a reliable premise of administration system improvement, effective use of intellectual, time, material and financial resources, social protection of workers. Herewith its effectiveness is in direct dependence on

professional application of modern methods and tools, and controllers' and auditors' creative approach to its implementation.

It is ascertained that in the internal control theory at enterprises and organizations the variety of approaches to the concept essence is developed by the scientists. The concept is considered as:

- control procedures systems, organization plan and object administration methods;
- process of certain actions realization by the organization subjects, which have certain powers, goals achievement;
- organizational, technical, economic, legal and accounting and analytical support of control activities;
- control functions.

Based on the analysis of the scientists' works, international documents and national legal acts it is indicated that in the broadest sense the internal control is a system for monitoring the organization functioning processes, which is characterized by all its features. In other words, on the one hand the internal control is the administration system element, one of its subsystems. On the other hand, it is objectively existing independent system, which consists of well-defined constituent elements (subject, object, control process, result, feedback), which are united by the principles of functioning. In the narrow sense the internal control is interpreted as the process, which provides the accordance of administration object functioning, to which administrative influence is directed (public-administrative decision), as it is aimed at successful achievement of the set goals. The internal control, as integral part of public-administrative relations, in public authorities should be considered as: the constituent structure of all functions in the general administrative system; the administrative process stage, which is aimed at obtaining a socially significant result; systematic and constructive activity, one of the most important administrative functions; a feedback tool between administering and controlling subsystems, which indicates the progress and the implementation state of administrative decisions. **Keywords:** public authorities, internal control, the internal control system, public-administrative decision, public administration reforming, power decentralization.

Key words: public authorities, internal control, internal control system, public-management decisions, public administration reform, decentralization of power.

Дулина Оксана

доцент кафедры экономической теории и экономики предприятия

Одесского государственного аграрного университета, к.ю.н.

ВНУТРЕННИЙ КОНТРОЛЬ В ОРГАНАХ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ: СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ И СОДЕРЖАТЕЛЬНОЕ НАПОЛНЕНИЕ

В статье обоснованы теоретические основы и определены содержательные характеристики понятия «внутренний контроль» в органах публичной власти. Проанализировано понятие «внутренний контроль» в контексте понимания сущности составляющих элементов и необходимости внедрения в условиях децентрализации власти и реформирования публичного управления. Определены проблемы и вопросы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: органи публичной власти, внутренний контроль, система внутреннего контроля, государственно-управленческие решения, реформирования публичного управления, децентрализация власти.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження викликана тим, що побудова розвиненої демократичної, соціальної, правової держави, громадяни якої мають гідні умови праці та відпочинку європейського рівня, можлива лише за умови комплексного системного реформування всіх сфер суспільного життя. Важливими елементами цього є реформування публічної влади та політико-інституційна, адміністративно-територіальна реформа, напрямки якої чітко визначені Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [11], Стратегією реформування державного управління України на 2016-2020 роки [15], Угодою про асоціацію з ЄС [16] та низкою інших нормативно-правових актів. Зокрема, обраними напрямками та стратегією розвитку держави обумовлюється необхідністю побудови системи внутрішнього контролю в органах публічної влади, дієвість якої сприятиме послідовності, комплексності й системності впровадження обраного курсу. Слід додати, що згідно Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки [13] «посилення контролю за державними видатками дало змогу скоротити дефіцит державного бюджету з 4,9 відсотка валового внутрішнього продукту у 2014 році до 2,3 відсотка валового внутрішнього продукту у 2015 році».

Нагальність дослідження обумовлюється і тим, що ідеологія та відповідні їй принципи контролю – це явища, що не тільки пов'язують управління з правом, політикою, економікою, мораллю, а й забезпечують їх єдність. До того ж, з точки зору теорії та практики єдність у підходах до дефініції надає змогу на однакових вихідних позиціях підходити до розуміння мети, об'єктів, суб'єктів, функцій, завдань внутрішнього контролю. Необхідність посилення якого в органах публічної влади зумовлюється не тільки потребою запобігання шахрайства, марнотратства щодо витрачання бюджетних коштів, а й ускладненням організаційної структури, зростанням кількості порушень фінансової дисципліни, необхідністю підвищення ступеня довіри до органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій переконливо свідчить, дослідження проблемних питань здійснення контролю та контрольно-наглядової діяльності є достатньо потужними. Зокрема, в полі зору О. Андрійка, В. Гаращука, Є. Калюги, В. Колпакова, Т. Маматової, А. Мамишева, О. Полінець, Л. Приходченко, І. Стефанюка, В. Стрельцова, О. Сушинського перебувають проблемні питання створення та функціонування ефективної системи управління як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Особливості організації системи внутрішнього контролю у різних галузях, зокрема, економіки, широко висвітлені у наукових працях зарубіжних та вітчизняних дослідників: Е. Аренса, Дж. К. Лоббек, М. Білухи, Т. Бутинець, Ф. Бутинець, Л. Дікань, С. Зубчик, С. Ковач, Я. Соколова та багатьох ін. На часі тривають дискусії науковців щодо принципів та механізмів, форм та методів здійснення контролю.

Стосовно сучасного трактування сутнісного та змістовного наповнення поняття «внутрішній контроль», то вони висвітлені у численних наукових працях російських (Ю. Данилевського, В. Подольського, В. Скобари, Я. Соколова, В. Суйца, А. Терехова, А. Шеремета та ін.) та вітчизняних авторів (М. Білухи, З. Гуцайлюк, Н. Дорош, О. Петрик, В. Рудницького, В. Савченко, В. Сопко, Л. Сухарева, М. Щирби та ін.). Їх аналіз свідчить, що до одностайності розуміння дефініції вчені не прийшли. Відтак, це потребує комплексних досліджень, упорядкування розмаїття підходів та їх концептуалізації, оскільки не

відповідність змістовного наповнення тим процесам, що відбуваються, ускладнює процес наукових пошуків шляхів підвищення ефективності системи публічного управління.

Метою даної публікації є аналіз поняття «внутрішній контроль» та обґрунтування теоретичних засад у розумінні їх сутності і складових елементів, необхідності запровадження в умовах децентралізації влади та реформування публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Контроль, як певна культура управління, що включає універсальні принципи і способи, специфічні ідеї, є найважливішою ланкою системи управління. Щонайперше, слід зазначити, що управління і контроль є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими, оскільки будь-яка управлінська діяльність спрямована на досягнення сформульованих цілей (в ідеалі таких, що відповідають об'єктивним потребам розвитку суспільства), а контроль на отримання таких результатів діяльності, які б відповідали заздалегідь визначеним цілям. За формою проведення контроль поділяють на зовнішній та внутрішній. Це одна з найпоширеніших класифікацій, яка надає змогу чітко визначити предмет даного дослідження.

Незважаючи на значне розширення функцій, внутрішній контроль надає змогу відслідковувати фактичний стан справ, виявляти причини різних відхилень від виконання покладених обов'язків та ефективного використання наявних ресурсів, аналізувати можливі ризики та побічні наслідки від реалізації прийнятих управлінських рішень, з врахуванням трансакційних витрат.

Так, внутрішній контроль, включаючи сукупність сучасних принципів, методів, засобів і форм перевірки адміністративної діяльності, пов'язаний із подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, під впливом глобалізаційних викликів набуває різних форм, що надає змогу не тільки уникати суттєвих витрат бюджетних коштів, а й отримувати потрібний соціальний ефект. Тобто, дієва система внутрішнього контролю перетворюється на надійну передумову вдосконалення системи управління, ефективного використання інтелектуальних, часових, матеріальних і фінансових ресурсів, соціального захисту працюючих. При цьому його ефективність перебуває у прямій залежності від професійного застосування сучасних методів та інструментів, а й творчого підходу до його здійснення контролерів та аудиторів. Це відбувається внаслідок застосування принципово нових підходів до його організації, таких форм і методів, що забезпечують розвиток ініціативи й посилення відповідальності за кінцевий результат шляхом впровадження інноваційних нововведень, орієнтованих на об'єктивні потреби населення тієї чи іншої території. Слід зауважити, що важливість застосування внутрішнього контролю обумовлюється не стільки обов'язковістю його здійснення, скільки можливістю використання отриманих результатів для прийняття наступних рішень з метою подальшого удосконалення діяльності та підвищення її ефективності.

Слід зазначити, що в теорії внутрішнього контролю на підприємствах та в організаціях (внутрішньогосподарського) науковцями розроблено розмаїття підходів до сутності поняття, розглядаючи його як:

- системи контрольних процедур, план організації і методи управління об'єктом (В. Андрєєв);
- процес здійснення суб'єктами організації, які мають певні повноваження певних дій, досягнення цілей (В. Бурцев, Т. Ковтун, Т. Пилипів);
- організаційне, технічне, економічне, юридичне та обліково-аналітичне забезпечення контрольної діяльності (С. Левицька,);

- контрольні функції (М. Білуха, С. Івахненко);
- функцію управління і як процес (Л. Кулаковська, Ю. Піча, Л. Черничук).

Крім того, у вітчизняній та зарубіжній науковій думці досить часто спостерігається ототожнення внутрішнього контролю із внутрішньовиробничим, внутрішньо організаційним, внутрішньо фірмовим, а підчас і з внутрішньо системним. Тому варто цілком погодитися із думкою Т. Бутинець [1] щодо відмінностей, які між ними існують як за організаційною ознакою, так і за методологією здійснення, визначення суб'єктів здійснення контрольних функцій, що позначається на їх завданнях, а відтак і різновидах.

Очевидно, що є потреба визначення внутрішнього контролю у широкому та вузькому змістах. Так, у широкому значенні внутрішній контроль є системою спостережень за процесами функціонування організації (збір, обробка та аналіз інформації про фактичні результати діяльності), якій притаманні всі її ознаки. Вочевидь, що з однієї сторони внутрішній контроль є елементом системи управління, тобто однією з її підсистем. Водночас, це об'єктивно існуюча самостійна система, що складається з чітко визначених складових елементів (суб'єкт, об'єкт, процес контролю, результат, зворотній зв'язок), об'єднаних принципами функціонування. За такої умови видається більш логічним вести мову про систему внутрішнього контролю, до складу якої входять також середовище контролю, система оцінки ризиків, технології контролю, моніторинг та технічні засоби [3].

О. Дорошенко, досліджуючи систему внутрішнього контролю в процесі аудиту фінансово-господарської діяльності бюджетних установ, акцентує увагу на тому, що внутрішній контроль є системою певних правил і процедур, що склались всередині установи для забезпечення найбільш ефективного використання наявних ресурсів з метою досягнення максимально можливого результату, а також уникнення можливих помилок, втрат та зловживань [2, с. 74]. Цілком погоджуючись з таким твердженням автора, хотіли б зазначити, що мова йде не тільки про установи, а й організації в широкому змісті цього поняття.

Якщо ж звернутися до міжнародних документів, то ми побачимо, що згідно стандартів Комітету спонсорських організацій Комісії Тредвей (COSO) [8], які визнаються основоположними для системи внутрішнього контролю, дефініція визначається як процес, що здійснюється радою директорів організації, менеджментом, іншим персоналом щодо забезпечення розумної гарантії досягнення цілей щодо ефективності і результативності операцій, надійності фінансової звітності та дотримання існуючих законів і правил. Таке розуміння поняття внутрішнього контролю при аудиті фінансової звітності сповідується і Американським Інститутом дипломованих бухгалтерів (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA), враховуючи зміни, внесені SAS 55, SAS 78 [9].

Стосовно Асоціації аудиту та контролю інформаційних систем (ISACA), то в стандартах «Цілі контролю при використанні інформаційних технологій» вони визначають сутність внутрішнього контролю через норми, процедури, прийоми й організаційні структури, які слугують забезпеченням розумної гарантії того, що бізнес-цілі будуть досягнуті, а небажаний перебіг ролій буде своєчасно виявлений і усунений [14]. Слід також зазначити, що при підготовці Доповіді «Контроль і аудит систем» (SAC COSO) Дослідницьким інститутом внутрішніх аудиторів було застосовано визначення внутрішнього контролю як сукупності процесів, функцій, дій, підсистем і людей, об'єднаних разом, чи свідомо розподілених, призначення якої полягає у забезпеченні ефективного досягнення цілей та завдань.

Як ми бачимо, два останні визначення тяжіють більшою мірою до сприйняття / розуміння сутності внутрішнього контролю як певної системи. Це цілком підтверджується і Міжнародними стандартами аудиту [6], в яких чітко вказується, що це система внутрішнього контролю, яка складається із прийнятих керівництвом політики та засобів внутрішнього контролю, тобто вона містить контрольне середовище та процедури контролю.

Змістовне наповнення поняття «внутрішнього контролю» доцільно розглянути і у вузькому розумінні, оскільки саме так на часі створення в нашій державі системи внутрішнього контролю, воно і сприймається на практиці. Зазвичай, він трактується як процес, який забезпечує відповідність функціонування об'єкта управління, на який спрямовується управлінський вплив (прийняте державно-управлінське рішення), оскільки спрямований на успішне досягнення поставлених цілей. Такий підхід обумовлюється тим, що управлінська діяльність спрямована на досягнення суб'єктом управління поставленої мети, а контрольна діяльність – на досягнення мети, передбаченої суб'єктом управління.

Не викликає сумніву теза про те, що дієвість внутрішнього контролю перебуває у прямій залежності від:

- поєднання розмаїття різних форм і методів контрольної діяльності;
- того, наскільки тісною і плідною є співпраця між підрозділами внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту;
- комплексності перевірки здійснення управлінських функцій органами публічної влади;
- професіоналізму та компетентності тих, хто покликаний здійснювати контрольні функції.

Відтак, сутність внутрішнього контролю проявляється у таких функціях, як попередження чи виявлення порушень у діяльності та узагальнення позитивного досвіду, про що зазвичай не вказують і не пропагують. Саме з точки зору діяльності органів публічної влади, які використовують бюджетні кошти, популяризація позитивного досвіду є надзвичайно важливим фактором ефективності адміністративного реформування.

Відповідно до Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року [12], внутрішній контроль визначається як інструмент управління, що дає змогу керівництву органів державного і комунального сектору перевірити стан виконання завдань органу. Здійснюється такий контроль з метою досягнення «...належного рівня економії, ефективності і результативності відповідно до завдань органів; достовірності фінансової, статистичної і управлінської звітності; у виконанні встановлених законодавством та керівництвом норм і правил; належному захисті активів від втрат (досягнення мети)». Тобто, внутрішній контроль ототожнюється з управлінським контролем, який «...допомагає керівництву в управлінні і виконанні завдань на постійній основі», тому він є обов'язковою підсистемою в системі органів публічної влади. Варто при цьому зазначити, що за термінологією Європейського Союзу такий контроль має назву «фінансове управління і контроль», а його основою є відповідальність керівника за управління та розвиток органу в цілому.

Стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки [13] за напрямом забезпечення ефективного виконання бюджету має бути забезпечено розвиток таких складових частин системи управління державними фінансами як: державний внутрішній фінансовий контроль; державний фінансовий контроль; незалежний зовнішній фінансовий контроль. Це означає, що функції виконання внутрішнього контролю в органах

виконавчої влади покладаються на Державну аудиторську службу України та її територіальні підрозділи. Але не тільки вони є суб'єктами здійснення функцій внутрішнього контролю, оскільки він є тим інструментом, який використовує керівництво для забезпечення цілковитої впевненості у тому, що діяльність органу влади є законною, чесною, відкритою та прозорою, а ресурси використовуються економічно, ефективно і результативно, а інформація є об'єктивною, достовірною і неупередженою [3]. Тобто, мова про створення в державних установах та закладах, підприємствах та органах публічної влади відповідних структурних підрозділів саме на виконання контрольних повноважень. І підтвердженням такого курсу держави на створення цілісної системи внутрішнього контролю є низка прийнятих нормативно-правових актів та підписана Угода про асоціацію [7; 10; 12; 13; 16].

Висновки. Проведене дослідження надало змогу зробити наступні висновки. Внутрішній контроль є найважливішою складовою процесу управління, одним із факторів, що надає змогу визначати економічність, ефективність та результативність органів публічної влади при використанні наданих ресурсів у процесі своєї діяльності. Саме внутрішній контроль забезпечує зворотній зв'язок, який свідчить не тільки про хід і стан реалізації управлінських рішень, а й про те, як їх виконання позначається на життєдіяльності населення.

Внутрішній контроль в органах публічної влади варто розглядати як:

- складову структуру всіх функцій у загальній системі управління;
- стадію процесу управління, яка спрямована на отримання суспільно значимого результату;
- систематичну і конструктивну діяльність, одну з найважливіших управлінських функцій;
- систему контрольних процедур;
- невід'ємну складову державно-управлінських відносин, що містить механізм зворотного зв'язку та передбачає не стільки вплив суб'єкта на об'єкт управління, скільки їх взаємозв'язок;
- механізм «спостереження» та формування достовірної контрольної-аналітичної інформації на основі інтеграції даних отриманих шляхом: здійснення бухгалтерського обліку, аудиту адміністративної діяльності, виконавської дисципліни та кадрової роботи тощо;
- засіб зворотного зв'язку між керуючою та керованою підсистемами, що свідчить про хід і стан реалізації управлінських рішень;
- обов'язковий елемент процесу прийняття і реалізації управлінських рішень на підставі даних контролю;
- комплекс бухгалтерського управлінського контролю.

Тобто, у широкому розумінні поняття ми ведемо мову про систему внутрішнього контролю, а у вузькому має місце акцент на елементах, функціях, інструментах, правилах та процедурах, засобах зворотного зв'язку. У зв'язку з цим, окремого розгляду потребує питання еволюції форм та методів контролю, що надало б змогу систематизувати існуючі класифікації. Це і є предметом подальших наукових пошуків.

Література.

1. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: елементи організації системи / Т. А. Бутинець. – Міжнародний збірник наукових праць. – Вип.2 (11) – С. 21–42. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <file:///C:/Users/%D0%A1%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0/Desktop/67220-140093-1-PB.pdf>.
2. Дорошенко О. Система внутрішнього контролю та її елементи як об'єкти дослідження в процесі аудиту фінансово-господарської діяльності бюджетних установ / О. Дорошенко // Економічний аналіз. – Ви23009. – Вип. 4. – С. 73–75.
3. Дуліна О. В. Організація системи внутрішнього контролю в органах публічної влади: сутність та складові елементи / О. Дуліна // Международный научный журнал «Интернаука» : сб. науч. трудов. – 2017. – № 1 (23). – Том 2. – С. 65–73.
4. Каменська Т. О. Внутрішній контроль і аудит в управлінні: практ. посіб. / Т. О. Каменська, О. Ю. Редько ; Наук. шк. аудиту, Нац. Центр Обліку та Аудиту. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. – 375 с. (Наука – практиці).
5. Ковтун Т. В. Система внутрішнього контролю як невід'ємний елемент операційної системи підприємства / Т.В. Ковтун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 165–170.
6. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики/ Н. І. Гаєзська (редкол.), О. В. Селезньов (пер. з англ.). – К. : Аудиторська палата України., 2006. – 1146 с.
7. Наказ Міністерства фінансів України від 14.09.2012 N 1200 «Про затвердження Методичних рекомендацій з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах» – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/app1>.
8. Офіційний сайт COSO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coso.org/Pages/default.aspx>.
9. Офіційний сайт Американського Інституту дипломованих бухгалтерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coso.org/Pages/default.aspx>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. №1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України №5/2015 від 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html?PrintVersion>.
12. Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р N 158-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>.
13. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017 – 2020 роки // Розпорядження Кабінету міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>.

14. Сравнение концепций внутреннего контроля [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bankir.ru>.
15. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>.
16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820.

УДК 35.088.6:[316.77:81'243]

Natalia Kolisnichenko*PhD in Public Administration, Docent,
Head of Ukrainian and Foreign Languages Department,
ORIPA NAPA under the President of Ukraine***Yevgeniya Yatsun***Senior Lecturer of Ukrainian and Foreign Languages Department,
ORIPA NAPA under the President of Ukraine*

FROM THE TRADITIONAL TO THE CONTEMPORARY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: THE METHODS OF COMMUNICATION

The article discusses methods of communication in teaching a foreign language from traditional to contemporary perspectives. Traditional (grammar translation method; direct method; audio-lingualism) and non-traditional (the methodology of Alexander Dragunkin, social media, smartboards, online library, «sketch», role play, round table, discussion, suggestopedia, «the silent way» method; immersion, task-based language learning and others) teaching methods are analysed.

Key words: methods of communication, teaching methods, traditional methods, non-traditional methods, grammar translation method, direct method, audio-lingualism.

Колісниченко Наталя*завідувач кафедри української та іноземних мов
ОРІДУ НАДУ при Президентіві України, к.держ.упр., доцент***Яцун Євгенія***старший викладач кафедри української та іноземних мов
ОРІДУ НАДУ при Президентіві України*

ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО СУЧАСНОГО У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: МЕТОДИ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються методи комунікації у викладанні іноземної мови від традиційної до сучасної перспективи. Аналізуються традиційні (метод граматичного перекладу, прямий метод, аудіолінгвалізм) та нетрадиційні (методологія Олександра Драгункіна, соціальні медіа, смарт (інтерактивні) дошки, онлайнова бібліотека, "скетч", рольова гра, круглий стіл, дискусія, сугестопедія (навіювання), "тихий" метод, метод, занурення, метод вивчення мови на основі завдань тощо) методи викладання.

Ключові слова: методи комунікації, методи викладання, традиційні методи, нетрадиційні методи, граматико-перекладний метод, прямий метод, аудіолінгвальний метод.

Колисниченко Наталья*заведующий кафедрой украинского и иностранных языков
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины, к.гос.упр. доцент***Яцун Евгения***старший преподаватель кафедры украинского и иностранных языков
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины*

ОТ ТРАДИЦИОННОГО К СОВРЕМЕННОМУ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: МЕТОДЫ КОММУНИКАЦИИ

В статье рассматриваются методы коммуникации в преподавании иностранного языка от традиционной к современной перспективе. Анализируются традиционные (метод грамматического перевода, прямой метод, аудиолингвализм) и нетрадиционные (методология Александра Драгункина, социальные медиа, смарт (интерактивные) доски, онлайн-библиотека, «скетч», ролевая игра, круглый стол, дискуссия, суггестопедия (внушение), «тихий» метод, метод погружения, метод изучения языка на основе задач и т.д.) методы преподавания.

Ключевые слова: методы коммуникации, методы преподавания, традиционные методы, нетрадиционные методы, грамматико-переводной метод, прямой метод, аудиолингвальный метод.

Постановка проблеми. Nowadays, the market of educational technologies is full of offers from the most diverse methods of teaching a foreign language: «English for two weeks», «We do not force to teach», «English on Skype», «English on levels of sub-consciousness». The development of foreign languages' teaching is oriented towards new trends in the selection of methods focused on the key purpose of education - the formation of the students' main features of the linguistic personality. The issue here is: whether to trust modern technology or to prefer methods that have proven themselves (direct, classical, grammar-translated method of teaching a foreign language, etc.). Today there is no universal method, since the effectiveness of one method or another depends on many factors. At the present stage, the integration of methods is occurring. One can say that the formation of a complex method, which absorbs the best elements of different methods, takes place.

Мета статті. The purpose of the article is to discuss methods of communication in teaching a foreign language from traditional to contemporary perspectives.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. The various aspects of traditional methods were explored by Nunan D., Richards J. and Rogers T. (the grammar translation method); Krause C., Littlewood W. (the direct method); Fries C., Richards J., Rodgers T. (audio-lingualism); Bax S., Brandl K., Brumfit C., Hiep P. (communicative language teaching method); Genesee F., Johnson R., Swain M. (immersion) etc. Among the Ukrainian scholars the methods of teaching a foreign language studied Gaponova S., Kazachiner O., Kravchuk L., Legan V., Soshenko S. and Kolomiyets B. and others.

Невирішені частини загальної проблеми. Though numerous publications provide a description of various methods for teaching a foreign language - traditional and non-traditional, not much attention is paid to such aspect of their application as communicative communication. There

is a gap in studies on contemporary non-traditional methods, especially in training of managers and civil servants.

Виклад основного матеріалу. There is a great number of methods, but none of them is the best in all contexts, and none of them, on the essence, does not excel other. In addition, it is impossible to apply the same method for all students, which have different goals, terms and requirements in teaching. It is needed to apply the most suitable method for implementation of concrete tasks of studying. Every method of teaching is based on certain vision of understanding the language or teaching process, often with the use of special methods and materials which are used in the set sequence.

In the scientific literature, the methods of studying a foreign language are divided depending on: which aspect of the language prevails in the study (grammatical or lexical); the role played by the native language and the translation in the teaching of foreign languages (translated and non-translated or direct); the purpose (oral method and method of reading), the technique of working with the language (audiovisual and visual), the principle of organization (traditional and method of programmed learning), etc. Each method - traditional and non-traditional - has its priorities. Among traditional (classical) methods we consider: grammar translation method - classic method of studying English; direct method - discovering the importance of speaking; audio-lingualism – one of the first modern methods:

1. Grammar translation as classical technique for learning English. At the heart of this method is the study of grammar. The main means of teaching the language was a literal translation. According to this method, language proficiency is the storage of a certain number of words and knowledge of grammar. This method of teaching foreign languages is somewhat outdated, it is considered to be boring, difficult, and the result is achieved too long (a lot of boring and difficult grammatical rules, a bunch of words that need to be crammed, dreary texts that are required to read and translate, and sometimes retell). Besides, the main drawback of the traditional method is that it creates ideal conditions for the emergence of a language barrier, because a person does not speak, but simply combines words with grammatical rules. The classes are conducted according to the scheme: read - translate, read - translate. It is evident that this technique greatly reduces the motivation and interest in pursuits. Since this method was not suitable for teaching an oral foreign language, it was used as a method of teaching reading and translating classical texts [2].

2. The direct method (DM) of teaching in contrast to the Grammar-Translation Method employs objects and actions to link with words in the Target Language [9, p. 93]. It is called «direct» as it means to be conveyed directly in the target language through demonstration and action. According to Webster's New International Dictionary [10], direct method is a method of teaching a foreign language, especially a modern language through conversation, discussion, and reading in the language itself, without the use of people's language, without translation and without the study of formal grammar. So, the focus in it is on good pronunciation, with spontaneous use of the language, no translation, and little grammar analysis.

3. The audio-lingual approach of language teaching has a lot of similarities with the Direct method. Both were considered as a reaction against the shortcomings of the Grammar translation method, both reject the use of the mother tongue and both stress that speaking and listening competences preceded reading and writing competences. But there are also some differences. The direct method highlighted the teaching of vocabulary while the audio-lingual approach focus on grammar drills. The objective of the audio-lingual method is accurate pronunciation and grammar, the ability to respond quickly and accurately in speech situations and knowledge of sufficient vocabulary to use with grammar patterns. Some characteristics of this method are: drills are used to

teach structural patterns; set phrases are memorized with a focus on intonation; grammatical explanations are kept to a minimum; vocabulary is taught in context; focus is on pronunciation; correct responses are positively reinforced immediately [5].

There is a great variety of non-traditional methods of studying English. It does not mean, that they are completely new. It should be emphasized that non-traditional methods stimulate those who learn to manifest speech activity and this is their attractiveness and priority value [4].

The authors of new methods of studying foreign languages, without agreeing with classical tricks, suggest other ways of mastering a language. Analyzing non-traditional learning technologies of English, one should mention the methods of some famous modern teachers with enormous luggage of knowledge, who use a rather unusual form of learning a language.

1. The methodology of Alexander Dragunkin. It is not necessary to say that Alexander Dragunkin's technique is «better or worse» than other existing methods - it is fundamentally different. This is not just a new form of presentation of material when the teaching material itself is very different, sharply different from the traditional one. The author refused to obsolete, often just artificial, «rules», and in an easily accessible form reveals directly the structure of the English language [1]. For all the simplicity of the presentation, the author devises such kind of schemes, which allow him to understand «to lay out» the positions that previously seemed impossible for the student to understand and assimilate. Alexander Dragunkin found his way, which explains the use of English verb tenses and does it so quickly that the fact of studying the verb tenses for many years begins to cause confusion.

In addition to Dragunkin's method, there are many ways of learning English that require a different approach to the distribution of effort, time for learning and the forms of work.

2. Using Social Media. Social media can be a great tool for creating classroom community and avenues of communication. Adding in popular social media and texting acronyms like «GTG» (Internet shorthand for «Got to go»: it can mean «good to go», depending on the context.) and «BTW» (by the way) is an amusing way to create a relaxed atmosphere and solicit input from students on what they've been noticing (or puzzled by) in interactions with English-speaking friends and family [6].

If you like to address technology fluency with language fluency in your lesson plans, setting up a simple blogging interface can help with typing and web skills, all while crafting basic phrases or longer paragraphs related to writing prompts. In addition, drafting emails and instant messages blends verbal with written language, providing real-world writing application.

3. Smartboards are a smart choice. In a setting where ESL students (ESL stands for English as a Second Language) may feel inhibited about speaking up or being called on—sometimes lacking the «right» words — interactive blackboards allow for pointing, drawing, and much more. They are a great solution to inject vitality and teamwork into games and exercises that involve matching, such as grouping verb tenses or parts of speech. Smartboards are good both for groupwork (using teams, for example) and because they prove more stimulating than rote memorization and repetition. Unlike a traditional whiteboard, smartboards allow the teacher to track responses and learning. Syncing the lessons with images, sound clips, and video clips is a great way to model pronunciation, inflection, and real life language scenarios. The boards are also multisensory, incorporating touch, sound, and visual elements — a magic combination that has been shown to increase retention by up to 38%.

4. Online library and reading tools. The internet can be one giant text, if you let it, and lots of savvy sites exist to provide quality interactive content for English language learners. This is a perfect opportunity to target autonomous classroom work as well. Young learners can read free,

animated stories. Intermediate and advanced readers can listen and read along for free to a range of stories and short reports, while another site, Voxy (the world's first personalized language learning app), prides itself on delivering relevant reading choices (i.e. not «The banana is on the table») tailored to each learner. Using the internet as a vocabulary building tool is also an effective strategy. An online picture dictionary delivers the perfect place to explore, while sparing use of Google Translate can be a good spot for the students to check their own work or satisfy their curiosity. Of course, as with any translation tool, Translate cannot possibly express the many nuances of human speech [7].

5. «Sketch». Sketch is a short scene that is played in accordance with the proposed problem situation, where the action is indicated persons, their social status, role behavior. Sketch, in contrast to the role-playing game, is characterized by less complexity and freedom of speech behavior of characters. Sketches can be played by small scenes of social-household sphere.

6. «Role play». The role-playing game simulates the real situation communication and differs, first and foremost, with freedom and the spontaneity of speech and infant behavior characters. A role-playing game implies the presence of a certain the number of participants, as well as the game's problem situation, they operate in. The result of the game should become a conflict resolution.

7. «Round table». A round table is an exchange of thoughts from any questions, problems of interest to participants of communication. Those, who participate in the round table, learn to speak on their behalf. The most diverse problems can be discussed for «roundtable»: social, country studies, moral and ethical, etc. Participation in the round table requires high level students to speak the language and the availability of certain knowledge about the problem or a certain field of knowledge. Therefore, as a reception, the «round table» can not be conducted at the initial stage of training, and upon completion of work on topic or several subject themes.

8. «Discussion». The discussion is one of the forms of dispute organization, so-called verbal competition. It is an exchange of views as to any subject in order to achieve general consensus on it. Participants must have knowledge of their successful conduct about the subject of discussion, to have their own opinion on it, for example, to have methods of influence on partners and the art of conducting a conversation.

9. Suggestopedia. The theory underlying this method is that a language can be acquired only when the learner is receptive and has no mental blocks. By various methods it is suggested to the student that the language is easy - and in this way the mental blocks to learning are removed [5].

10. Communicative language teaching (CLT). The focus of this method is to enable the learner to communicate effectively and appropriately in the various situations he/she would be likely to find himself/herself in. The content of CLT reveals the functions such as inviting, suggesting, complaining or notions such as the expression of time, quantity, location.

11. The Natural Approach. The Natural approach, propounded by Professor S. Krashen, stresses the similarities between learning the first and second languages. There is no correction of mistakes. Learning takes place by the students being exposed to language that is comprehensible or made comprehensible to them.

12. «The Silent Way» method. This is so called because the aim of the teacher is to say as little as possible in order that the learner can be in control of what he wants to say. No use is made of the mother tongue [4].

13. Community Language Learning. In this method attempts are made to build strong personal links between the teacher and student so that there are no blocks to learning. There is much talk in the mother tongue which is translated by the teacher for repetition by the student.

14. Immersion. Language immersion, or simply immersion, is a technique used in bilingual language education in which two languages are used for instruction in a variety of topics, including math, science, or social studies. Immigrant students who attend local schools find themselves in an immersion situation; for example refugee children from Bosnia attending German schools, or Puerto Ricans in American schools [4].

15. Task-based language learning. The focus of the teaching is on the completion of a task which in itself is interesting to the learners. Learners use the language they already have to complete the task and there is little correction of errors. For example, this is the predominant method in middle school ESL teaching at Frankfurt International School. The tasks are subsumed in a major topic that is studied for a number of weeks. In the topic of ecology, for example, students are engaged in a number of tasks culminating in a poster presentation to the rest of the class. The tasks include reading, searching the internet, listening to taped material, selecting important vocabulary to teach other students etc.

16. The Lexical Syllabus. This approach is based on a computer analysis of language which identifies the most common (and hence most useful) words in the language and their various uses. The syllabus teaches these words in broadly the order of their frequency, and great emphasis is placed on the use of authentic materials [5].

This research has studied only some examples of the non-traditional methods of communicative communication in English.

The theme of the diversity of teaching methods is extremely deep and interesting. The development of sciences, and especially psychology, the introduction of new technology have led to the emergence of non-traditional methods. Of course, each method has its own positive aspects and disadvantages. We can say that non-traditional methods have become a valuable asset for the teaching of foreign languages.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Today, teachers need to prepare students to work in changed conditions, to approach non-traditional approaches to solving various situations, to organize their activities on a creative basis. All the methods described so far are symbolic of the progress foreign language teaching ideology underwent in the last century. Communicative approach is the most recommended approach to foreign/second language teaching. The non-traditional methods of communicative communication in English classes are used in groups of future managers. Their implementation will completely depend on desire, competence and erudition of the teacher. Ability to involve those who are learning in the process of active mastering the English language, and still, at the same time, to develop their own communicative, leadership abilities - it's pretty hard and a lot of things which are determined by the aspiration of students to acquire and improve not only their linguistic abilities and skills in mastering a foreign language, but also the upbringing of traits of character, of various abilities, including the communicative activity.

References.

1. Драгункин А. Малый прыжок в английский язык за 115 минут. - СПб.: «Умная планета», 2006. - 160 с.
2. Казачінер О. С. Авторські методики викладання іноземної мови. — Х.: Вид. група «Основа», 2014. — 93 [3] с.
3. Brown, H. D. Principles of language learning and teaching (4th ed.). - New York: Longman, 2000. - 354 p.

4. Genesee F. Second language learning through immersion: A review of U.S. programs // Review of Educational Research. - № 55 (4). - 1985. - P. 541–561.
5. Kirsten R. Five creative new ways to teach English as a second language. - February 11, 2015. - Mode of access: <http://www.edudemic.com/creative-ways-to-teach-english-as-a-second-language/>
6. Phillips J. K. Foreign language education: whose definition? // The Modern Language Journal. - № 91 (2). - 2007. - P. 266–268.
7. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and methods in language teaching. - UK: Cambridge Language Teaching Library, 2014. - 329 p.
8. Swain M., Johnson R. Immersion education: A category within bilingual education / In R. K. Johnson, M. Swain (Eds.), Immersion education: International perspectives. - NY: Cambridge University Press, 1997. - P. 1–16.
9. The Direct Method. - 2011. - Mode of access: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/13029/11/11_chapter%203.pdf
10. Webster's New International Dictionary, 2nd edition. - G. & C. Merriam Company, Publishers, USA, 1934.

УДК 35.78:323.2-044.2:004

Левченко Олег*аспірант кафедри інформаційної політики та цифрових технологій
НАДУ при Президентові України*

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ Й ОЦІНЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сутність поняття електронної участі та проаналізовано його практичне використання в галузі державного управління України. Основна увага в роботі приділяється аналізу досліджень Організації Об'єднаних Націй з електронного урядування від 2016 року, а саме оцінці Індексу електронної участі та його показників. У статті розглядаються найбільш поширені інструменти та заходи електронної участі у світовій практиці. Автор акцентує увагу на процесах реалізації електронної партисипації в Україні, які призвели до позитивної тенденції стосовно покращення рейтингу електронної участі країни в цілому.

Ключові слова: електронне врядування, Індекс е-участі, дослідження ООН з електронного врядування, електронна партисипація, електронна участь, інструменти електронної демократії, інструменти електронної участі.

Oleh Levchenko*PhD student of Information Policy and Digital Technologies Department,
NAPA under the President of Ukraine*

INSTITUTIONAL FUNDAMENTALS OF MONITORING AND EVALUATION OF CITIZEN'S E-PARTICIPATION IN UKRAINE

The article covers the concept of e-participation and its current state in Ukraine. The focus is on the United Nations study on e-governance of 2016, namely the e-participation index and the indicators taken into account in the evaluation. The article deals with the most widespread e-participation tools and events in the world. The author focuses on the processes of e-participation in Ukraine, which led to a positive tendency in the e-participation ranking and the reasons for such a bright increase. In relation to a similar study in 2014, the increase was 45 positions.

Citizens' participation in the decision-making process is an integral part of a democratic society. With the development of information - communication technologies (hereinafter - ICT), the process is gradually transferred to the virtual place, thereby increasing transparency, accessibility and accountability.

The concept of e-democracy in general and e-participation in particular, is quite new for Ukrainian society. In fact, according to a study conducted by the Kyiv International Institute of Sociology (hereinafter - KIIS) in February 2015 according to the request of the State Agency for e-government, 79% of respondents has never heard the about the concept of «e-democracy» before.

The E-Government Development Index covers three components: the Online Service Index (OSI), the Telecommunication Infrastructure Index (TII) and the Human Capital Index (HCI).

In 2016, Ukraine was 32nd, entering the top 50 countries of the e-participation sector, while in 2014 Ukraine was 77th. Thus, for 2 years in the e-participation index, Ukraine has risen to 45 positions.

Electronic petition is one of the important tools of e-democracy in general, and e-participation in particular. Citizens have the opportunity to use the official system of electronic petitions to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers or the system of local petitions. The mechanism of responsibility for the implementation of a supported electronic petition has not yet been developed, therefore, at present, electronic petition is an opportunity to point out the problems or needs of the citizen and bring them to the persons responsible for the decision-making process. About seven thousand petitions were already filed through the electronic petition system, with more than 100 local communities connected to the system.

It is clear that electronic participation is an important process. Indeed, at the moment, IT technologies have given the opportunity to replace the traditional «party request» model «through inquiry» (citizens take part when state authorities invite them to this) to the «on demand» model, through which citizens are not waiting for an invitation to join the adoption process decisions, but do it on their own, according to their own needs.

Thus, the direction for further activities in the field of e-participation can be the transition from the «government for us» approach to the «government with us» approach, which will testify the cooperation of the public sector, business and government. In this case, state authorities will be able to become an innovative platform that will bring together various stakeholders and partners. However, further progress can be achieved if all three components of e-participation are implemented. Providing information online, in conjunction with public consultation and electronic decision-making, will make the decision-making process effective, operational, transparent and open.

Key words: e-governance, e-participation index, UN research on e-governance, e-participation, e-democracy tools, e-participation tools, decision-making process.

Левченко Олег

*аспирант кафедры информационной политики и цифровых технологий
НАГУ при Президенте Украины*

ИНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ МОНИТОРИНГА И ОЦЕНИВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена сущность понятия электронного участия и проанализировано его практическое применение в области государственного управления Украины. Основное внимание в работе уделяется анализу исследований Организации Объединенных Наций по электронному управлению за 2016 год, а именно оцениванию Индекса электронного участия и его показателей. В статье рассматриваются наиболее распространенные инструменты и мероприятия электронного участия в мировой практике. Автор акцентирует внимание на процессах электронной партисипации в Украине, которые привели к положительной тенденции относительно улучшения рейтинга электронного участия страны в целом.

Ключевые слова: е-управление, Индекс электронного участия, исследования ООН по электронному управлению, е-партисипация, е-участие, инструменты электронной демократии, инструменты электронного участия, процесс принятия решений.

Постановка проблеми. Участь громадян в процесі прийняття рішень є невід’ємною складовою демократичного суспільства. Із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), цей процес поступово переноситься у віртуальну площину, що сприяє підвищенню прозорості, доступності та підзвітності органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики електронної участі громадян та її існуючого стану у світовій науковій практиці присвячено низку наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, окремі дотичні питання, пов’язані з досліджуваною нами тематикою, порушені у публікаціях [1–2; 4–8; 11], окрім цього особливої уваги заслуговують фундаментальні роботи О. Карпенка [12], В. Куйбіди [13], О. Риженка [14], однак науково-теоретичне обґрунтування інституційних засад здійснення моніторингу й оцінювання електронної участі громадян (далі – е-участі), на нашу думку, й надалі залишається **невирішеною частиною загальної проблеми.**

Метою дослідження є аналіз інституційних засад моніторингу й оцінювання електронної участі громадян в Україні, розгляд пріоритетних інструментів їх реалізації у світовій практиці.

Виклад основного матеріалу. Поняття електронної демократії загалом, та електронної участі зокрема, є доволі новим для українського суспільства. Адже, згідно із дослідженням, проведеним у лютому 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології (далі – КМІС) на замовлення Державного агентства з питань е-урядування, було з’ясовано, що 79% респондентів поняття «е-демократії» чують вперше [1].

Одним із компонентів електронної демократії є електронна участь – це активна участь громадян на основі підтримки зворотного зв’язку за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі прийняття рішень і виробленні політики [2].

Загалом, мета е-участі полягає у сприянні доступу громадян до інформації та публічних послуг, сприяння участі у процесі прийняття публічних рішень, від яких залежить добробут суспільства.

До інструментів е-участі можна віднести: е-петиції та звернення, громадські та експертні е-консультації, е-референдуми, е-голосування, електронні дискусійні форуми, е-опитування та учасницьке бюджетування за допомогою ІКТ, а також інтерактивні засоби, що надають можливість брати участь у міському плануванні [1].

В рамках Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2013-2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року, одним із вказаних заходів у сфері електронної демократії є «активне використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення участі громадян та організацій у формуванні та реалізації державної політики, у тому числі шляхом підтримки пілотних інтернет-проектів» [3].

Таким чином, взято вектор на процес залучення громадян до процесу прийняття рішень, і в Україні станом на 2016 рік вже здійснюються певні кроки у сфері е-урядування та е-участі, про що свідчать нещодавно проведені дослідження. Так, за результатами міжнародного оцінювання розвитку електронного урядування в рамках дослідження Організації Об’єднаних Націй з електронного урядування від 2016 року «United Nations E-Government Survey 2016. E-Government in Support of Sustainable Development» (проводиться раз на два роки), Україна зайняла 62 місце зі 193 країн-членів Організації Об’єднаних Націй. В 2014 році Україна посіла відповідно 87 місце. Тобто за 2 роки показник зріс на 25 пунктів, що свідчить про позитивні зміни в системі е-урядування України [4].

Індекс розвитку е-урядування (E-Government Development Index – EDGI) охоплює три компоненти: Індекс онлайн сервісів (Online Service Index – OSI), Індекс телекомунікаційної інфраструктури (Telecommunication Infrastructure Index – TII) та Індекс людського капіталу (HumanCapitalIndex – HCI). В рамках цього дослідження визначається також допоміжний індекс – Індекс е-участі (E-Participation Index – EPI). Індекс е-участі спрямований на оцінку на використання онлайн послуг та сервісів щодо постачання урядової інформації громадянам, взаємодії із стейкхолдерами та залучення до процесу прийняття рішень.

В 2016 році Україна зайняла 32 позицію, увійшовши в Топ 50 країн – виконавців у сфері електронної участі, при чому в 2014 році Україна у цьому ж рейтингу була на 77 місці. Таким чином, за 2 роки в Індексі е-участі, Україна піднялась на 45 позицій (див. табл.1), що не може не свідчити про активну діяльність сторін, залучених до цього процесу [4].

Таблиця 1

Рейтинг е-участі України в дослідженні е-урядування від ООН [5]

Рейтинг е-участі	2016	2014	2012	2010	2008	2005
Україна	32	77	83	48	14	28

Проте, варто розглянути причини такого зростання. Як і в попередніх дослідженнях, дослідження Індексу е-участі (EPI) в 2016 році вимірює електронну участь відповідно до трирівневої моделі участі, яка охоплює такі етапи:

- електронна інформація – надання інформації в Інтернеті,
- е-консультації – організація консультацій з громадськістю в Інтернеті,
- електронне прийняття рішень – залучення громадян безпосередньо в процеси прийняття рішень.

Дослідження оцінює доступність інструментів електронної участі на національних урядових порталах в для кожного із зазначених вище компонентів. В 2016 році були введені нові питання, щоб оцінити участь вразливих груп через надання адресної інформації, в тому числі у відкритих форматах, з питань політики, бюджету і юридичних документів [4].

Перші п'ятдесят найбільш ефективних країн відповідно до Індексу електронної участі використовують різні підходи, що дозволяє громадськості ефективніше впливати на офіційні рішення. Відповідно до критеріїв оцінки, загальні показники України в 2016 році представлено у табл.2.

Таблиця 2

Індекс е-участі (EPI) та впровадження етапів е-участі в Україні, станом на 2016 р. [4]

Місце	Країна	EPI	Загалом,%	Етап 1,%	Етап 2,%	Етап 3,%
32	Україна	0.7458	75.0	76.50	84.20	42.90

У Дослідженні е-урядування від ООН в 2014 році, Україна зайняла 77 місце із наступними показниками (див. табл.3):

Таблиця 3

Індекс е-участі (EPI) та впровадження етапів е-участі в Україні, станом на 2014 р. [6]

Місце	Країна	EPI	Загалом, %	Етап 1, %	Етап 2, %	Етап 3, %
77	Україна	0.4314	39.66	62.96	27.27	0.00

Як було вказано в Звіті стосовно дослідження, всі країни, котрі демонстрували значні успіхи в рейтингу електронної участі, розширили свою діяльність у сфері е-консультацій. У випадку України цей показник зріс з 27% до 84 відсотків.

Проте, варто зосередити увагу на також на останньому компоненті, а саме на процесі електронного прийняття рішень, який має на меті залучення громадян безпосередньо до процесу прийняття рішень. Адже ще в дослідженні 2014 року показник складав 0%, а вже в 2016 році цей показник зріс до 42.9%.

Відповідно до дослідження, найбільш поширеними інструментами і заходами електронної участі в світі є:

- забезпечення наявної інформації в Інтернеті, в тому числі відкритих урядових даних;
- е-кампанії, електронні петиції;
- спільне виробництво (практика надання державних послуг, в якій громадяни беруть участь у створенні державної політики та послуг) і спільне електронне середовище, в тому числі існування інноваційних просторів, хакатонів, краудфандинг;
- публічні політичні дискурси, включаючи краудсорсинг, онлайн консультації та обговорення, візуалізацію аргументів;
- е-опитування, електронне голосування.

Проте, як зазначається в дослідженні, успіх впровадження інструментів електронної участі залежить не тільки від того, наскільки сприятливим є загальне нормативне середовище, а й від того, чи уряд забезпечує фактичне використання інструментів електронної участі шляхом вжиття адекватних заходів щодо інституціоналізації громадської участі в організаційній практиці [4].

Крім того, ефективність такої політики і технологій значною мірою залежить від того, чи люди готові бути більш активними і залучатись до процесу прийняття рішень за допомогою цих інструментів, і чи є у них необхідні комп'ютерні навички та пристрої, щоб ефективно їх використовувати.

Ці нові форми взаємодії між урядом і народом створюють прецедент «інформаційного виключення». Адже громадяни, які не мають доступу до Інтернету, відповідно не мають можливості стати учасниками е-партисипації. Саме тому, щоб реалізувати потенціал електронної участі, важливо подолати цифровий розрив, а також налагодити доступ до ІКТ, особливо з використанням широкосмугових мереж.

Варто зазначити індикатори, які впливали на оцінку е-участі в державі:

- наявність джерел архівованої інформації (політик, бюджету, юридичних документів);
- використання цифрових каналів (в тому числі мобільних пристроїв та платформ) і технологій передачі інформації у формі відкритих даних у сфері освіти, охорони здоров'я, фінансів, соціального забезпечення, праці, навколишнього середовища;
- доступність даних в режимі онлайн про права громадян на доступ до урядової інформації (наприклад, закон про доступ до публічної інформації);

- наявність державного партнерства/співпраці з третіми сторонами (громадянське суспільство, приватний сектор) для надання послуг;
- наявність вільного доступу до державних послуг в режимі онлайн через офіційний портал, мережу кіосків («кіоск»– термінали, що розташовані в громадських місцях, які відображають важливу інформацію), громадських центрів, поштових відділень, бібліотек, місць громадського простору та безкоштовного безпроводного Інтернету»Wi - Fi»;
- наявність відкритих наборів даних (в машиночитному форматі у вільному доступі), та відповідних політик;
- дані про спільне створення політик, краудфандингу;
- дані про залучення громадян до процесу консультування/комунікації для поліпшення онлайн послуг і підвищення ступеню задоволеності громадян ними;
- дані про залучення громадян в процес консультування/комунікації в галузі освіти, охорони здоров'я, фінансів, соціального забезпечення, праці, навколишнього середовища;
- наявність законодавства у сфері захисту персональних даних в Інтернеті;
- можливість для громадськості пропонувати нові набори відкритих даних, які будуть доступні в режимі онлайн;
- наявність політики електронної участі із визначеною місією;
- наявність повідомлень про державні закупівлі та результати тендерів в Інтернеті;
- наявність онлайн інструментів (на національному порталі) для виявлення громадської думки й інший внесок в «сире» (недорадче) формування політики;
- наявність опублікованих підсумків політичних консультацій уряду в Інтернет. [4].

На даний момент, в Україні ще не можна говорити про наявність усіх вищезазначених індикаторів, проте існує тенденція до підтримки політики відкритих даних.

Стосовно цього аспекту, експерти з ПРООН зазначають, що підтримка відкритих даних розпочалася з невеликої пілотної ініціативи з надання громадянам даних про муніципальні витрати у машиночитних форматах на першому порталі місцевих бюджетів. Згодом вона призвела до створення національної ініціативи із заохочення державних органів розкривати публічну інформацію. Це стало причиною прийняття законодавства щодо відкритих даних, яке зобов'язує державні органи відкривати свої дані за замовчуванням шляхом розміщення і регулярного оновлення інформації онлайн на єдиному державному порталі відкритих даних – «Data.gov.ua».

Окрім цього, була проведена оцінка готовності України працювати з відкритими даними. На основі рекомендацій цієї оцінки була розроблена і прийнята на початку 2016 року дорожня карта розвитку відкритих даних для України, в якій детально розписані річні плани уряду на шляху до відкритих даних [7].

Створення робочої групи для впровадження Плану дій з реалізації Декларації з відкритості парламенту в Україні, який був затверджений українським парламентом на початку 2016 року, також став важливим аспектом на шляху до творення нового прозорого та відкритого урядування. Варто зазначити, що в 2015 році були ухвалені низка законодавчих актів електронних петицій, доступу до інформації про право власності, відкритості публічних фінансів та закон щодо відкритих даних. Також був створений єдиний портал публічних фінансів України «E-Data» та запроваджена низка електронних сервісів, як до прикладу онлайн-мапи, електронні петиції.

Одним із важливих інструментів електронної демократії загалом, та е-участі зокрема, є електронна петиція. Громадяни мають можливість скористатись офіційною системою

електронних петицій до Президента України, до Верховної Ради, до Кабінету Міністрів чи системою місцевих петицій. Поки ще не розроблений механізм відповідальності за реалізацію підтриманої електронної петиції, тому, на даний момент, електронна петиція – це можливість вказати на проблеми чи потребу громадянина і донести це до осіб, відповідальних за процес прийняття рішень. Так, до прикладу, через електронну систему місцевих петицій вже було подано близько семи тисяч петицій, причому до системи підключені більше 100 місцевих громад. Окрім петиції, ще існує можливість подати електронне звернення до органів державної влади.

Крім того, була введена система електронних закупівель «ProZorro» з метою систематизації державних закупівель та зведення корупційних ризиків до мінімуму. Також почали надаватись електронні послуги у різних сферах (будівництво, земельні ресурси, екологія, юстиція, податки, суд) [7].

Ще одним інструментом е-участі є створений сервіс відкритих публічних фінансів «Пошуково-аналітична система 007» як інструмент громадського контролю за діяльністю державних установ та підприємств. На цьому порталі громадяни можуть контролювати публічні кошти, здійснювати контроль державних закупівель через інтеграцію тендерних закупівель з системи «Prozorro» з транзакціями, що відбулися у Державній Казначейській службі України [8].

Електронні адміністративні послуги Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру створили ще одну можливість е-участі громадян, адже відкритий доступ до реєстру надає можливість контролювати процес використання земельних ресурсів держави. З-поміж існуючих інструментів е-демократії варто відзначити наявність portalу відкритих даних Верховної Ради України, призначеного для публікації даних у відкритих форматах, створеного на виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» [9].

Відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» кожен громадянин має можливість ознайомитися з текстами судових рішень за допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень [10]. Окрім цього, проводяться пілотні проекти в ряді міст України, до прикладу, використання електронного кабінету мешканця з ідентифікацією через «BankID» чи «MobileID» для консультацій, інформування та використання електронних сервісів. Одним із різновидів інструменту локальної е-участі є пілотний портал, який спрямований на взаємодію громадян, представників влади та бізнесу задля з'ясування та вирішення потреб конкретного населеного пункту.

В окремих містах започаткували використання такого інструменту як бюджет участі, завдяки якому громадяни самі можуть вирішити, на які потреби ефективніше та необхідніше спрямувати фінансові ресурси місцевого бюджету.

Одним із інструментів е-участі є е-голосування. Так, в Україні 2 червня 2016 року відбулося Інтернет-голосування за новий склад Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України. Список із 15 переможців був опублікований на офіційному сайті НАБУ [11].

Інноваційний підхід у залученні громадян до процесу прийняття рішень також має велике значення, адже наявність місць креативного простору, проведення низки хакатонів в рамках конкурсів із створення IT-інструментів у сфері е-демократії дали можливість громадським активістам долучитись до вирішення існуючих потреб, не очікуючи ініціативи від органів державної влади.

Висновки. Таким чином, можна простежити, що електронна партисипація – це доволі важливий процес. Адже на даний момент ІТ-технології дали можливість замінити традиційну партисипаторну модель «через запит» (громадяни беруть участь, коли державні органи запрошують їх до цього) на модель «на вимогу», за допомогою якої громадяни не чекають запрошення долучитись до процесів прийняття рішень, а роблять це самостійно, відповідно до власних потреб.

Отже, пріоритетним напрямком для подальшої діяльності у сфері е-партисипації може стати перехід від підходу «уряд для нас» до підходу «уряд з нами», що свідчитиме про співпрацю громадського сектору, бізнесу та влади. В такому випадку державні органи матимуть змогу стати інноваційною платформою, яка об'єднуватиме різних стейкхолдерів та партнерів. Проте, подальшого прогресу можна буде досягти лише, якщо всі три складові е-партисипації будуть реалізовуватись. Забезпечення інформацією в режимі онлайн, у поєднанні з громадськими консультаціями та електронним прийняттям рішень зробить процес прийняття рішення ефективним, оперативним, прозорим та відкритим.

Література.

1. Електронна демократія. Біла книга державної політики [Електронний ресурс]: за ред. С. Панцира – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Elektronna-demokratiya.pdf>. – Назва з екрана.
2. Зелена книга з е-урядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-zakon.org/2142a/>. – Назва з екрана.
3. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>. – Назва з екрана.
4. United Nations E-Government Survey 2016. E-Government in Support of Sustainable Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN96407.pdf>. – Назва з екрана.
5. United Nations E-Government Survey [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>. – Назва з екрана.
6. United Nations E-Government Survey 2014. E-Government for the Future We Want [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf. – Назва з екрана.
7. Україна на 23% перевищує світовий середній показник у рейтингу ООН з розвитку електронного врядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/08/23/-23-/>. – Назва з екрана.
8. Пошуково-аналітична система 007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://egap.in.ua/portfolio/poshukovo-analitychna-systema-007>. – Назва з екрана.
9. Портал відкритих даних Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.rada.gov.ua/open> (дата звернення 22.10.2016). – Назва з екрана.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>. – Назва з екрана.
11. Результати Інтернет – голосування 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/rezultaty-internet-golosuvannya-2016>. – Назва з екрана.

12. Карпенко О.В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні : дис... д-ра наук з держ. упр.: спеціальність 25.00.02 «Механізми державного управління» / Карпенко Олександр Валентинович; Нац. Акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2016. – 466 с.

13. Куйбіда В.С. Муніципальне управління: аспект інформатизації : монографія / В.С. Куйбіда. – К.: Знання, 2004. – 357 с.

14. Риженко О.В. Стратегічні пріоритети сучасного розвитку електронного урядування в Україні / О.В. Риженко // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Вип. 43 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. – С: 99-103.

УДК 342.722(438+477)

Mariia Lemets*PhD student of ORIPA NAPA
under the President of Ukraine***INSITUTIONAL MECHANISM FOR THE IMPLEMENTATION OF THE HUMAN
RIGHT TO A FAIR TRIAL IN POLAND: CONCLUSIONS FOR UKRAINE**

The article proposes a classification of institutions providing the human right to a fair trial according to the stages of realization of this right. The author reviews the institutional mechanism of ensuring the human right to a fair trial in Poland and outlines its key institutions. In addition, the author presents the special characteristics of the Polish-European integration experience in the field of state building and analyzes the possibility of its application in the process of current state and administrative reforms in Ukraine, in particular, in reforming the sphere of ensuring the human right to a fair trial. The author determines the problems of application of the institutional mechanism in Poland and estimates the possibility of their occurrence in Ukraine.

Key words: human rights to a fair trial, institutional mechanism of public administration; institutional mechanism of implementation of the human right to a fair trial, European integration of Poland.

Лемець Марія*аспірант ОРІДУ НАДУ
при Президентові України***ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА
СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ПОЛЬЩІ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

У статті запропоновано класифікацію інституцій забезпечення права людини на справедливий суд відповідно до їх приналежності до етапу реалізації права. Розглянуто інституційний механізм забезпечення права людини на справедливий суд Польщі, виокремлено його ключові інституції. Автором наведено особливості Польського євроінтеграційного досвіду у сфері державотворення та проаналізовано можливість його врахування для сучасних державно-управлінських реформ в Україні, зокрема при реформуванні сфери забезпечення права людини на справедливий суд. Визначено проблеми застосування інституційного механізму у Польщі та оцінено можливість їх виникнення в Україні.

Ключові слова: право людини на справедливий суд, інституційний механізм державного управління, інституційний механізм забезпечення права людини на справедливий суд, євроінтеграція Польщі.

Лемец Мария
аспирант ОРИГУ НАГУ
при Президенте Украины

ИНСТИТУЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА НА СПРАВЕДЛИВЫЙ СУД ПОЛЬШИ: ВЫВОДЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье предложена классификация институтов обеспечения права человека на справедливый суд в соответствии с их принадлежностью к этапу реализации права. Рассмотрены институциональный механизм обеспечения права человека на справедливый суд Польши, выделены его ключевые институты. Автором приведены особенности Польского евроинтеграционного опыта в сфере государственного строения и проанализирована возможность его учета для современных государственно-управленческих реформ в Украине, в частности при реформировании сферы обеспечения права человека на справедливый суд. Определены проблемы применения институционального механизма в Польше и оценены возможности их возникновения в Украине.

Ключевые слова: право человека на справедливый суд, институциональный механизм государственного управления, институциональный механизм обеспечения права человека на справедливый суд, евроинтеграция Польши.

Raising the problem. The ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (“the Convention”) imposes on Ukraine the obligation to strictly observe the obligations under this international legal instrument. The document requires the state to organize its legal system in such a way as to ensure a real guarantee of the right to a fair trial, to create equal conditions of access to justice.

At the same time, the signing of the The Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other (“the Association Agreement”) also requires Ukraine to fulfill a number of requirements in the area of justice, freedom and security enshrined in Part III of the Association Agreement [14].

In this light, it is important to analyse foreign experience of organization of the institutional mechanism for the implementation of the human right to a fair trial, which can be used to improve the effectiveness of reforms and simultaneously to minimize possible negative influences.

Analysis of recent research and publications. Issues of ensuring the human right to a fair trial as a prerequisite for effective state-building are researched by both Ukrainian and foreign scholars, in particular: Dzh. Anderson, Y. Habermas, K. Patton, H. Arendt, R. Dal, M. Knodt, P. Princen, R. Grzeszczak, J. Jakubek-Lalik, A. Matczak, E. Tregubov, V. Uvarov, Y. Shemshuchenko, A. Novak, N. Kalashnik, A. Khalot. Many lawyers in Ukraine, including S. Koroyed, I. Kresina, S. Pryluckyi, D. Prytyka, L. Skomorokha, Y. Shemshuchenko and others, are investigating the problems of legal protection of human rights for a fair trial. Some aspects of this problem were considered by such scholars as V. Kravchuk, A. Martsinkevich, L. Letnyanchin, R. Kuibida and others.

The authors cited the mechanism of ensuring human rights only through the study of the organization of individual institutions, or the studies concerned the whole institution of human rights, which included, among other things, the human right to a fair trial, while losing the particularities of the realization of a particular right. At the same time, human rights scholars -

lawyers - are investigating the human right to a fair trial mainly through its practical application in the administration of justice.

At the same time, the study of the institutional mechanism of ensuring the human right to justice by the science of public administration was carried out fragmentarily, in particular, through the study of the organization and activities of executive authorities. Thus, a number of institutions, which are the institutional mechanism for ensuring the human right to a fair trial, remain out of scope of the studies. In particular, the systematic analysis of the institutional mechanism for ensuring the human right to justice through the interaction of institutions of various branches of government is not given enough attention by the science of public administration.

Unresolved parts of the general problem. Unresolved parts of the general problem that the article deals with is the study of the system of institutions that belong to different branches of government, but participate in secured human rights in a fair trial, as well as an analysis of the European integration experience of Poland, the impact of integration on solving problems of ensuring the human right to a fair trial in Poland and its use for Ukraine.

The objective of the article is to investigate the scientific substantiation of the improvement of activity of the institutions that participate in securing the human rights to a fair trial and their interaction, as well as the theoretical justification for improving the effectiveness of the institutional mechanism for ensuring human rights in Ukraine through the use of Polish experience in carrying out transformation reforms.

Presentation of the main material.

Starting a review of the issues of ensuring the human right to a fair trial, we will traditionally define the basic concepts that will be used later in this article.

The first such concept is «human right to a fair trial». Its definition is enshrined in Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. On July 17, 1997, the Convention was ratified by the Law of Ukraine «On Ratification of the 1950 Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the First Protocol and Protocols 2, 4, 7, 11 to the Convention» [11].

Part one of this article states: «Everyone has the right to a fair and public hearing of his case within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law, which resolves a dispute over his rights and duties of a civil nature, or establishes the validity of any criminal offense against him. A judgment shall be pronounced publicly, but the press and the public may be prevented from being admitted to the courtroom throughout the trial or in part thereof in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, if the interests of minors or the protection of the private life of the parties so require, or - to the extent strictly necessary by the court - when, in special circumstances, publicity of the case may harm the interests of justice» (The Convention, art.6) [11].

At first glance, it appears that the above definition implies that the scope of the application of human rights to a fair trial is limited solely to the process of administering justice. However, in the process of application of the Convention, the European Court of Human Rights made a number of decisions regarding the violation of the provisions of the article, which in fact expanded the scope of the application of the article to the time since the appeal for legal aid, before the direct appeal to the court, and until the execution of the judgment [13]. Consequently, in using the notion of «human right to a fair trial» we will continue to adhere to such an expanded interpretation of Article 6 of the Convention.

Another concept that needs to be defined in order to properly understand this article is the «institutional mechanism of public administration». In analyzing existing definitions, it became

clear that there was no unified understanding and approach to the definition and content of the concept «institutional mechanism» in the academic circles.

For the purposes of this article, we will use the definition of the «institutional mechanism» proposed by L. L. Pryhodchenko, which also partially reproduces the essence of the notion proposed by North Douglas. «Institutional mechanism» - a set of interrelationships between formal and informal institutions as well as organizations that promote the implementation of the principles of democratic (good, proper) governance, ensure coordination and adjustment of interests of various social groups, coordinate joint activities towards achieving the declared objectives of the regional and state development» [12].

For the purposes of this article, based on the above definition, the «institutional mechanism of ensuring the human right to a fair trial» should be understood as a set of interrelations between formal and informal institutions as well as organizations that promote the realization of the human right to a fair trial, ensure coordination and correction of interests various social groups, coordination of joint activities on the way to achieving the declared goal of ensuring the human right to a fair trial [12].

Also we use definition «European integration of Poland» to refer to the process of Poland's systemic transformation from 1990 to 2004 (membership of the EU), and from 2004 to the present.

Poland is a well-known example of successful system reforms in the XX century. Even with the rigorous internal critique of the fact that not all communist past has been overcome, Poland has still managed to make peaceful conversion through negotiation. Currently Poland belongs to a group of democratic states, and can share its experience with other post-Soviet countries currently in transition. Democratic change in Poland would have been impossible without the help of the European Union. During the 1980s and 1990s, a number of mechanisms were used to help democratic transformation in Poland.

Regardless of social and cultural differences, Poland and Ukraine are two nations that previously shared a common form of government. Their entry into the transitional period had the same problems with ensuring the human right to a fair trial. They carried out similar reforms, but the results of such reform in both countries are very different. This difference raises the question of whether it is possible, with the help of social factors, to transform the reform from one society to another.

Of particular importance in the process of reform belongs to the institutional mechanism of such transformations. Therefore, it is important to understand how it needs to be transformed for democratic change in the state.

By improving the mechanism for the implementation of the human right to a fair trial, public officials in Ukraine unjustly associate the solution of this issue only with the judicial power and procedural law, thus transferring the entire burden of responsibility for the exercise of this right on the shoulders of the courts. In order to understand the problem, it is necessary to distinguish between several stages in the realization of the human right to a fair trial, namely: obtaining professional assistance before appealing to the court, the procedure for the administration of justice and enforcement of judgments. It is clear that courts should be responsible only for one stage - the procedure for administering justice, while securing all other stages refers to other institutions, among which the main part is occupied by executive power institutions.

We understand the institutional mechanism of realizing a human right to a fair trial as a system of institutions that interact at different stages of the enforcement of the right.

The institutional mechanism for the implementation of human rights to a fair trial in Poland is presented by the system of the following interacting institutions.

The Constitutional Tribunal (1986) and *and the Office of the Ombudsman* (1988). They were established by the Soviet authorities to gain confidence in the eyes of external partners, but they did not contribute to the real security of rule of law [2, 35 - 39].

The courts. The judicial system includes: the Supreme Court, general courts, administrative courts, as well as military courts. "An exceptional court or an expedited procedure can only be set for a time of war" - Art. 175 (p.2) of the Constitution [5].

Polish Judicial Council, which deals with the appointment and dismissal of judges.

The Polish Council of Justice. The activity of the Council is regulated by Art. 186-187 of the Constitution [5]. The main function is to supervise the independence of the courts and judges. The Council may appeal to the Constitutional Tribunal on the question of the compliance of the Constitution or legal acts with the principle of the independence of the courts and judges.

State Tribunal. According to the law of March 26, 1982, the State Tribunal makes a decision on the responsibility of persons holding state posts for violating the Constitution and laws. Such posts are: President of the Republic, Chairman of the Council of Ministers, as well as members of the Council of Ministers, Chairman of the National Bank of Poland, Chairman of the Supreme Chamber of Control, members of the Polish Council for Radio and Television, persons whom the Chairman of the Council of Ministers authorized to manage the Ministry and the High Commander of the Armed Forces. [constitution of Poland - Art. 198 [5].

Institutions of Advocacy. In order to strengthen the role of advocacy in ensuring its independence in the performance of professional duties, in expanding and deepening professional self-government, limiting supervision by the state bodies, on May 26, 1982 the Saeima of the Republic adopted The Law on the Advocates' Profession [3]. The law established an independent system of advocacy institutes, which includes: the Polish Congress of Advocates (the highest institution of lawyer's self-government); General Advocate's Council; Highest Disciplinary Court (the highest institution of disciplinary jurisdiction of lawyers); Higher Audit Commission (Intitution, which controls financial and economic activity of General Advocate's Council).

Court Bailiff. A court bailiff is an official who deals with the enforcement of court decisions in civil cases, peace agreements, decisions of courts in criminal cases in the part of property fines. Court bailiff is the representative of the state institution, which guarantees the prosecution of court decisions issued on behalf of the Republic of Poland by public officials. In accordance with the The Court Bailiff and Enforcement Act of. 29 August 1997 the court bailiff is acting in district courts in Poland. Based on Art. 3 of the Bailiffs Act, in his activity, the court bailiff is subordinated to the court and the chairman of the District Court, where he is registered. The head of the district court oversees his activities [9].

A court bailiff in Poland is a free profession, which means that a person acts on his own behalf and under his own responsibility. The activity is carried out through the opening of the office, where the court bailiff works with the staff. The state does not pay wages to the court bailiff and is not responsible for its activities, as well as its working staff.

Institutions of the Prosecutor's Office. The Polish Prosecutor's Office is a law enforcement institution in Poland, which also performs the functions of state prosecution. Structure of the Prosecutor's Office: General Prosecutor; Regional Prosecutor and Deputy of General Prosecutor; other prosecutors; Prosecutors of the Institute of National Memory [6].

Since March 3, 2016, new amendments to the legislation on the prosecutor's office have entered into force. The prosecutor's office and the Ministry of Justice were united, regional prosecutor's offices were established in place of the General Prosecutor's Office, and regional

prosecutors were created instead of appeals. The amendments also eliminated the remnants of the military prosecutor's offices [8].

Finding out the ways of transformation of these institutions of Poland is very important for Ukraine in the process of implementing legal reforms, and needs further research.

Professor Gzesczak shares the process of Poland's transformation in the field of pivotal management in 2 stages: the stage before becoming a member of the EU and the stage after becoming a member. Each of the stages is characterized by its own conditions. The professor makes the thesis: «the more the structure of the political and legal system of a member state differs from that of the EU, the more visible is its transformative power. This explains why the transformative power of the EU varies from one member state to another» (Robert Grzeszczak) [7].

During the study of the European integration process in Poland, scholars point out to certain features that were specific to this country in the transformational process. Below there are statements that summarize the European integration experience of Poland, which we consider necessary for consideration during the implementation of European integration reforms in general, and in the process of improving the institutional mechanism for ensuring the human rights to a fair trial in particular.

- Due to historical preconditions, the Polish people (in fact, like other peoples of this region) are very sensitive to a number of issues, such as national security and sovereignty, relations with neighboring countries, especially in the East, the principle of solidarity, as well as the Charter on Fundamental Rights which is rigorously debated. Every time the issues were raised, the society reacted aggressively, there was an urgent discussion, and, accordingly, the decision-making process became somewhat complicated.

- Poland, unlike other EU member states, has undergone dramatic changes in the governance system, including the creation of the new government agencies. Since the time of joining the EU, such bodies are also guided by EU legislation, with the corresponding consequences.

- Due to the fact that some of the competences were transferred to the EU institutions, the powers of the Senate and the Sejm diminished, but this led to simultaneous increase in the importance of the executive branch, namely, the government.

- “Poland's accession to the EU has led to significant transformations in Polish law. At the same time, it should be emphasized that the right is subject to unprecedented variables, acquires new features and becomes more and more complex. Such a phenomenon is global in nature”. (Bruno de Witte, 2012, p. 19) [10].

- The more complex is the organization of a particular state and its society, the more difficult is the process of integration. This may lead to simple, partial or complete copying of legal and institutional decisions taken by the EU, or, quite often, may lead to encouraging discussions that stimulate their own original legal solutions.

- The EU contributed to stimulation of the legal consciousness in member states, which includes knowledge of law, its assessment, attitude to the law and proposals for its improvement. Since 2004, a new quality of jurisprudence has begun in the Polish legal discourse. It now covers somewhat unusual issues for the Ukrainian legal community, such as moral and legal views, legal culture, prestige rights, as well as thoughts on what the law should be. Also in Poland, against the backdrop of legal discourse of a new quality, there is a process of approximation of existing laws to EU standards and principles, as well as the adoption of new laws. The process is still ongoing. This concerns the creation, application, and interpretation of the law and aims primarily at harmonizing Polish legislation with the EU law.

- Poland tends to perceive European politics and the EU itself as a foreign affair, and not internal. The EU's activities are internal affairs of the Member States. That is why the candidate country needs to reorganize its ministries' activities in EU matters, which can lead to numerous legal problems. Actually, we are witnessing similar trends in Ukraine during the reform of the ministries, including the Ministry of Justice.

- Real transformation of the executive branch. The separation of powers into three branches in the EU system has a modified character. The EU has a hybrid management system and is based not on a tripartite system, but on the principle of institutional balance and equilibrium.

- “The European transformation of the legislative, executive and judicial power in Poland cannot be analysed solely in terms of their quantity as this would lead to overly simplified conclusions. Each member state should be addressed individually with regard to the specific circumstances of its EU membership. The process of unification does not keep pace with the advancing integration of various, frequently divergent, phenomena within the EU. From this follow the structural problems, differences in the pursuit of many policies as well as divergent perspectives and interests” (Knodt and Princen, 2005: 22) [4].

The reforming of the institutional mechanism for ensuring the human rights to a fair trial in Poland is still in process. The judicial power is quite resistant to internal transformations. The 2017 summer events clearly demonstrated this, when several judicial reforms had generated protests within the Poland. The reforms, if implemented, would give the minister of justice and MPs broad powers to select, appoint and dismiss Supreme Court judges as well as judges in lower courts.

It shows that people's trust in courts is still low in Poland. “The post- 1989 changes in the judicial system brought recognition of human rights, but also less punitive sentencing policies than under socialism. The exceptionally lengthy court proceedings may still derive from the sudden and significant increase in the volume of court cases post-1989. Some Polish scholars have pointed out that the low trust in courts/prosecution might indicate widespread expectations of harsh sentencing and, by extension, speak to the punitiveness of society at large. Others have argued that the difference between views on the police and criminal justice system lies in how these agencies have handled their public image”(Anna Matczak)[1].

The conclusions of this research might be useful in the process of reforming of the institutional mechanism for ensuring the human right to a fair trial. Among them there are the following:

- The emergence of problems in the process of implementation of European integration reforms in Ukraine is a normal phenomenon that was typical to all the countries that made this way. The greater the difference between the present and the desired reality while carrying out reforms - the greater the opposition of both society and institutions that are subject to change.

- Approaching the EU standards and principles in the process of European integration will lead to a significant change in legislation, it will acquire new features and become more complex.

- The process of European integration contributes to the promotion of legal consciousness in society, the formation of law as a value for society.

- National security and sovereignty issues, relations with neighboring countries, especially in the East, and the principle of solidarity are potentially debatable for Ukrainian society.

- Further integration with the EU will increase the role of the executive power.

- An active position in the representation and advocacy of Ukraine's own interests may lead to original legal decisions.

- Ukraine tends to perceive the process of European integration as a foreign matter, not internal.

The experience of the European integration reforms in Poland, in particular the improvement of the institutional mechanism for ensuring the human right to a fair trial, is of great importance at this time for Ukraine and requires the further investigation

References.

1. Anna Matczak Judicial reforms in Poland – getting the public on board, November 2, 2017, time: 13:30 [Electronic resource] - Access mode: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/07/26/judicial-reforms-in-poland-getting-the-public-on-board/>.
2. Assisting Negotiated Transition to Democracy. Lessons from Poland 1980–1999, October 15, 2017, time: 17:30 [Electronic resource] - Access mode: <http://leader.viitorul.org/public/112/en/assisting%20negotiated%20democracy.pdf>.
3. The Law on the Advocates' Profession, October 19, 2017, time: 11:15 [Electronic resource] - Access mode: http://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/National_Regulations/National_Laws_on_the_Bars/EN_Poland_The-Law-on-the-Advocates-Profession.pdf.
4. Knodt M., Princen P. (eds.) (2005) Understanding the European Union's External Relations, London's Routledge. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.abebooks.co.uk/9780415296977/Understanding-European-Unions-External-Relations-0415296978/plp>.
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. , October 12, 2017, time: 10:00 [Electronic resource] - Access mode: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
6. Oficjalna strona internetowa Prokuratury Krajowej, October 16, 2017, time: 19:00 [Electronic resource] - Access mode: <http://pk.gov.pl/o-prokuraturze/przedmiot-dzialalnosci-i-kompetencje-6-3.html>.
7. Robert Grzeszczak The European transformation of the legislative, executive and judicial power in Poland, November 2, 2017, time: 17:30 [Electronic resource] - Access mode: http://www.academia.edu/34178048/The_European_transformation_of_the_legislative_executive_and_judicial_power_in_Poland.
8. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o prokuraturze, October 16, 2017, time: 20:20 [Electronic resource] - Access mode: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000178>.
9. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji, October 16, 2017, time: 09:00 [Electronic resource] - Access mode: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971330882>.
10. Witte de, W. (2012) The European Union as an international legal experimentin Ś Búrcade, G. and Weiler, J. H. H. The worlds of European constitutionalism, Cambridge's Cambridge University Press, October 20, 2017, time: 14:00 [Electronic resource] - Access mode: [https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=ggA8BaW9-SIC&oi=fnd&pg=PA19&dq=Witte+de,+W.+\(2012\)+The+European+Union+as+an+international+legal+experimentin%C5%9A+B%C3%BARcade,+G.+and+Weiler,+J.+H.+H.+The+worlds+of+Euro](https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=ggA8BaW9-SIC&oi=fnd&pg=PA19&dq=Witte+de,+W.+(2012)+The+European+Union+as+an+international+legal+experimentin%C5%9A+B%C3%BARcade,+G.+and+Weiler,+J.+H.+H.+The+worlds+of+Euro)

pean+constitutionalism,+Cambridge%C5%9A+Cambridge+University+Press&ots=OkWAOIYA7I&sig=8FC5W-spRpR_rTuMHrD3d6AFsis&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

11. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2,4, 7, 11 до Конвенції: Закон України, October 10, 2017, time: 10:00 [Electronic resource] - Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.

12. Приходченко Л. Л. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів / Л. Л. Приходченко // Теорія та практика державного управління. - 2010. - Вип. 4. - С. 9-16., October 17, 2017, time: 16:00 [Electronic resource] - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2010_4_4.

13. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов // Форум права. - 2010. - № 1. - С. 358-363 October 17, 2017, time: 20:00 [Electronic resource] - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, October 5, 2017, time: 19:00 [Electronic resource] - Access mode: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran129#n129.

УДК 32:[530.145:004.056](410)

Савченко Наталія

*старший науковий співробітник,
докторант кафедри інформаційної політики та цифрових технологій
НАДУ при Президенті України, к.держ.упр., с.н.с.*

ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦИФРОВИХ СТРАТЕГІЙ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті проаналізовано інструментарій реалізації європейських цифрових стратегій на прикладі Великої Британії з точки зору вивчення можливості та доцільності його застосування у процесі вироблення сервісно-орієнтованої державної політики України. Досліджено архітектуру цифрової платформи публічного врядування Великої Британії та її основні функціональні складові (підсистеми). На основі аналізу звітів Європейської комісії щодо цифрового прогресу країн Європейського Союзу виявлено зростання ролі держави у розробленні стандартів цифровізації державних послуг, формуванні вимог до електронних державних сервісів, порядку їх створення та функціонування. Встановлено, що до основних вимог до цифрових державних сервісів належить виявлення та повнота забезпечення потреб користувачів послуг.

Ключові слова: цифровізація, цифрове врядування, цифрові технології, цифрові компетенції, сервісна діяльність, управлінські послуги.

Nataliia Savchenko

*Doctoral candidate of Chair Information Policy & Digital Technologies
NAPA under the President of Ukraine,
Candidate of Science in Public Administration, senior research fellow*

EUROPEAN DIGITAL STRATEGIES IMPLEMENTATION INSTRUMENT: GREAT BRITAIN EXPERIENCE

The article analyzes the tools for implementing European digital strategies on the example of Great Britain in terms of studying the possibility and feasibility of its application in the process of formation and implementation of service-oriented public policy of Ukraine. The architecture of the digital governance platform of Great Britain and its main functional blocks are explored. Based on the analysis of the European Commission's reports on the digital progress of the European Union countries, the role of the state in developing standards for the digitization of public services, the formation of requirements for electronic public services, the order of their creation and functioning has been revealed. It is established that the basic requirements for digital public services are the identification of the needs of service providers and the completeness of their provision.

Key words: digitalization, digital governance, digital technologies, digital competencies, service activities, public services.

Савченко Наталья

*докторант кафедры информационной политики
и цифровых технологий НАГУ при Президенте Украины,
к.гос.упр., с.н.с.*

ИНСТРУМЕНТАРИЙ РЕАЛИЗАЦИИ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЦИФРОВОЙ СТРАТЕГИИ: ОПЫТ ВЕЛИКОБРИТАНИИ

В статье проанализирован инструментарий реализации европейских цифровых стратегий на примере Великобритании с точки зрения изучения возможности и целесообразности его применения в процессе формирования и реализации сервисно-ориентированной государственной политики Украины. Исследована архитектура цифровой платформы публичного управления Великобритании и ее основные функциональные блоки. На основе анализа отчетов Европейской комиссии по вопросам цифрового прогресса стран Европейского Союза установлено возрастание роли государства в разработке стандартов цифровизации государственных услуг, формировании требований к электронным государственным сервисам, порядку их создания и функционирования. Установлено, что к основным требованиям к цифровым государственным сервисам относится выявление потребностей соискателей услуг и полнота их обеспечения.

Ключевые слова: цифровизация, цифровое управление, цифровые технологии, цифровые компетенции, сервисная деятельность, управленческие услуги.

Постановка проблеми. Світовий досвід реалізації стратегій цифрових трансформацій свідчить про зростання впливу цифрових технологій на сферу публічного врядування. В Україні це явище є теж неминучим, незважаючи на його недостатню усвідомленість владою та суспільством, неповну наукову обґрунтованість та брак практичного досвіду. І вітчизняна економіка, і державне управління, і громадянське суспільство змушені в найближчі кілька років зробити «цифровий стрибок», наздоганяючи глобальні світові тенденції [8].

Вплив цифровізації є повсюдним. Тоді як в бізнес-середовищі цифрові технології розглядаються як інструмент управління взаємовідносинами з клієнтами, клієнто-орієнтованості та ексклюзивності послуг, де завдяки глибокому розумінню та ефективному забезпеченню їх потреб компанія отримує можливість додаткового прибутку, в державному секторі – це інструмент реалізації сервісно-орієнтованої державної політики, надання якісних управлінських послуг.

У таких умовах розбудова системи сучасних сервісних державних установ в Україні потребує запровадження науково обґрунтованих інноваційних механізмів та інструментарію цифрового врядування, спрямування зусиль на підвищення якості сервісної діяльності органів публічної влади. Системний аналіз наукових джерел, інформаційно-аналітичних матеріалів і нормативно-правових актів, формування масиву даних щодо міжнародного досвіду в сфері цифровізації публічного врядування, як основні завдання науковців, повинні сприяти вирішенню проблем використання досвіду країн ЄС для розбудови сервісно-орієнтованої держави в Україні, визначення основних напрямів, завдань та механізмів реалізації сервісно-орієнтованої державної політики України. Формування власної цифрової стратегії вимагає ознайомлення з кращими практиками країн європейського співтовариства, а також осмислення можливості та доцільності їх застосування у вітчизняних реаліях.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Проблема сервісної спрямованості державної політики активно дискутується в наукових колах і розглядається в роботах провідних українських учених. У вітчизняному науковому полі з'явилися дослідження, в яких особлива увага приділяється питанням функціонування і розвитку сервісної держави, механізмам взаємодії суб'єктів і об'єктів надання управлінських послуг [4].

Розглядаючи наукову проблематику розбудови сервісної держави, слід відзначити роботи вчених Е. Бріньолфссона, Е. Макафі [1; 9], що присвячені питанням розвитку цифрового суспільства. Серед іншого, в них розглядається вплив цифрової революції на трансформацію та розвиток економіки тощо.

Науковцями кафедри інформаційної політики та цифрових технологій Національної академії державного управління при Президенті України проводиться науково-дослідна робота з вивчення цифрових стратегій країн ЄС як основи формування сервісно-орієнтованої державної політики України, яка має на меті не лише обґрунтування необхідності застосування досягнень реалізації цифрових стратегій країн ЄС в українських реаліях, а й визначення основних пріоритетів, завдань та механізмів реалізації сервісно-орієнтованої державної політики України [2].

Окремі дослідження присвячено науково-теоретичному обґрунтуванню імперативів та пріоритетних шляхів розвитку цифрового врядування в Україні та надання практичних рекомендацій щодо його реалізації [5].

У контексті питання цифровізації публічного врядування потребують подальшого вивчення сучасні світові підходи і принципи формування і реалізації сервісно-орієнтованої державної політики. Для їх повномасштабного впровадження в Україні повинні бути реалізовані ряд заходів, спрямованих насамперед на пріоритетне забезпечення прав громадян в процесі отримання управлінських послуг.

Формулювання цілей (мети) статті. Основною метою нашого дослідження є аналіз інструментарію реалізації європейських цифрових стратегій на прикладі Великої Британії з метою подальшого осмислення можливості та доцільності їх застосування у процесі формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ключові стратегічні напрямки розвитку цифрової економіки в Європі до 2020 року визначає Цифровий порядок денний для Європи (англ. Digital agenda for Europe) [10] – одна з основних ініціатив у рамках реалізації стратегії «Європа 2020». Вона містить перелік зі 100 конкретних дій і фокусується на сучасних технологіях, які дозволять створювати робочі місця та сприяти економічному процвітання, спрямована на покращення повсякденного життя громадян, а також розвиток бізнес-середовища ЄС різними способами.

Ознайомлення з ключовими пріоритетами Цифрового порядку денного для Європи дозволяє стверджувати, що одним з основних загальносвітових трендів є зростання сервісної спрямованості державної політики, клієнтоорієнтованості державних послуг, а цифровізація в публічному врядуванні стає одним з основних інструментів управління взаємовідносинами зі споживачами послуг, сприяє кращому розумінню та ефективному забезпеченню їх потреб, підвищенню якості державних послуг.

Закладені в Цифровому порядку денному для Європи ключові пріоритети цифровізації знайшли відображення у відповідних стратегіях європейських країн.

Європейська комісія щороку аналізує цифровий прогрес країн Європейського Союзу та публікує відповідний звіт. Для цього використовується Індекс цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index (DESI)) – комплексний показник, який

підсумовує відповідні індикатори європейської цифрової ефективності та інтерпретує прогрес країн-членів ЄС у цифровому форматі.

Дослідження цифрового прогресу оцінюється за сукупністю п'яти показників:

- забезпечення зв'язком (мобільний зв'язок та доступ до Інтернету);
- рівень цифрових компетентностей населення;
- рівень використання Інтернет-сервісів;
- інтеграція цифрових технологій у бізнес;
- цифрові управлінські послуги.

За різними оцінками, до країн-лідерів розвитку цифрової економіки у 2016–2017 роках належали: Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Бельгія, Люксембург та ін. До країн, які мають репутацію однієї з самих «цифрових» у світі, належить також Естонія. Вона посідає одне з перших місць за рівнем цифровізації сфери державних послуг серед країн ЄС з урахуванням Індексу цифрової економіки та суспільства DESI, який визначає Єврокомісія [2, с. 21; 3; 7]. В Естонії у цифровому форматі працюють 99 % органів державної влади, що дозволяє державі заощадити до 2 % ВВП [7].

У той же час, за даними світового рейтингу Digital Evolution Index 2017, що відображає прогрес розвитку цифрової економіки різних країн, одним з лідерів у сфері стандартизації рішень і підходів до побудови системи цифрового врядування є Великобританія [11].

На даний час, у цій країні існує єдина платформа gov.uk. Хоча до 2013 року в кожного органу державної влади Великої Британії був сайт, відмінний від інших (схожа система продовжує діяти в Україні понині). Кожен з цих сайтів характеризувався абсолютно різним поданням інформації, структурою, дизайном тощо.

Зі створенням Government Digital Service (аналог Державного агентства з питань електронного урядування України) – структури, що формує політику у відповідній галузі, – розпочато розробку єдиної платформи з надання державних послуг громадянам країни [6].

Архітектура системи передбачає наявність більш ніж 700 компонентів, які формувалися різними розробниками. Government Digital Service Великобританії на основі укладених договорів з компаніями, координувала процес утворення основного державного веб-ресурсу для бізнесу і громадян. Наразі, незважаючи на те, що процес оптимізації системи триває, всі аутсорсингові контракти на супроводження продукту повністю припинені. Висококваліфіковані фахівці Government Digital Service самостійно забезпечують супровід роботи платформи.

Основними складовими цифрової платформи публічного врядування Великої Британії є наступні функціональні блоки.

GOV.UK – складова, призначена для наповнення і управління контентом, – забезпечує можливість кожному органу державної влади формувати необхідний контент платформи в зручний спосіб [12].

GOV.UK Verify – платформа для верифікації (лат. verus – істинний, facio – робити або verificatio – підтвердження; в даному випадку використовується в значенні «перевірка», «підтвердження») користувачів, що використовується для найбільш складних електронних послуг, на зразок управління податками, операцій з посвідченнями водія, пенсійним забезпеченням тощо. Основою процесу верифікації в даному випадку є делегування недержавним організаціям та бізнес-структурам права визначати особу – отримувача послуг.

Наразі існує сім таких організацій, які можуть виступати сертифікованими верифікаторами. Після сертифікації держава надає компаніям можливість звертатися до

деяких державних реєстрів для ідентифікування особи, яка замовила державну послугу. Незважаючи на Brexit, Government Digital Service Великобританії планує у 2018 році інтегрувати Verify з іншими системами верифікації в Нідерландах, Германії, Бельгії, Данії, Іспанії та Ісландії. Одним з ключових принципів діяльності єдиної державної платформи є уникнення концентрації персональних даних осіб в одному місці (виходячи з цих міркувань, на порталі gov.uk також відсутні персональні кабінети громадян).

GOV.UK Notify – це платформа, яка на базі шаблонів може використовуватися всіма органами влади і, зберігаючи єдиний формат повідомлень, розсилати нагадування про оплату податків, повідомляти про статус замовленої послуги тощо.

Окрім зазначених складових, є ще блоки GOV.UK Payment, який забезпечує єдиний інтерфейс для оплати всіх адміністративних платежів, та GOV.UK Registries – «реєстр», класифікатор або довідник щодо отримання відповідних державних послуг. Для кожного державного органу доступний для завантаження спеціальний сервіс eServices Tool Kit – це локальний сервер, на якому можливе моделювання послуги, включаючи питання дизайну, форми, обробки інформації тощо. Обов'язковою умовою внесення державної послуги до єдиної платформи є апробація: формування фокус-груп, оцінювання інтерфейсу (з'ясування, чи він достатньо зрозумілий та зручний для користувачів) і т. ін.

Робоча група, що працює над внесенням конкретної послуги до єдиної державної платформи, утворюється з числа співробітників державного органу, який надає зазначену послугу, зовнішніх експертів та, за потреби, представників Government Digital Service. Створена робоча група в подальшому відповідає за супроводження створеного електронного сервісу. Технічно для виконання цієї роботи можуть використовуватися будь-які програми. Але ключовою умовою є відповідність вимогам інтеграції послуги до єдиного державного реєстру, що розробляються і контролюються Government Digital Service.

Government Digital Service розробила стандарти цифровізації державних послуг у вигляді вимог до порядку створення електронних державних сервісів, включаючи оцінювання їх необхідності, формування назви, тексту опису послуги, супровід отримання різними категоріями населення тощо. Серед основних вимог до цифрових державних сервісів: розуміння потреб користувачів, постійне дослідження їх потреб; наявність мультидисциплінарної команди; гнучкі підходи до надання послуг; дотримання безпеки та приватності; відповідність вимогам стандартів і єдиної платформи тощо.

Для спрощення розробки додатків та сервісів для платформи GOV.UK було розроблено Digital Marketplace. Ця підсистема являє собою базу, де державний орган може знайти виконавця для розробки певного компоненту і подальшої його інтеграції в платформу GOV.UK. Існує також Platform as a Service (на зразок Government Cloud) – платний сервіс, що надає обчислювальні ресурси державним установам, яким необхідне середовище для розгортання власних інформаційних систем [6].

Отже, Government Digital Service Великобританії працює над тим, щоб підтримувати єдину еталонну платформу з відповідними державними класифікаторами і довідниками. До таких класифікацій можуть належати перелік державних установ, перелік державних послуг тощо. Цей інструмент дозволяє державі забезпечити високий рівень якості даних у своїх реєстрах, бізнесу отримувати для своїх потреб надійну інформацію з одного перевіреного джерела, а громадянам – державний сервіс у зручний для них спосіб.

Загалом, аналіз вищезгаданих звітів ЄС, дозволив виокремити ключові напрямки цифрового розвитку країн у 2016–2017 роках: цифрове урядування та цифрові управлінські

послуги; стартапи та інноваційні дослідження; цифрові технології в освіті; розвиток шерингової економіки; розвиток мереж зв'язку [2; с. 65].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу інструментарію реалізації європейських цифрових стратегій, зокрема на прикладі Великої Британії, засвідчили про пріоритетність принципів сервісної спрямованості у виробленні державної політики, націленість на надання громадянам якісних послуг за допомогою використання широкого спектру цифрового інструментарію. На основі аналізу звітів Європейської комісії щодо цифрового прогресу країн Європейського Союзу – з точки зору вивчення можливості та доцільності застосування кращих практик у процесі вироблення сервісно-орієнтованої державної політики України – виявлено зростання ролі держави у розробленні стандартів цифровізації державних послуг, формуванні вимог до електронних державних сервісів, порядку їх створення та функціонування.

Завдяки здійсненню структурного аналізу формування архітектури цифрової платформи публічного врядування Великої Британії та її основних функціональних складових (підсистем) з'ясовано, що серед основних вимог щодо якості цифрових державних сервісів превалює виявлення та повнота забезпечення потреб користувачів послуг. Обґрунтовано, що всі окреслені тенденції цифровізації державної політики безпосередньо впливають на формування вимог до компетенцій публічного службовця, включаючи не лише професійні, а й особисті якості, систему цінностей та мотивацію. Результати проведеного дослідження формують концептуально-ідейне підґрунтя для подальшого вирішення наукових та практичних завдань щодо запровадження інноваційного інструментарію вироблення сервісно-орієнтованої державної політики України в органах державної влади. Подальші наукові розвідки, на нашу думку, доцільно спрямувати на вивчення досвіду країн-лідерів у сфері цифровізації публічного врядування, у тому числі в контексті вимог до надавачів державних послуг, з метою прискорення трансформації вітчизняної системи органів державної влади та досягнення відповідного рівня цифровізації публічного врядування.

Література.

1. Брін'юлфссон Ерік. Друга епоха машин: [робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій]: [пер. з англ.] / Ерік Брін'юлфссон, Ендрю Макафі. – Київ : К. Fund, 2016. – 236 с.
2. Звіт про науково-дослідну роботу за темою «Цифрові стратегії країн ЄС як основа формування сервісно-орієнтованої державної політики України» (проміжний) [рукопис] / кол. авторів ; наук. кер. НДР, д. держ. упр. О. В. Карпенко. – К. : НАДУ при Президентіві України. – 114 с.
3. Каким должно быть настоящее электронное правительство? Эстония показывает пример [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://geektimes.ru/post/277686/>
4. Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні : дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Карпенко Олександр Валентинович; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2016. – 466 с.
5. Карпенко О. Цифрове врядування: імперативи реалізації в Україні / Олександр Карпенко // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць ОРІДУ. – 2017. – Вип. 3 (71). – С. 57–61.
6. Молчанов Д. Як влаштована платформа електронних послуг Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ain.ua/2017/11/28/e-governance-uk>.

7. Почему Эстония – цифровой лидер ЕС в сфере госуслуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.facenews.ua/news/2017/381486/>.
8. Цифрова революція. Як повинна змінитися Україна протягом наступних трьох років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkurse.ua/ua/analytics/kak-dolzha-izmenitsya-ukraina-na-protyazheniisleduyushchikh-trekh-let.html>.
9. Brynjolfsson E., McAfee A. Race Against the Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy / E. Brynjolfsson, A. McAfee – Cambridge : The MIT Center for Digital Business – 2012 – 98 p.
10. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Digital Agenda for Europe [Electronic resource]. – Brussels, 2010. – Mode of access: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN). – Title from the screen.
11. The Digital Evolution Index 2017 is now available [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mastercard.com/gateway/about_mpgs/newsdetails/digital.html – Заголовок з екрана.
12. Welcome to GOV.UK. The best place to find government services and information. Simpler, clearer, faster [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk>

УДК 35.088.6

Рогульський Олег*аспірант кафедри регіональної політики та публічного адміністрування
ОРИДУ НАДУ при Президентові України***СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПУБЛІЧНИХ
СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

В статті за допомогою історичного та компаративного методів теоретичного дослідження проведено концептуальний аналіз процесу розвитку вітчизняної системи підготовки службовців органів публічного управління. Розкрито зміст основних документів, на основі яких започатковувалася та розвивалася система підготовки публічних службовців в Україні.

Ключові слова: публічні службовці, система підготовки публічних службовців, нормативно-правові акти, публічне управління, органи публічного управління, кадри.

Oleg Rogulsky*postgraduate student, Regional policy and PA chair,
ORIPA NAPA under the President of Ukraine***FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC SERVANTS TRAINING SYSTEM
IN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT**

Formulation of the problem. Professional development of public servants is one of the priority directions in the system of public administration. The system of training public servants requires both internal and external modernization based on new methodological and methodical principles. However, it is important to preserve the best achievements that this article is aimed at.

Analysis of recent research and publications. Researches on the formation and development of a system of training public servants in Ukraine are reflected in the works of domestic scientists: L. Gogina, M. Lachisa, L. Lisschenyuk, I. Lopushinsky, T. Mandeburra, T. Motrenko, P. Nazimko, V. Oluiko, G. Opanasyuk, L. Pashko, L. Plaksiy, N. Protasov, S. Rotayenko, S. Seryogin, V. Shaiderov, V. Yatsyuk, and others.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. The coverage of the formation and development of a system for training public servants in Ukraine remains incomplete and therefore there is a need for a deeper study of it.

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the conceptual development of a training public servants system.. Using historical and comparative methods of theoretical research, we will consider the development of the domestic system of training public servants by analyzing legislative and subordinate normative acts that regulate this sphere of state policy.

The first normative-legal document outlining the features of the formation of the future system of training public servants, was the Decree of the President of Ukraine dated March 4, 1992, No. 126 «On the Establishment of the Institute of Public Administration and Self-Government». In 1993, there was a fixing of the duty of civil servants to improve their qualifications at the legislative level, in the Law of Ukraine «On Civil Service» dated 16.12.1993, No. 3723-XII.

The Decree of the President of Ukraine dated November 10, 1995, No. 1035/95 defines the principles of staffing of public authorities. The comprehensive program of training civil servants of November 9, 2000 No. 1212 stipulates that the formation of a state order for the training of civil servants should be carried out in accordance with the projected needs.

In 2002, for the first time an attempt was made at the legislative level to determine the system of preparation of public servants by approving the Concept of the draft Law of Ukraine «On the system of training, retraining and advanced training of civil servants».

The concept of adaptation of the Civil Service Institution in Ukraine to the EU standards approved on March 5, 2004 provided that the professionalization of the civil service was carried out primarily through the system of vocational training of civil servants. Issues of employees training and advanced training system development were reflected in the perspective Program of development of the civil service of Ukraine for 2005-2010.

In the Regulation on the system of training, specialization and advanced training of civil servants and local self-government officials approved on July 7, 2010, for the first time, clear definitions of training, retraining and advanced training qualifications were laid down and the principle of continuity of public servants advanced training was introduced.

The Law of Ukraine «On Civil Service» dated November 17, 2011, No. 4050-17 defined the specific features of increasing the professional competence of a civil servant.

Continued conceptual development of the training system for public administration officials in Ukraine became legal acts outlining the prospects for the development of this system, namely: the State Personnel Policy Strategy for 2012-2020 and the State Target Program for Civil Service Development for the period until 2016.

The Law of Ukraine «On Civil Service» dated December 10, 2015 No. 889-19 defines the notion of training a civil servant as a right and duty of a civil servant.

«The Strategy of Reforming the State Administration of Ukraine for 2016-2020» in the part of training of public servants envisages the reform of the system of professional training of public servants, including in terms of mastering a foreign language, one of the official languages of the Council of Europe.

Conclusions and perspectives of further research. The development of the training system for public administration officials in Ukraine can be divided into several stages: the definition of the training process for public servants as an integral system; establishment of terms and forms of advanced training as elements of system implementation; definition of the main components of public servants training system ; the establishment of legislative norms regarding updated forms, terms and types of raising the level of professional competence of public authorities officials .

Key words: public servants, public servants training system, normative-legal acts, public administration, public administration bodies, personnel.

Рогульский Олег*аспирант кафедры региональной политики и публичного администрирования
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины*

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ ПУБЛИЧНЫХ СЛУЖАЩИХ В УКРАИНЕ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье с помощью исторического и сравнительного методов теоретического исследования проведен концептуальный анализ процесса развития отечественной системы подготовки служащих органов публичного управления. Раскрыто содержание основных документов, на основе которых начиналась и развивалась система подготовки публичных служащих в Украине.

Ключевые слова: публичные служащие, система подготовки публичных служащих, нормативно-правовые акты, публичное управление, органы публичного управления, кадры.

Постановка проблеми. Професійний розвиток публічних службовців є одним з пріоритетних напрямів у системі публічного управління. В умовах сьогодення, коли відбувається проведення адміністративної реформи і кардинального реформування системи публічного управління в Україні, вимога професійного розвитку і професійного навчання публічних службовців стає особливо актуальною.

Низький рівень професіоналізму і компетентності службовців обумовлює необхідність створення єдиної системи неперервної професійної освіти кадрів для органів публічного управління. Система підготовки публічних службовців потребує як внутрішньої, так і зовнішньої модернізації, що спирається на нові методологічні й методичні засади. Однак при цьому важливим є збереження кращих здобутків та надбань, на що спрямована дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження становлення та розвитку системи підготовки публічних службовців в Україні відображені в працях вітчизняних науковців: Л. Гогіна, М. Лахижа, Л. Ліценюка, І. Лопушинського, Т. Мандебура, Т. Мотренко, П. Назимко, В. Олуйко, Г. Опанасюка, Л. Пашко, Л. Плаксія, Н. Протасова, С. Ротаєнко, С. Серьогіна, В. Шайдерова, В. Яцюка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження становлення та розвитку системи підготовки публічних службовців в Україні розкрито у працях багатьох науковців. Однак в науковій літературі вищевказаних проблем залишається неповним, і тому існує необхідність більш поглибленого їх дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз концептуального розвитку системи підготовки публічних службовців. Об'єктом дослідження виступає система підготовки публічних службовців в Україні, а предметом – розвиток системи підготовки публічних службовців.

Виклад основного матеріалу. Становлення системи підготовки публічних службовців нашої держави розпочалося паралельно із формуванням інституту державної служби. Використавши історичний та компаративний методи теоретичного дослідження, розглянемо розвиток вітчизняної системи підготовки публічних службовців шляхом аналізу законодавчих та підзаконних нормативних актів, що регулюють дану сферу державної політики.

Першим нормативно-правовим актом, що окреслив риси становлення майбутньої системи підготовки публічних службовців став Указ Президента України від 4 березня

1992 р. № 126 «Про створення Інституту державного управління і самоврядування». Відповідно до цього документу з метою наукової розробки теоретичних проблем державного управління і самоврядування, підготовки та перепідготовки кадрів для органів державної виконавчої влади і місцевого та регіонального самоврядування при Кабінеті Міністрів України створено Інститут державного управління і самоврядування на базі Республіканського інституту підготовки менеджерів при Кабінеті Міністрів України [1]. Завданнями новоствореної інституції було: проведення наукових досліджень з питань теорії та практики державного управління і місцевого та регіонального самоврядування; підготовка та перепідготовка кадрів для органів державної виконавчої влади і місцевого та регіонального самоврядування; підготовка керівних кадрів для підприємств державного сектору економіки [1].

В 1993 році відбулося закріплення обов'язку державних службовців підвищувати свою кваліфікацію на законодавчому рівні. Пункт 2 статті 29 Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ визначає, що державні службовці підвищують свою кваліфікацію постійно, у тому числі через навчання у відповідних навчальних закладах, як правило, не рідше одного разу на п'ять років. Результати навчання і підвищення кваліфікації є однією з підстав для просування по службі [2].

З метою створення державної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців Указом Президента України від 30 травня 1995 року № 38/95 [5] створено Українську Академію державного управління при Президенті України з філіями у Дніпропетровську, Львові, Одесі, Харкові. В областях, у містах Київ і Севастополь створено регіональні центри підвищення кваліфікації державних службовців і навчання працівників державних підприємств, установ і організацій. Саме в цьому правовому акті процес підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів державної служби вперше визначений як система.

Безпосередньо комплекс заходів щодо забезпечення функціонування системи був конкретизований в постанові Кабінету Міністрів України від 28 липня 1995 р. № 560 «Про заходи щодо підвищення кваліфікації державних службовців органів державної влади» [3]. Відповідно до цієї постанови відбулася деталізація завдань центральних органів виконавчої влади з питань формування системи підготовки й підвищення кваліфікації державних службовців, визначено завдання і сутність самої системи: забезпечення реформування державного апарату, оновлення і удосконалення його складу паралельно з проведенням політичних і економічних реформ.

Наступним кроком на шляху становлення та розвитку системи підготовки публічних службовців стало затвердження Указом Президента України від 10 листопада 1995 року № 1035/95 [4] Програми кадрового забезпечення державної служби та Програми роботи з керівниками державних підприємств, установ і організацій. Указом визначено наступні принципи кадрового забезпечення органів публічної влади: демократичного добору, просування по службі за діловими якостями, постійного навчання державних службовців, заохочення їх до службової кар'єри, систематичного оновлення кадрів та здійснення контролю за їх діяльністю.

Програма кадрового забезпечення державної служби містила окремий розділ «Підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації державних службовців». Цим документом передбачалася необхідність створення «єдиної цілеспрямованої державної» системи підготовки і підвищення кваліфікації службовців. Також ця Програма вперше визначала систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації як сукупність

наступних компонентів, а саме: освітньо-професійних і професійних програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців; акредитованих навчальних закладів, інститутів і центрів підвищення кваліфікації, які повинні будуть реалізовувати вказані вище програми; органів, що здійснюють управління системою підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців.

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1997 р. № 167 [5] було затверджено Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і Положення про єдиний порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників державних підприємств, установ і організацій.

Подальше удосконалення системи підготовки службовців органів публічного управління відбувалося у 2000 році. Підґрунтям для цього стало затвердження Указом Президента України від 14 квітня 2000 року № 599/2000 [6] Стратегії реформування системи державної служби в Україні. Одним з пунктів цієї Стратегії було навчання державних службовців та кадрового резерву. В основу реформування професійного навчання кадрів має бути покладено зміщення акцентів у бік підготовки національної управлінської еліти. У процесі професійного навчання державних службовців особливої уваги потребує їх підготовка до управлінської діяльності, прийняття рішень, стратегічного менеджменту тощо. Стратегія визначала основні напрямки реформування системи підготовки публічних службовців, а саме: забезпечення випереджального характеру навчання з урахуванням перспектив розвитку держави, вдосконалення завдань і функцій її органів; запровадження цільової спрямованості навчання на основі дотримання державних освітніх стандартів, гнучкості застосування всіх видів, форм і методів навчання, досягнення інтенсифікації та оптимізації навчального процесу; удосконалення підготовки та підвищення кваліфікації кадрового резерву та новопризначених державних службовців; розширення підготовки та перепідготовки державних службовців за спеціальністю «Державна служба» та за спеціалізаціями з економіки, права, а також соціальної, гуманітарної та кадрової політики; оптимізація мережі навчальних закладів різних форм власності, які здійснюють підготовку спеціалістів для державної служби; запровадження дистанційного навчання, що дасть можливість розширити коло державних службовців, які професійно підвищують кваліфікацію без відриву від роботи; забезпечення єдиного навчально-методичного управління та координація практичної діяльності всіх структурних елементів системи [6].

Крім того, в цьому ж році Комплексною програмою підготовки державних службовців затвердженою Указом Президента України від 9 листопада 2000 року № 1212 [7] передбачено, що формування державного замовлення на підготовку державних службовців має здійснюватися відповідно до прогностичних потреб. Відповідно до Програми, публічний службовець, що пройшов професійну підготовку мав володіти здатністю запроваджувати цінності демократичної, правової, соціальної держави та громадянського суспільства, неухильно відстоювати права і свободи людини і громадянина; професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях, аналітичних здібностях та майстерності застосування засобів і методів управлінської науки; стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття та успішної реалізації управлінських рішень.

Одночасно із організаційним розвитком системи підготовки публічних службовців відбувається законодавче утвордження. В 2002 році в перше зроблено спробу на законодавчому рівні визначити систему підготовки публічних службовців. Першим етапом на цьому шляху стало схвалення Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002

р. № 727-р Концепції проекту Закону України «Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців». Відповідно до цієї постанови Голодержслужба разом із зацікавленими центральними органами виконавчої влади розробити з урахуванням положень Концепції, схваленої цим розпорядженням, та подати до 1 січня 2004 р. проект Закону України «Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців» [8].

Прийняття Закону «Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців» мало сприяти забезпеченню правового врегулювання усіх питань у сфері професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування з метою задоволення потреби держави у висококваліфікованих професійних кадрах, здатних компетентно і відповідально виконувати управлінські функції, впроваджувати новітні соціальні технології з урахуванням прогнозів соціально-економічного та політичного розвитку держави, а також професіоналізації державної служби та підвищенню результативності державного управління [8].

В 2004 році вперше розглядається питання модернізації і приведення інституту державної служби до європейських стандартів. Для закріплення таких ініціатив Указом Президента України від 05 березня 2004 р. № 278/2004 схвалена Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів ЄС [9]. Що стосується системи підготовки публічних службовців то Концепція передбачала, що професіоналізація державної служби здійснюється насамперед через систему професійного навчання державних службовців, розвиток якої має бути визначено одним із пріоритетів державної політики у цій сфері.

Питання розвитку системи підготовки і підвищення кваліфікації службовців знайшли своє відображення і в перспективній Програмі розвитку державної служби України на 2005–2010 рр. [10]. Зокрема, у розділі «Професіоналізація державної служби» передбачався поступовий перехід до безперервного навчання впродовж всього періоду перебування на службі. Характер такого навчання планувалося забезпечити за рахунок застосування сучасних інформаційних технологій. Програма також проголошувала необхідність створення гнучкої системи організації тренінгів як прийомів навчання публічних службовців, з метою набуття ними практичних навичок, необхідних для виконання професійних обов'язків.

В 2010 році розпочався новий етап в розбудові системи підготовки публічних службовців. Саме в цьому році Постановою Кабінету Міністрів України 7 липня 2010 р. № 564 [11] затверджено нове Положення про систему підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. В положенні вперше наведено чіткі визначення понять підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації публічних службовців та закладено принцип безперервності підвищення кваліфікації публічними службовцями.

Безперервне підвищення кваліфікації можна здійснювати через навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації, постійно діючі тематичні семінари, спеціалізовані короткострокові навчальні курси, тематичні короткострокові семінари (тренінги), стажування як в структурах вітчизняних та закордонних органів влади, самоосвіта. Заохотити службовців на досягнення в царині самостійного навчання був покликаний щорічний Всеукраїнський конкурс «Кращий державний службовець» [11].

Законом України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. № 4050-17 [12] окремою статтею визначено особливості підвищення професійної компетенції державного службовця. Окрім того, визначено фінансування навчання, систему закладів де проводиться навчання,

строки, а також особливості стажування публічних службовців. На відміну від норми попередньої редакції закону підвищення рівня професійної компетентності тепер передбачено проводити не раз в п'ять, а раз на три роки.

Продовженням концептуального розвитку системи підготовки службовців органів публічного управління в Україні стали правові акти, в яких окреслено перспективи розбудови даної системи, а саме Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки, схвалена Указом Президента України від 1 лютого 2012 р. № 45/2012 [13] та Державна цільова програма розвитку державної служби на період до 2016 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 13 травня 2013 р. № 350 [14]. Стратегія передбачала утворення та формування Президентського кадрового резерву «Нова еліта нації» з метою залучення найбільш обдарованих громадян України до впровадження у державі економічних реформ, забезпечення підготовки таких громадян до роботи у пріоритетних сферах державного управління. Програмою закладено підвищення рівня професійного розвитку не менш як 35 відсотками службовців до кінця 2016 року шляхом самоосвіти та удосконалення професійних знань, умінь та навичок.

На відміну від Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [15], який визначає професійну підготовку службовців органів місцевого самоврядування лише як обов'язок, що відображено це у ст. 8 «основними обов'язками посадових осіб місцевого самоврядування є постійне вдосконалення організації своєї роботи, підвищення професійної кваліфікації» Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-19 [16] поняття підготовки державного службовця розглядає ширше, і як право державного службовця, і як обов'язок. Це закріплено в ст. 7: «державний службовець має право на професійне навчання, зокрема за державні кошти, відповідно до потреб державного органу» та ст. 8 «державний службовець зобов'язаний постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності».

Реформування в усіх сферах публічного управління та приведення стандартів управління у відповідність до європейських ставлять нові вимоги перед системою підготовки публічних службовців. У зв'язку з цим схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р «Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки» [17]. В частині підготовки публічних службовців вона передбачає реформу системи професійного навчання публічних службовців, у тому числі в частині володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи.

Серед перспективних напрямів подальшого вдосконалення форм і методів навчання провідна роль належить інноваційним підходам, впровадження яких забезпечене належною правовою базою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток системи підготовки службовців органів публічного управління в Україні пройшов декілька етапів становлення і являє собою багатофакторний процес, складові якого знайшли своє віддзеркалення в правових нормах.

Процес становлення та розвитку можна розділити на декілька етапів: визначення процесу навчання публічних службовців як цілісної системи; встановлення термінів і форм підвищення кваліфікації як елементів реалізації системи; визначення основних складових системи підготовки публічних службовців; встановлення законодавчих норм щодо оновлених форм, термінів і видів підвищення рівня професійної компетентності службовців органів публічної влади.

Система підготовки публічних службовців повинна розглядатися як єдина, цілісна підсистема в системі кадрового забезпечення публічного управління, від стану і рівня якої залежить ефективність і раціональність публічного управління.

Література.

1. Про створення Інституту державного управління і самоврядування: Указ Президента України від 4 березня 1992 року № 126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/126/92>.
2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.
3. Про заходи щодо підвищення кваліфікації державних службовців органів державної влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 1995 року № 560 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/398/95>.
4. Про затвердження Програми кадрового забезпечення державної служби та Програми роботи з керівниками державних підприємств, установ і організацій: Указ Президента України від 10 листопада 1995 року № 1035/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1035/95>.
5. Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і Положення про єдиний порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників державних підприємств, установ і організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1997 року № 167 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/167-97-%D0%BF>.
6. Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні: Указ Президента України від 14 квітня 2000 року № 599/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/599/2000>.
7. Про Комплексну програму підготовки державних службовців: Указ Президента України від 9 листопада № 1212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1212/2000>.
8. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців»: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 року № 727-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/727-2002-%D1%80>.
9. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 24 лютого 2004 року №215/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/215/2004>.
10. Про затвердження Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки: Указ Президента України від 8 червня 2004 року № 746 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/746-2004-п>.
11. Про затвердження Положення про систему підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2010 року № 564 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/564-2010-%D0%BF>.

12. Про державну службу: Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4050-VI (у редакції від 5 грудня 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4050-17/page2>.
13. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки: Указ Президента України від 1 лютого 2012 року № 45/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1110/2011>.
14. Про затвердження Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року: Постанова Кабінету Міністрів від 13 травня 2013 року № 350 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/255-2013-%D0%BF>.
15. Про службу в органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс]: Закон України № 2493-14 від 07.06.2001 року Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
16. Про державну службу: Закон України « від 10.12.2015 року № 889-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
17. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів від 24 червня 2016 року № 474-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>.